

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

20. YÜZYILDA TÜRK ASKERİ DİŞ HEKİMLİĞİ TARİHİ

Yavuz Sinan AYDINTUĞ

**TIP TARİHİ VE ETİK ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. N. Yasemin YALIM**

2011- ANKARA

1. GİRİŞ

1.1. Diş Hekimliği

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “dişlerin ve çevrelerindeki dokuların bakımı ve sağlığı ile uğraşan hekim” olarak tarif edilen diş hekimi veya diş tabibinin (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974) ülkemizdeki uygulama alanı, 2010 yılı Aralık ayına kadar, 11 Nisan 1928 tarihinde kabul edilen 1219 sayılı “Tababet ve Şuabatı San’atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun” un ikinci fasıl 29. maddesinde “Dişçilik sanatı; dişlerin ve diş etleri ile esnanın tedavisi ve dişlerin ikmal ve islahına ait ameliyelerin icrasına münhasırdır” şeklinde belirtilmekteydi (Eren, 1997). Söz konusu yasanın 29. maddesinde belirtilen “Esnan” sözcüğü Arapça “dişler” anlamına gelmektedir. “esnan” sözcüğünün yasa teklifinde “esnah” yani “dişin çevresi” (alveol) olarak verildiği halde Millet Meclisinde yasalaşırken bir yazım hatası olarak “esnan” olarak çıktığı tespit edilmiştir (Uzel, 1984). Çalışma alanı bu kanunla sadece “diş” ile sınırlandırılan diş hekimliği mesleği ile ilgili yasaların güncellenmesi çalışmaları ancak 82 yıl sonra 11 Aralık 2010 tarihinde sonuçlanmış ve Resmi Gazetede 6088 numaralı kanunla yayınlanmıştır. Bu kanunla diş hekimlerini ilgilendiren kısım, “Madde 29–Diş tabibi, insan sağlığına ilişkin olarak, dişlerin, diş etlerinin ve bunlarla doğrudan bağlantılı olan ağız ve çene dokularının sağlığının korunması, hastalıklarının ve düzensizliklerinin teşhisi ve tedavisi ve rehabilite edilmesi ile ilgili her türlü mesleki faaliyeti icra etmeye yetkilidir. Diş tabipliğinin herhangi bir dalında münhasıran uzman olmak ve o unvanı ilan edebilmek için diş hekimliği fakültelerinden veya Sağlık Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarından alınmış bir uzmanlık belgesine sahip olmak şarttır.” şeklinde değişmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2011).

Günümüz diş hekimliği, ağız, diş ve çene hastalıklarına yönelmiş bir tıp etkinliğidir. Bu hastalıklardan korunma ve tedavileri ile ilgili çalışmalar diş hekimlerince yürütülür (Kadioğlu, 2002). Hastayı muayene eden, öyküsünü alan, hastalık olup olmadığına karar veren, o hastalığın tanısını koyan, uygun tedavi şeklini belirleyen, tedaviyi tek başına yürütebilen ve hastanın hayatından doğrudan sorumlu olan kimselere ana sağlık personeli denir. Bu yetki T.C. Sağlık Bakanlığı’na yalnız hekim ve diş hekimlerine verilmektedir (Çekiç, 1983).

1.2. Askeri Diş Hekimliği

Tarih boyunca yeryüzünde yaşamış büyük küçük bütün devletler, ister egemenlik isterse savunma amacıyla olsun yaptıkları savaşlarda, ortaya çıkan sağlık sorunlarının çözümü yönünde girişimlerde bulunmuşlardır (Güner, 2006). Savaşların başarılı olmasında sağlık hizmetleri çok etkili bir önem taşır. Hasta ve yaralıların tahliyesinin, tedavisinin ve bulaşıcı hastalıklara karşı koruyucu önlemlerin alınmasının, orduların moral ve maddi güçlerinin gelişmesinde olumlu birer etken oldukları kuşku götürmez bir gerçektir. Bu nedenle askeri sağlık hizmetlerinin aksaksız ve düzenli yürütülmesi, yeterli ve yetenekli sağlık tesis ve teşkillerinin varlığına bağlıdır (T.C. Genkur. Harp Tarihi Bşk.'lığı, 1975).

Her ordu kendi yapısına uygun bir askeri sağlık yapılanması oluşturur ve sağlık hizmetlerini askeri sağlık personeli ile yürütür. Askeri sağlık yapılanmasının her orduya özgü bazı yönleri olsa da, bu kapsamda yürütülen bazı temel sağlık hizmetleri değişmemektedir. Bu hizmetlerden biri de diş sağlığı ve tedavisi ile ilgili hizmetlerdir. Bu nedenle askeri sağlık hizmetleri yapılanması içinde askeri diş hekimleri de yer almaktadır. Askeri diş hekimi, savaş zamanında öncelikle ordunun muharip gücünün diş, ağız ve çevre dokularının sağlığı ile ilgilenen, hastalıkların teşhisini koyan ve tedavisini yapan diş hekimidir. Görevi bununla sınırlı değildir. Ayrıca tüm silahlı kuvvetler personeli ve ailelerinden de sorumludur.

Asker ve sivil diş hekimleri arasında bir fark olduğu söylenemez. Profesyonel kalite, teknikler ve standartlar sivil diş hekimliğinde nasılsa, askeri diş hekimliğinde de öyledir ve aynen uygulanır. Askeri ve sivil diş hekimliği farkını belirleyen faktörleri sıralarsak; askeri hekimlerde sivil hekimleri etkileyen bazı temel ekonomik faktörlerin olmaması, askeri hastaların yaş grubu, diş tedavisi yaparken oluşan değişken durumlar ve çevre faktörleri ve diğer özel faktörlerdir. Askeri diş hekimlerinin direktiflerle belirlenen görevi, kontrolden geçen herkesin ağız diş sağlığını korumak amaçlı servis sunmak, diş hastalıklarını önlemek ve tedavi etmek, yaralanmaları tespit ve tedavi etmektir. Askeri diş hekimleri kısıtlı malzemelerle her iklim şartında ve her coğrafyada çalışırlar. İster savaş anında ister sulh durumunda, en ilkel koşullarda ve bölgelerde görevlerini sürdürürler (Synder, 1953).

1.3. Tarihsel Süreç İçinde Dünya Diş Hekimliği

Diş hekimliği tarihinin 18. yüzyıla kadar olan bölümünü genel tıp tarihiyle birlikte incelemek gerekiyor. Zira bu döneme kadar tıp ve diş hekimliği birbirinden ayrılmamıştır. Diş hekimliği, 18. yüzyılda tıptan ayrılarak bağımsız bir meslek dalı haline gelmeye başlamıştır. Dişlerle ilgili tedavilerin ise 5000 yıl önce yapıldığına dair somut bulgular vardır (Efeoğlu ve ark., 2000).

1.3.1. İlk Çağlardan Günümüze Diş Hekimliği

Diş çürüklerinin, insanlık tarihinden daha eski bir geçmişe sahip olduğunu ve tahminen bundan on iki milyon yıl önce yaşamış olan balıkların, altı milyon yıl önce yaşamış olan sürüngenlerin dişlerinde çürük boşlukları olduğu bilinmektedir. Taş devrine ait insan kafatasları üzerinde yapılan bir araştırmada % 14 ve aynı dönemin insanlarına ait bir başka kazı yerinde yapılan araştırmada ise % 1-1.2 gibi bir çürük oranı bulunmuştur. Araştırma yapılan bu kafataslarında çürüklerden başka alt ve üst çene kemiklerinde kist boşlukları, fistül kanalları, dişler üzerinde kalın bir tabaka halinde diş taşları ve çiğneme yüzeylerinde yenilen gıdaların az pişmiş veya az öğütülmüş olması nedeniyle meydana gelen aşırı bir aşınma gözlenmiştir. (Noras, 1973).

Bu bulgular, dişler ve çenelerle ilgili sorunların ilk insanlardan beri var olan temel rahatsızlıklardan olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ilk insanları bile, diş ağrısını dindirmek veya kaybettiği dişlerinin yerini tutacak ilkel bir protez yapabilmek için çeşitli çarelere başvurmuş olabileceği düşünülür. Ancak bugüne kadar incelenmiş mağara duvarı kalıntılarında diş tedavisi ile ilgili bir resme veya şekle rastlanmamıştır (Noras, 1973).

Tarihçiler, Taş çağlarının sonuncusu olan Neolitik dönemde diş hekimliği ile ilgili uygulamalarının üç şekilde olduğunu tahmin etmektedirler.

1. Parmakla kavrayarak diş çekilmesi,
2. Diş ağrılarını dindirmek için bazı bitkilerin çiğnetilmesi,

3. Çürük diş kovuklarının sileks (çakıl taşı) tozu veya ufalanmış boynuz tozu ile doldurulması (Muğan, 1994).

Mezopotamya Medeniyetlerinde Diş Hekimliği

Mezopotamya’da ele geçen ve M.Ö. 5000 yıllarına ait tıbbi tabletlerde, diş çürüklerinden bahsedilmekte ve bu çürüklerin kurtların yemesi, kemirmesi sonucu meydana geldiği belirtilmektedir. Mezopotamya medeniyetinin, Hitit, Etrüsk, Mısır, Çin, Hint, Yunan ve Roma medeniyetlerini de etkilemiş olduğu düşünüldüğünde, benzer bilgilerin bu medeniyetlere ait tıbbi bilgiler içinde yer aldığı düşünülebilir (Muğan, 1994).

Sümerler tarihte yazıyı bulan millet olarak yer almış ve M.Ö. 3500-3000 yılları arasında Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki verimli topraklarda gelişmiş bir medeniyet oluşturmuşlardır. Daha sonra bölgenin Babil ve Asurlular tarafından işgali ile üç kültür birbirine kaynaşmıştır. Bu üç kültüre ait kil tabletler üzerine yazılmış yazılar M.Ö. 7. yüzyılda yaşamış olan Asur Kralı Asurbanipal tarafından Ninova’da yaptırılan bir kütüphanede toplanmıştır (Alpaslan, 2005).

Asur, Sümer ve Babil diş hastalıklarına ve diş ağrısına insan vücuduna giren kötü güçlerin neden olduğuna inanmışlardır. Benzer toplumlarda olduğu gibi Mezopotamya’da da yürütülen tıbbi girişimler çoğunlukla büyü ve dini temellere dayanmaktadır. Bu nedenle vücut içerisinde bulunan kötü ruhları uzaklaştırmak için rahip, büyücü veya şamanlardan yardım alınmıştır. Sümerlerin yıkılmasından sonra kurulan Babil İmparatorluğu zamanında hekimler ilk defa ilaç ve basit cerrahi metotlarla hastalıkları tedavi etmişlerdir. Başarılı olduklarında ödüllendirilmiş, olmamışlarsa cezalandırılmışlardır. İlk yazılı kanunlar imparatorluğun kurucusu Hammurabi zamanında (M.Ö. 1792–1750) yapılmıştır. Louvre müzesinde saklı bu yasalar hekimlere verilecek ödül ve cezaları içermektedir. Örnek olarak 200. yasa “bir kimse kendisine denk birisinin dişine zarar verirse kendi dişi de çekilir” şeklindedir (Alpaslan, 2005).

Mısır Medeniyetinde Diş Hekimliği

Mısır uygarlığı M.Ö. 3000 yıllarında Nil nehri çevresinde kurulmuş ve o dönem dünyanın tıp merkezi olmuştur. Eski Mısır'da tedavi, çeşitli dinsel, büyüsel ya da droglarla yapılan maddi tedavilere dayanmaktaydı. Mısırlılar diş çekmek için madeni davye¹ kullanılır ve diş çekiminden önce yanağa veya dişetine ağrıyı azaltıcı bazı maddeler sürerlerdi. Bilinen en eski hekim olan İmhotep'in M.Ö. 2700 yıllarında Mısır'da yaşadığı sanılmaktadır. İmhotep, başarıları nedeniyle Mısırlılar ve kendinden sonraki kuşaklar tarafından tıp tanrısı olarak kabul edilmiştir. Diş tedavisinde uzmanlaşmış, bilinen ilk hekim ise Hesi-Re (M.Ö. 2600)'dir. Hesi-Re "Hekimlerin ve Diş Hekimlerinin Şefi" unvanına sahiptir (Şekil 1.3.1). Hesi-Re tıbbi unvanlarının yanı sıra "Kraliyet Kayıtlarının Yöneticisi" ve "Krallığın Bekçisi" gibi 13 resmi unvana daha sahiptir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Şekil 1.3.1. Antik Mısır'da Hekimlerin ve Diş Hekimlerinin Şefi Hesi -Re (Ring, 1999)

1872 tarihinde George Ebers (1837-1898) tarafından Mısır'ın Teb kentinde bulunan ve M.Ö. 3700-1500 yılları arasındaki dönemi içeren 21 metre boyundaki *Ebers Papirüsleri* genellikle iç hastalıkları ile ilgili bilgileri içermektedir. Bunun yanı sıra papirüslerde diş hastalıkları ile ilgili de birçok bilgi bulunmaktadır. Dişeti iltihapları, diş

¹ Davye: Diş çekim aleti.

aşınmaları, pulpa² iltihapları ve diş ağrıları ile ilgili bilgiler de bu papirüste yer almaktadır. Bu hastalıklar için yakı ve bitki özü şeklinde birçok tedavi yöntemi gösterilmiştir. Dişleri güçlendirmek için birçok reçete, diş ağrılarını durdurmak için de çiğnenerek kullanılan ilaçlardan söz edilmiştir. Başka bir papirüste ise yerinden çıkmış çenenin eski yerine yerleştirirken ellerin nasıl kullanılacağı anlatılmaktadır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Antik Mısır tıbbıyla ilgili bir başka örnek de, M.Ö. 2900-2750 yıllarında yaşamış bir erkeğe ait alt çene kemiğidir. Bu çene kemiği incelendiğinde birinci büyük azı dişin oklüzal³ yüzünde pulpaya ulaşan bir delik bulunur. Bunun pulpitis⁴ ve sonraları apikal apseye⁵ sebep olduğu açıktır. Alt çenenin bukkal⁶ yüzünde ise alveol kemiği⁷ içindeki bir boşluğa açılan iki delik bulunmaktadır. Birinci delik açılmasından sonra iltihabın boşalamadığı ve hastanın rahatsızlığından dolayı ikinci bir drenaj⁸ deliği açıldığı düşünülmektedir. Delikler tam yuvarlak ve kesin sınırlıdır. Bu uygulamaya rağmen, gerek papirüslerde; gerekse o döneme ait iskelet ve mumyalar üzerinde yapılan incelemelerde, Mısırlıların diş hekimliği cerrahisi uyguladığına ilişkin daha fazla bir ipucu bulunamamıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Mısırlılar protetik diş hekimliği⁹ ile de ilgilenmişlerdir. Bu dönemde dişlerin altın telle birbirine bağlandığı bilinmektedir. Eski Mısır kazılarında ortaya çıkarılan on binlerce kafatasından yalnızca ikisinde bu tür uygulamaya rastlanmıştır. Her ikisi de IV. ve V. Krallık dönemine (M.Ö. 2614-2181) rastlamaktadır. Eski ve Yeni Krallık döneminde yaşamış soylulara ait mumyalar üzerinde yapılan incelemelerde de, bazı vakalarda çok gerekli olmasına rağmen, herhangi bir dişsel uygulamaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu iki altın tel uygulamasının gerçekten tedavi amacıyla mı yoksa estetik nedenlerle mi tatbik edildiği henüz tam bir kesinlik kazanamamıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

---

² *Pulpa: Diş özü.*

³ *Dişlerin Oklüzal Yüzü: Dişlerin çiğneyici yüzü.*

⁴ *Pulpitis: Diş özü yangısı (iltihabı).*

⁵ *Apikal Apse: Diş kökü apsesi*

⁶ *Bukkal: Dişlerin dudak ve yanağa bakan yüzü.*

⁷ *Alveol Kemiği: Diş köklerini çene kemiklerine yer aldığı kısım. (diş yuvası kemiği)*

⁸ *Drenaj: İltihabın vücudun dışına boşaltılması.*

⁹ *Protetik Diş Hekimliği: Diş hekimliğinin diş protezi yapımı ile ilgilenen bölümü. (onargı bilimi)*

Etrüsk Medeniyetinde Diş Hekimliği

Çeşitli sebeplerle kaybedilen dişleri protezlerle tamamlamak fikrinin güçlü bir olasılıkla tellerle yan dişlere bağlama yönteminden daha eski bir uygulama olduğu düşünülmektedir. İlk yapılan protezlerde malzeme olarak kemik, taş veya balmumunun kullanılmış olması olasılığı nedeniyle zamanımıza kadar ulaşamadığı söylenebilir. Bugüne kadar ele geçirilen en eski protezlerin Etrüsklere ait olduğu tespit edilmiştir (Noras, 1973).

Etrüskler, tarih öncesi devirlerde ön Asya'dan İtalya'ya göç ederek Peninsula bölgesine gelmişler, ilk zamanlar kuzeyde Arno ile güneyde Tiber bölgesine daha sonra kuzeyde Po vadisine yerleşmişlerdir. M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında ise Roma yerleşim bölgelerini ele geçirmişlerdir. Etrüskler hakkında henüz çok şey bilinmemektedir. Geniş tıbbi bilgiye sahip oldukları düşünülmese de, bunlar belgelenememiştir. Ancak protetik amaçla yapmış oldukları altın bantlı köprüler günümüze kadar ulaşmıştır (Alpaslan, 2005). Şekil 1.3.2'de görülen ve 3-5 mm. genişliğinde altın bantlar içine dana dişinden oyulmuş dişlerin yerleştirilmesiyle yapılan bu köprüler, Etrüsklerin altın işçiliği ve perçinleme sanatının ustası olduklarını ispat etmektedir (Noras, 1973).

Şekil 1.3.2. Altın bantlı Etrüsk köprüsü (Ring, M. E. 1999) .

Altından yapılmış köprü uygulamaları Etrüskler'de M.Ö. 700 yıllarına kadar gider. Bunların daha eski tarihlerde bile kullanılmış olmaları olasıdır. Bazılarının yapısı ve

işçiliğinden daha önce ölçü alınıp model kullanıldığı düşünülmektedir (Efeoğlu ve ark., 2000). Romalılar bu sanatı Etrüsklerden öğrenmişlerdir ve eski Roma’da protez takmak zengin kimseler için doğal karşılanmaktaydı. İsrail, Suriye ve Fenike’de aynı çağlarda köprüler altın bantlar yerine ince altın tellerle komşu dişlere bağlanıp, eksik dişler yine insan dişleri kullanılarak tamamlanmaktaydı. Telli veya bantlı bu köprüler 19. yüzyıla kadar yapılan tüm protezler gibi fonetik ve estetik bakımdan faydalı olmakla beraber, çiğneme fonksiyonuna yardımcı olacak özelliğe sahip değildiler (Noras, 1973).

Hint Medeniyetinde Diş Hekimliği

Antik dönem diş hekimliği uygulamalarına ait bilgilerin günümüze ulaştığı bir başka medeniyet ise Hint Medeniyetidir. Günümüzde Hindistan, Pakistan ve Bangladeş’in yerleşim yeri olan Hint yarımadası, eski devirlerde çok ileri uygarlıkları barındırmıştır. Yarımadadaki ilk yerleşimler M.Ö. 3000 ve 4000 yıllarına kadar uzanmaktadır. En eski yazılı Sankskrit belgeleri olan “Vedalar”, Hindistan’da ruhsal önderler olan Brahmanlar’a aittir. Bu belgelerde eski Hint tıbbı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bunlardan “Rig Veda” (M.Ö. 1500), muska gibi manevi tedavilerden, “Ayur Veda” (M.Ö. 700) ise “laik” tıptan yani maddi tedavi olan droglarla tedaviden söz eder. Yine bu devrede önemli bir Sanskritçe tıbbi yazma olan “Susruta” “Ayur Veda”ya dayanılarak yazılmıştır. Gautama Budha (M.Ö.560-480) devrine ait olan bu yapıtta altı bölüm vardır ki bunlar arasında diş hekimliği ile ilgili tedaviler, cerrahi aletler, teşhis usulleri, anatomi, iç hastalıkları tedavisi, zehir ve panzehirler, kulak ve göz hastalıkları bölümleri bulunmaktaydı. “Susruta” ağız ve dişlerle ilgili 67 hastalık tanımlanmıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Çin Medeniyetinde Diş Hekimliği

Milattan 4000 yıl öncesine dayanan Çin Medeniyeti, özellikle M.Ö. 2000 yıllarındaki bilgi ve uygulamalarıyla insanlığın ilerlemesine önemli katkılar sağlamıştır. Bunların arasında diş hekimliği alanında çalışmaların da olduğunu görmek şaşırtıcı olmamalıdır. Bu nedenle Çin tıbbı, diş hekimliği tarihiyle ilgili bazı tarihsel bilgilere ulaşabildiğimiz bir başka kaynaktır. Özellikle M.Ö. 8. yüzyılda Çin tıbbı üzerine yazılmış olan “Huang Di-Su-

Vin” eserinde, diş hekimliği ile ilgili bazı uygulamalar yer almaktadır. Bu eserin medikal materyaller kısmında; punica gurantum, ginseng, sülfür, afyon, arsenik, civa gibi bazı maddelerin diş ağrısına iyi geldiği yazılmaktadır. Çinliler batılılardan 100 yıl önce dolgu amacıyla gümüş amalgamı¹⁰ kullanmışlardır. Tam protezlerin de 12. yüzyılda Çinliler tarafından yapıldığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Çinliler akapunktur tedavisi için kullandıkları noktalardan 116 adedinin dil ve oral dokularla ilgili olduğuna inanmaktadırlar. Büyük ölçüde Çin medeniyetinden etkilenen Japonların, güzel kokulu olan şimşir, vişne ve kayısı ağacından oyularak tek parça halinde protezler yapılmış olduğu bilinmektedir (Alpaslan, 2005).

Eski Amerika Medeniyetlerinde Diş Hekimliği

On altıncı yüzyılda Avrupalıların Amerika Kıtasına gitmesinden önce bu kıtada üç büyük uygarlıkla gelişmiştir. Bunlar, Yucatan yarımadasında Mayalar, Meksika’da Aztekler, Güney Amerika And dağlarında İnkalar idi (Efeoğlu ve ark. 2000). Mayalar M.Ö. 2500 yıllarında kurulmuşlar, M.S. 300-900 yıllarında kültürlerinin en yüksek noktasına ulaşmışlardır. Taş ve metalle çalışmada çok üstün olmalarına rağmen ağız sağlığının korunması ya da geliştirilmesi için hiçbir restoratif işlem yapmadıkları, dişlerle ilgili çalışma yeteneklerini sadece dini sebeplerle geliştirdikleri, çekim ve süslemeleri ise ibadet amaçlı yaptıkları düşünülmektedir. Mayalar bu gibi nedenlerle dişlerin kesici kenarlarını eğelemişler ve çoğu zaman mezial köşesi¹¹ eğleyip distal köşeyi¹² bırakarak kabile işareti ve dini önemi olan şekiller oluşturmuşlardır. Bu işlemlerin bir gurur nişanesi olarak kabilenin yaşlı kadınları tarafından yapıldığı bilinmektedir. Mayalar ayrıca üst kesici dişlere, daha az sıklıkla da küçük azılara düzgün kesilmiş taş inleyler¹³ yerleştirmede oldukça yetenekliydi (Şekil 1.3.3). Kavite¹⁴ elde kullanılan delgi (drill) (Şekil 1.3.4) ve aşındırıcı (abraziv) olarak kullanılan kuartz taneciklerinin yardımıyla canlı dişlere açılmış, pulpanın etkilendiği durumlarda inleyler yerleştirilmemiştir. Aztekler’de tıpkı Mayalar gibi dişlerine kıymetli taş inleyler uygulamışlardır (Alpaslan, 2005).

¹⁰ *Gümüş Amalgam: Diş dolgusunda kullanılan metal karışımı.*

¹¹ *Dişin Mezial Köşesi: Diş arkının orta çizgisine doğru ya da vücudun orta çizgisine doğru olan, orta, orta çizgiye yakın.*

¹² *Dişin Distal Köşesi: yüzün orta sagittal düzleminden uzak ve diş arkının kıvrımını takip eden*

¹³ *İnley: : Hazırlanan bir kavite preparasyonuna yapılan metal porselen ya da plastiklerin, restorasyon yerine siman ile yapıştırılması ile elde edilen dolgu tipi*

¹⁴ *Kavite: Diş çürüğünün temizlendikten sonra kalan boşluk. Oyuk*

Şekil 1.3.3. Mayaların diş üzerindeki uygulamaları (Ring, 1999).

Şekil 1.3.4. Mayaların kullandığı ilkel dril aleti. (Ring, 1999).

İnkalar'a ait bir implantasyon¹⁵ vakası diş hekimliği tarihi açısından önemli bir bilgiyi içermektedir. Bu vakada sağ üst orta kesici dişin çekim boşluğuna başka bir kişiye ait bir diş implante edilmiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

¹⁵ *İmplant: Çene kemiği üzerine ya da içerisine cerrahi olarak yerleştirilen genellikle alloplastik bir materyal.*

Fenikelilerde Diş Hekimliği

Fenikeliler, M.Ö. 5-4 yüzyıllarda bugünkü Suriye kıyılarında yerleşmişlerdir. Mezopotamya kültürünün izlerine bu bölgede de rastlanmaktadır. Bu bölgedeki diş hekimliği uygulamalarına ilişkin en önemli bulgu Sidon'da (bugünkü Lübnan'ın Sayda kenti) Charles Gaillardot tarafından 1862'de ortaya çıkarılmıştır. Bu bulgu M.Ö. 400 yıllarına ait bir mezarlıktan çıkarılan bir kadın üst çenesinin bir bölümüdür. Bu uygulama, çekilmiş olan sol üst orta ve yan kesici dişlerin yerine yapılan bir köprü protezdir. Başka bir bireye ait sol üst orta ve yan kesici hastanın kanin–kanin¹⁶ arası dişlerine altın telle bağlanmıştır. Diğer bir önemli bulgu ise yine Sidon civarındaki kazılardan elde edilmiştir. Bu örnekte, alt çenedeki kanin–kanin arası altı diş 24 ayar altın tel kullanılarak birbirine bağlanmıştır. Splint¹⁷ olarak kullanılan bu teller üzerinde diş taşları rastlanması yaşamakta olan bir kişiye uygulandığını göstermektedir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Antik Ege Medeniyetinde Diş Hekimliği

Milattan 400 yıl önce başlayıp 200 yıl boyunca batı Ege ve şimdiki Yunanistan'da yetişen ve bugünkü tıbbın ataları olarak kabul edilen Hippokrates, Aristoteles, Herephilos, Erasistratos, Soranos, Celsus, Galenos ve Archigenes, yazmış oldukları tıpla ilgili eserlerinde diş hekimliği konularına da yer vermişler, diş tedavileri ve ağız hijyeni için çeşitli ilaç ve yöntemler tavsiye etmişlerdir. Bu eserler incelendiğinde, hepsinde ortak bir tarafın bulunduğu ve diş çekimlerinden mümkün olduğu kadar kaçınıldığı görülür. Bu devirlerde çok zorunlu olmadıkça ve iyice sallanmadıkça dişlerin çekilmediği bilinmektedir. M.Ö. 1. yüzyılda yaşayan Celsus içi boşalmış dişlerin önce kumaş veya kurşunla doldurulduktan sonra çekilmesini önermiştir (Noras, 1973).

Diş hekimliği tarihi açısından eski Yunan tıbbıyla ilgili en önemli bilgi; Hipokrat'ın (M.Ö. 450-370) ortaya attığı ve bugün dahi aşağı yukarı aynen uygulanan çene lüksasyonunun¹⁸ giderilme metodu ve çene kemiği kırıklarında dişlerin altın bir

¹⁶ Kanin Dişi: Ön dişler ile azı dişleri arasında yer alan sivri konik dişlerdir. Köpek dişi.

¹⁷ Splint: Hareketli kısımların fiksasyonu için yapılan rijit bir uygulama.

¹⁸ Çene Lüksasyonu: Çene çıkması.

ligatür¹⁹ yardımı ile sabitleştirilmesi uygulamasıdır (Noras, 1973).

Tıp biliminin tarihsel evrimi göz önüne alındığında en önemli gelişmelerden biri olan gözlem ve deneye yer verme, ilk kez Hipokrat ekolünde yer almıştır. Bu bağlamda hasta başında klinik ders vermek Hipokrat'ın en önemli uygulamalarından biridir. Hipokrat'ın "*Corpus Hippocraticum*" (Hipokrat Külliyatı) olarak adlandırılan yazılı eserleri 100'den fazla kitabı içermektedir ve bu kitaplardan birçoğu Hipokrat tarafından değil, onun öğrencileri veya daha sonraki dönemlerde yaşayan hekimler tarafından yazılmıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Hipokrat'ın dişleri numaralandırdığı bilinmektedir. Buna yan kesici dişten başlar. Orta kesici dişe numara vermez. Üçüncü büyük azı dişine 7 numara vermiştir ve buna "akıl veren diş" olarak adlandırmıştır. Hipokrat'ın kitaplarından biri "*Diş Sürmesi*" başlığını taşır. Kitaplarında, diş çürüklerinin etyolojisi, diş çekimleri, çene kırıkları ve çıkıkları gibi konular bulunmaktadır. Hipokrat deontolojiye de eğilmiş ve bu konuda bazı eserler vermiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Antik Yunan medeniyetinin diğer bir önemli hekimi olan Archigenes'in (M.S. I. yüzyıl) ise çürük kavitesini ilkel bir tur yardımıyla derinleştirdiği, açılan pulpanın üzerine büyük bir ihtimalle pulpayı cansızlaştıran (devitalize) eden arsenikli bir ilaç tatbik edip ağrıyı dindirdiği ve böylece o devirde konservatif tedavinin temelini attığı bilinmektedir (Noras, 1973).

Roma Medeniyetinde Diş Hekimliği

Eski Roma'dan bugüne kadar gelen birçok tıbbi kaynak tıp ve diş hekimliği hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, o çağlarda Roma'da sivil ve askeri resmi hekimlerin yanısıra özel olarak çalışan hekimler de vardı. Roma'nın en ünlü hekimi ve belki de Hipokrat'tan sonra antik çağların en büyük tıp otoritesi, Bergamalı Galen'dir (130-201).

¹⁹ *Ligatür: Dişin kırılan köklerini veya kayan kuron kısmını veya lükse bir dişi yerinde tutmak üzere dişin etrafına bağlanan ip veya ince tel.*

Galen, dişleri kemik olarak değerlendirmiş ve onları şekillerine ve fonksiyonlarına göre sınıflandırmıştı. Pulpa içindeki sinirleri tanımlayarak, pulpayı dişin duyarlı bir bölümü olarak ifade etti. Diş ağrısında ise, dişin küçük bir delgi ile delinerek kaviteye bazı ilaçların konulmasını önerdi. Diş çekimlerinde davye kullanılmasını istemeyen Galen'in, elevatör gibi kullanılan çeşitli aletlerle dişin sallanır hale getirildikten sonra elle çıkarılmasını önerdiği bilinmektedir (Efeoğlu ve ark. 2000).

İslam Medeniyetinde Diş Hekimliği

Yedinci ve on beşinci yüzyıllar arasını kapsayan Orta Çağ tıbbı, Avrupa ve İslam dünyasında tamamen farklı anlayışlar ve uygulamaları içermektedir. İslam dünyasında pozitif düşünceye dayanan bir anlayış sistemi tıbbın temelini oluştururken, Avrupa'da dinsel bir temele dayanan tıbbi uygulamalar görülür. Avrupa'da "Manastır Tıbbı" denen ve yalnızca teorik kalıplar içinde kalan tıp anlayışı Rönesans başlarına kadar etkisini sürdürmüştür (Efeoğlu ve ark., 2000).

İslam dünyasında tıp ve diş hekimliğini oluşturan kaynaklar, o dönemlerden günümüze gelen tıbbi folklorik bilgiler, "Kur'an-ı Kerim" ve hadislerde görülen sağlıkla ilgili ifadeler ve dönemin ünlü bilim adamlarının yazmış olduğu kitaplardır. Arapça yazılan bu kitaplar bir çok batı diline ve Türkçeye çevrilmiş ve uzun yıllar kullanılmıştır. İslam dünyasında görülen, pozitif ve deneye dayanan çalışmalar arasında kimya ve tıp ile ilgili çalışmalar önemli yer tutar. Orta çağda İslam dünyasında tıbbi ilerlemelerin bir diğer nedeni de İlk Çağ uygarlıklarına ait kitapların Arapçaya tercüme edilerek bu bilgilerin etkili bir şekilde kullanılmasıdır (Efeoğlu ve ark., 2000).

İslam tıbbını diş hekimliği tarihi açısından özgün kulan bir uygulama; Müslümanların ağız hijyenine çok dikkat etmeleri ve bu uygulamayı toplumun her kesimine yayılan günlük bir pratik haline getirmeleridir. Müslümanların "misvak" diye isimlendirdikleri güzel kokulu ve uçları liflendirilmiş "*Salvadora Persica*" ağacından elde edilen çubuklarıyla günün belli saatlerinde dişlerini temizlemeleri ağız ve diş sağlığı açısından önemli bir uygulamadır. Bu uygulama günümüzde de birçok Müslüman ülkede

yaygın olarak devam eden bir pratiktir. İslam tıbbında ağızdaki diş taşlarının temizlenmesi yönünde çeşitli detertraj²⁰ aletleri de kullanılmıştır (Noras, 1973).

İran'da yaşayan ünlü hekim, filozof ve astronom İbn-i Sina (980-1037) ve Endülüs'te ün yapmış olan çağdaşı Ebu'l Kasım el-Zehravi (930-1013), resimlerle zenginleştirdikleri tıbbi eserlerinde diş tedavilerine yer vermişlerdir. Her iki hekim de Yunan tıp kitaplarından aldıkları bilgilere ilave olarak, ağız hijyeni, diş taşları temizliği, sallanan dişlerin ligatürlerle sabitleştirilmesi, epulis ameliyatları²¹ ve diş çekimi gibi konularda kendi buluşlarını da ilave etmişlerdir. Ebu'l Kasım el-Zehravi, et-Tasrif adlı kitabında dişlerin reimplantasyonundan²² bahseden ilk hekimdir (Noras, 1973).

Rönesans Döneminde Diş Hekimliği

Avrupa'da Rönesans'ın başlamasıyla her alanda olduğu gibi tıp alanında da bir canlanma göze çarpar. Kilise baskısının zayıflamasıyla insan vücudunun dokunulmazlığı ortadan kalkar, bunun neticesinde anatomi, fizyoloji ve patoloji gibi tıp biliminin temel alanlarında önemli ilerlemeler meydana gelir (Noras, 1973).

1412'de ölen Floransa'lı Nicolo Nicoli Falcucci'nin "*Semones Medicinales*" adlı yedi kısımlık büyük eserinde dişlerle ilgili bir bölüm de bulunmaktadır. Bu eserdeki bilgilerde İbn-i Sina ve Ebul Kasım'ın etkileri görülse de, zamanının bütün teşhis ve tedavi metotlarını bir araya toplaması ve ilk defa dişlerin anatomi ve embriyolojisini ele alması bakımından özgündür. Yazar diş çekimlerinin ve epulis ameliyatlarının nasıl yapılması gerektiğini, sallanan dişleri sağlam dişlere bağlayan ligatürlerin hazırlanmasını, inek kemiğinden yontulmuş dişleri altın tellerle komşu dişlere bağlayarak yaptığı protezleri ve hatta ölülerden alınan dişlerin, sağlamların çenesine implante edilerek uzun süre ağızda kalabileceğini anlatmıştır (Noras, 1973).

²⁰ Detertraj: Diş taşları temizleme işlemi.

²¹ Epulis Ameliyatları: Protez kenarı vuruşuna bağlı gelişen diş eti büyümeleri (gingivanın bir tümörü)'nin ameliyatları.

²² Reimplantasyon: İsteyerek veya kaza sonucu istemeyerek alveolünden çıkarılan dişin veya dişlerin yerine yerleştirilmesi.

1458'de Verona'da öldüğü tahmin edilen Giovanni D'Arcole (Arculanus veya Herculanus) yazdığı kitapta ağız hijyenine büyük bir yer ayırmış ve çürük dişleri kullandığı basit bir tur yardımıyla oarak kaviteye çok ince altın yapraklar yerleştirmiştir (Noras, 1973).

Rönesans'ın ünlü cerrahı Ambroise Paré (1510-1590) (Şekil 1.3.5.) berber çıraklığından yetişen bir cerrah olarak Fransız sarayında dört kralın özel cerrahlığını yapmıştır. Paré, diş hekimliği açısından da önemli hekimlerden biridir. O'nun bu konuda getirdiği en büyük yenilik ise savaş yaralanmaları ve frengi sonucu meydana gelen defektler için yapmış olduğu ekstra ve intraoral maksillofasiyal protezlerdir (Noras, 1973).

Şekil 1.3.5. Ambroise Paré (Ring, 1999).

On altıncı yüzyıl diş hekimliğinde en önemli kişilerden biri de, birçok alanda uzman olan Leonardo da Vinci (1452-1519)'dir. Leonardo da Vinci genel olarak sanatçı, özellikle bir heykeltıraş ve ressam olarak ün kazanmıştır. Ancak aynı zamanda jeoloji, coğrafya, astronomi, matematik, mühendislik ve tıp alanında da önemli adımlar atmış büyük bir bilim adamıdır. O'nun 60 not defterinden oluşan tıbbi yazıları 700'den fazla resim içerir. Bunlar arasında dişler ve çevre dokuların ayrıntılı bir şekilde gösteren resimler de bulunmaktadır. Diş şekillerini ilk kez ayrı ayrı tanımlayan kişi Leonardo da Vinci'dir. Ayrıca, dişlerin kapanış halinde birbiriyle olan ilişkilerini de göstermiştir (Efeoğlu ve ark. 2000).

Rönesans döneminin ünlü hekimlerinden biri olan Hieronymus Cardanus (1501-1576) de diş hekimliği tarihi açısından önemli hekimlerden birisidir. Cardanus 1562 de basılan “*Opuscula Medica Senilia*” adlı eserinde tedavi edilmeyip ağızda bırakılan hasta dişlerin vücudun diğer organları için de bir tehlike olduklarını yazarak, dişlerin fokal enfeksiyon²³ odağı olabileceğinden bahseden ilk hekimdir. Bu fikir ancak 20. yüzyılda bilimsel olarak açıklanan “fokal enfeksiyon teorisi”²⁴ haline gelmiştir (Noras, 1973).

Çağdaş anatominin kurucusu olan Andreas Vesalius (1514-1564), diş hekimliği tarihi açısından önemli bir diğer hekimdir. Brüksel’de doğan Vesalius, Louvain ve Paris’te öğrenim gördü. 23 yaşında Padua’da anatomi ve cerrahi profesörlüğüne başlayan bu ünlü bilgin, Galen’den beri doğru kabul edilen birçok anatomik bilgi hatasını düzeltmiştir. 1543’te Basel’de yayımladığı “*De Humani Corporis Fabrica*” (İnsan Vücudunun Yapısı) adlı kitap, tıp tarihi açısından önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Vesalius bu kitabında, dişlerle ilgili yapılardan, üçüncü büyük azıların sürme güçlüklerinden ve sık görülen kalma durumlarından söz etmiştir. Dişleri kemiklerinden ayrı bir doku olarak değerlendirmekle, Galen’den beri kabul edilen önemli bir yanılığın da ortadan kaldırmıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

İlk diş anatomisti ve Vesalius’un öğrencisi olan Bartolommeo Eustachi (1520-1574), östaki borusunu, göz sinirini, boğaz ve sırt kaslarını tanımlamıştır. En önemli kitabı dişlerin histolojisinden ve anatomisinden söz eden “*Libellus de Dentibus*” (Dişlerle İlgili Kitap) adını taşır. Kitapta dişlerin kemik içindeki tutunmalarının yalnızca dişeti dokusu ile olmadığını, güçlü ligamentlerin (periodontal membran) de bu tutunmaya katkısı olduğunu saptamıştır (Efeoğlu ve ark., 2000)

Tarihçiler genel tıptan bağımsız diş hekimliği literatürünün 1530 yılında Leipzig’de basılan ve “Küçük Tıp Kitabı” anlamına gelen Artzney Buchlein serisinden çıkan 44 sayfalık bir kitapçık ile başladığını kabul ederler. Kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bu eserde diş gelişimi, diş çürüğünün nedenleri, dentisyon güçlükleri, ortodonti, diş ağrısı,

²³ *Fokal Enfeksiyon: Vücutta belirli bir yere, odağa yerleşen mikroorganizmaların vücudun başka bir yerinde de iltihap odakları oluşturması.*

²⁴ *Fokal Enfeksiyon Teorisi: Vücudun herhangi bir yerindeki enfeksiyon kaynağının tüm vücudu etkileyebileceği teorisi.*

ağız ve diş bakımı, gömülü dişler, diş çekimi ve dişleri korumanın çareleri gibi konular yer almıştır (Uzel, 1988), (Şekil 1.3.6).

Şekil 1.3.6. İlk diş hekimliği literatürü kabul edilen Artzney Buchlein (Küçük Tıp Kitabı) (Ring, 1999).

Rönesans dönemi diş hekimliği açısından önemli bir başka kitap ise, 1577'de İspanya'da Francisco Martinez (1518-1588) tarafından yazılan bir kitaptır. Bu kitap, İspanya'da basılan ve tümüyle dişlerle ilgili ilk kitaptır. Üniversite eğitimi görmüş bir hekim olan Martinez, doğal dişlere bağlanan yapay dişlerin doğal dişlere zarar verdiğini açıklamıştır. Martinez, süt dişlerinin erken çekimlerinin sürekli dişlerde çapraşıklara neden olabileceğini fark etmiş ve çürüklerin sebeplerinde diş kurdu kavramına karşı çıkmıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Rönesans döneminde diş hekimliği tarihi açısından dikkat çeken olaylardan biri de 1595'te Jacob Horst (1537-1600) tarafından yazılan "De Auro Dente Maxillari Puerisilesi" (Altın Dişin Hikayesi) adlı kitaptır. Bu kitaptan ilk altın kuronun 1593'te Silesialı 7 yaşındaki bir çocuğun sol alt çenesindeki bir büyük azı dişine yapıldığını öğreniyoruz. Bu kuronun Silesia'lı bir kuyumcu tarafından yapıldığı söylenmekte olup, tedavi amacıyla yapılmadığı kesindir. Çocuk, doğal bir altın dişe sahip olduğu ileri sürülerek panayırlarda dolaştırılmış ve görmek isteyenlerden para alınmıştır. Her ne amaçla yapılmış olursa

olsun bu uygulama diş hekimliği tarihindeki basit anlamda ilk altın kuron uygulaması olarak kabul edilmektedir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Bazı kaynaklar bu kuronun yalnız Almanya’da değil bütün Avrupa’da üç yıl süren bilimsel tartışmalara yol açtığını belirtilmektedir. Panayırlarda ücret karşılığında insanlara gösterilen bu kuron, üç sene sonra delindiğinde gerçek anlaşılmıştır. Bu gerçek açığa çıkıncaya kadar bu altın dişin mevcudiyetini izah eden çeşitli fikirler ortaya atılmış ve farklı yorumlar yapılmıştır. Profesör Jacob Horst’un konu hakkında yazdığı 318 sayfalık Latince kitap, tartışmaların boyutunu göstermesi açısından önemli bir belgedir (Noras, 1973).

On Yedinci Yüzyılda Diş Hekimliği

On yedinci yüzyıl boyunca, bilim alanında büyük keşifler yapılmış olmasına karşın, tıp alanındaki uygulamalarda, özellikle de diş hekimliği alanında fazla bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde tıp bilimi açısından en önemli bilimsel keşif, William Harvey (1578-1657) tarafından kan dolaşımının ortaya konmasıdır. Harvey’in kan dolaşımı ile ilgili açıklayıcı bilgiler, Marcello Malpighi’nin (1628-1694) arterlerle venler arasındaki bağı ve kapillerleri tanımlanmasında rol oynamıştır. Aynı tarihlerde Hollanda’lı bilim adamı Jan Swammerdan’ın (1637-1680) kanın ve akciğerlerin fonksiyonları üzerinde yaptığı çalışmalar dikkat çekmiştir (Alpaslan, 2005).

On yedinci yüzyılda mikroskobun keşfi ile bilim dünyasında yeni bir ufuk açılmıştır. Mikroskobun kaşifi olan Anton Van Leeuwenhoek (1682-1723) aslında üniversite eğitimi almamış olmasına rağmen yaptığı yayınlar ile bilim çevrelerinin dikkatini çekmiştir. Çalışmalarıyla diş hekimliği alanında da önemli keşifler yapmıştır. Bunlardan en önemlileri dentin tübüllerini, dişe yapışan bakteri ve mikroorganizmaların varlığını ortaya çıkarmasıdır. Leeuwenhoek, çürük dişte bulunduğu düşünülen kurtların, peynirde bulunan kurtlarla aynı olduğunu, bu kurtların çürük lezyonu içine peynir yerken girdiğini savunmuştur (Alpaslan, 2005).

On yedinci yüzyılda diş hekimliği alanında yazılan bazı kitaplardan dönemin diş hekimliği uygulamaları hakkında bilgi edinilmektedir. Bu kitaplardan biri Dupont tarafından 1633'te Paris'te basılan "*Remedes Contre le Mal des Dents*" adlı kitaptır. Bu kitapta yazar, çekilen dişlerin reimplantasyonundan ve kendisinin bu konuda yaptığı uygulamaların başarılı olduğundan bahsetmiştir. Charles Allen tarafından 1685 yılında yayınlanan "*The Operator for the Teeth*" adlı kitapta ise, insandan insana diş transplantasyonuna etik gerekçelerle karşı çıkmıştır. Allen, insandan insana transplantasyon yerine köpek, koyun, keçi ve maymundan insana diş transplantasyonunu önermiştir. Charles Allen aynı zamanda, mineye göre daha yumuşak, kemiğe göre daha sert bir diş dokusu olan dentini²⁵ tanımlayan ilk hekimdir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Diş hekimliği tarihi açısından 17. yüzyılın önemli simalarından biri de M. Goltfried Purmann'dır. Purmann ilk defa mumdan bir model hazırlamış ve bu modelden yararlanarak, fildişinden oyulmuş tek parça protez yapmıştır. Aslen cerrah olan Purmann dişlerin toplam sayısının 34 veya 36 olabileceğini ifade etmiştir (Alpaslan, 2005).

On yedinci yüzyıl sanatçıları tarafından yapılan ve zamanın diş hekimi ve hekimliğini ifade eden resimler de diş hekimliği tarihi açısından önemli kültürel dokümanlardır. Bu resimlerde 17. yüzyıl boyunca dişçilik uygulamalarını yapan berber cerrahlar hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Genelde seçtikleri ortak alanda, köy veya kasabada şemsiye altına konan bir masa, bir sandalye ya da kürsüde bu hizmeti verdikleri anlaşılmaktadır. Bazen kalabalık çekmek için kendilerini, üzerinde başarı ile tedavi edilmiş hastaların resimleri olan parlak renkli uçan bayraklar ile tanıtmışlar veya davulcu, müzisyen, hokkabaz ve eli çabuk kişileri reklam için ücretle çalıştırmışlardır. Başarılı olan meslek sahipleri ise, diş çekiminden daha fazlasının yapıldığı kendi "muayenehane"lerini açmışlar, diş taşları ve diş temizlemeyi de içeren diğer birçok basit diş operasyonunu gerçekleştirmişlerdir. O tarihlerde gezici pratisyenlerin büyük çoğunluğunun beceriksiz olduğu ve en iyilerinin dahi eğitim düzeylerinin kötü olduğu bilinmektedir. Bu nedenle dişçilik uygulamalarıyla ilgili bilgi ve beceri eksikliği uzun yıllar boyunca, halkı yalanlarla dolandıran kandıran şarlatanlar tarafından doldurulmuştur (Alpaslan, 2005).

---

²⁵ *Dentin: Dişin mine altındaki dokusu (Mine ve semente yapışık olarak duran diş dokusu).*

On Sekizinci Yüzyılda Diş Hekimliği

Diş hekimliğinin berber ve cerrahların kendi mesleklerinin yanında uyguladıkları bir uğraş alanı olmaktan kurtulması ve yalnız diş hekimleri tarafından uygulanan profesyonel bir alan olması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Modern diş hekimliğinin kurucusu ve diş hekimliği tarihinin en ünlü ismi olarak kabul edilen Pierre Fauchard (1678-1761) (Şekil 1.3.7) tarafından bu yüzyılda modern diş hekimliğinin temelleri atılmıştır (Noras, 1973; s:17; Çöttert, 2007; s: 56).

Şekil 1.3.7. Pierre Fauchard (Ring, 1999)

Askeri cerrah olarak eğitilen Pierre Fauchard, 1723’de yazdığı “*Le Chirurgien Dentiste on Traite des Dents*” (Cerrah Dişçiler ve Diş Tedavisi Üzerine) adlı tezi ilk kez 1728’de yayımlamıştır. İkinci baskısı 1746’da yapılan kitapta, ilkinden daha kapsamlı ve çok daha iyi resimler yer almıştır. İki cilt, 863 sayfa olan bu eser dişçilik üzerine yazılmış en önemli kitaptır ve bu alandaki otoritesini sonraki yüzyıla kadar korumuştur (Alpaslan, 2005).

Fauchard kitabında diş hekimliğinin bütün alanlarını işlemiş, savunduğu ve açıkladığı fikirlerin ve uygulamaların çoğu bugün dahi geçerliliğini kaybetmemiştir. Yaptığı köprülerde insan dişleri kullanmış, kökleri kesilen bu dişlerin pulpa boşluklarını

kurşunla doldurup sonra kuronlarını²⁶ delerek içlerinden geçirilen ipek ipliklerle komşu dişlere bağlanmıştır. Eksik diş sayısı üçten fazla ise, iplikle bağlanan bu dişleri ayrıca altın ve gümüşten yapılmış tutucu bir levhaya perçinlemiştir. Kökleri sağlam, kuronları harap dişlerde ise kök kanalının içine vidalı dişlerle perçinlemiştir. Hatta bunları köprü ayağı olarak da kullanmıştır. Çeşitli damak defektlerinde²⁷ kullanılan beş farklı obturatör²⁸ yapmıştır (Alpaslan, 2005).

Fauchard'ın meşhur eserinin neşrinden sonra 18. Yüzyılın diğer ünlü diş hekimleri o güne kadar sır olarak gizledikleri buluşlarını yayınlamaya başladılar. Fauchard'ın arkadaşı olan Etienne Bourdet (1722–1789), yaptığı protezlerin plağını önce mumda ağızda hazırlamış, sonra bunu kuyumcuya dövme altından yaptırıp, üzerine açtığı çukurcuklara kökleri kısaltılmış insan dişlerini perçinlemiştir. Fauchard'ın teklifi üzerine bu altın kaidenin üzerini diş eti renginde bir emaye tabakası ile kaplamaya başlamıştır (Noras, 1973).

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Avrupa sosyetesinde ve bilhassa İngiltere'de çok ilgi gören diş transplantasyonu, zenginlerden eksik olan dişlerinin yerine, fakirlerden para karşılığında çekilen dişlerin takılması şeklinde uygulanmıştır. Takılan bu dişlerin senelerce ağızda kaldıkları ve bu arada dişe kavuşan kimselerin çok defa kanlı dişle beraber frengi hastalığını da diş sahibinden almış oldukları rivayet edilmiştir (Noras, 1973).

Fauchard'dan sonra Fransız sarayının diş hekimliğini yapmış olan Claud Moutan (ölümü 1786), yukarıda bahsedilen ve 16. yüzyılda Silesialı çocuğun ağızına ilk altın kuronu takan kuyumcunun isimsiz kalması yüzünden diş hekimliği tarihine altın kuronun mucidi olarak geçmiştir (Noras, 1973).

Diş hekimi olmadığı halde Londra'lı ünlü anatomist ve patolog John Hunter (1728-1793) dişlerin fizyolojisi ve patolojisi ile ilgili bir kitap yazmış, doldurulmadan

²⁶ *Kuron: Dişin dıştan görünen mine ile örtülü kısmı.*

²⁷ *Damak Defekti: Damak yarıklarında görülen açıklık.*

²⁸ *Obturatör: Damak yarıklarını kapatmaya yarayan protez cinsi.*

önce dişlerin hasta pulpalarının kök ucuna kadar tamamen çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bir horozun ibiğine bir insan dişini transplante ettiğini ve bu uygulamasının başarılı olduğunu kitabında resimlerle anlatmıştır. Hunter’i diş hekimliği tarihi açısından öne çıkaran en önemli buluşu; üzerine devamlı bir basınç uygulanan bir dişin çenenin istenilen yerine yavaş yavaş itilebileceği görüşüdür. Hunter’in bu görüşü daha sonra ortodonti biliminin temel ilkesi olmuştur (Noras, 1973).

On sekizinci yüzyıl diş hekimliği tarihi açısından önemli uygulamalardan biri de o zamana kadar ölümlerden alınarak nakledilen diş protezleri yerine porselen diş protezlerinin yapılmaya ve kullanılmaya başlanmasıdır (Noras, 1973).

On Dokuzuncu Yüzyılda Diş Hekimliği

On dokuzuncu yüzyıl özellikle Avrupa’da bilimsel gelişmelerin büyük bir atılım yaptığı dönem olmuştur. Bu dönemde en önemli bilimsel gelişmeler tıp bilimleri alanında meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden en önemlisi ise Louis Pasteur’ün (1822-1895) mikroorganizmalar üzerindeki çalışmalarıyla bakteriyoloji biliminin temellerini atmış olmasıdır (Efeoğlu ve ark., 2000).

On dokuzuncu yüzyılda bakteriyoloji bilimindeki gelişmeler üzerinde etkili olan diğer önde gelen bilim adamları ise Robert Koch (1843-1910), Ignaz P. Semmelweis (1818-1922) ve Joseph Lister’dir (1827-1912). Bir Alman bilim adamı olan Robert Koch 1879’da yara enfeksiyonuna sebep olan bakterileri tanımladı. Macar bilim adamı olan Ignaz Semmelweis ise hastane ortamlarında meydana gelen çapraz enfeksiyonlar konusunda önemli düşünceler geliştirdi. Gerek Semmelweis’in gerekse Joseph Lister’in çalışmaları sonucunda asepsinin önemi keşfedilmiş ve tıbbi uygulamalarda önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemdeki ilerlemelere, anestezi, röntgen ve asepsi-antiseptiklerdeki gelişmeler de eklenince gerek tıbbi işlemlerin gerekse cerrahi uygulamaların başarısı arttı (Efeoğlu ve ark., 2000).

On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren diş hekimliği ile ilgili buluşlar daha çok Amerika’da ortaya çıkmıştır. Fransız asıllı Jacques (James) Gardett (1756–1831) su aygırı

dişinden yaptığı bir üst çene protezini Fauchard'dan beri yapıldığı gibi alt çeneye spiral şeklinde bir yayla bağlamadan önce, alışması için hastanın ağızına takmıştı. Aylar sonra bu hastasına tesadüfen rastlandığında, protezin konuşma esnasında damaktan düşmediğini hayretle gözlemiştir. Bu tarihten sonra üst çene protezleri spiralsiz yapılmaya başlandı. Bu yüzyılda önce Amerika ve İngiltere'de, daha sonra da Almanya'da porselen diş fabrikaları kuruldu ve protezlerde kauçuk kullanılmaya başlandı (Noras, 1973).

Total protezlerdeki gelişmelere rağmen, ağız dışında “çiğneme” işlevi gören mastikatörler 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmışlardır. Uç kısmı iki veya üç çift azı dişi şeklinde yapılmış forsepsler²⁹ olan mastikatörler, çiğneme için yeter kalitede total proteze sahip olamayan bireylerde kullanılmaktaydılar. Besinler önce kesilerek küçük parçalara ayrılır, daha sonra mastikatörlerle ezilerek sindirime hazır hale getirilirdi. Besinlerin soğumaması için de mastikatör zaman zaman sıcak suya batırılırdı. Bu şekilde hazırlanmış olan besinler, çiğnemeye ihtiyaç göstermedikleri için, doğrudan yutulurdu (Efeoğlu ve ark., 2000).

On dokuzuncu yüzyılın önemli diş hekimlerinden biri olan John Greenwood tarafından (1760–1819) (Şekil 1.3.8) George Washington'a yapılan alt çene protezi dönemin diş hekimliği uygulamaları hakkında bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır. John Greenwood bu protezi yaparken su aygırı dişini oyarak hazırladığı plağa insan dişlerini altın çivilerle perçinleyip, ağızda mevcut olan tek diştten protezin tutuculuğu için faydalanmıştır. John Greenwood tarafından yapılan ve George Washington'un son kullandığı bu protezin üst çenesi, şekillendirilmiş altın tabakadan yapılmış ve diş olarak şekillendirilen kısım fildişinden hazırlanarak altın plakaya perçinlenmiştir. Alt çene ise tek parça fil dişinden hazırlanmış ve bu blok üzerine diş şekilleri işlenmiştir. Alt ve üst çene protezleri de çelik bir protezle birbirine tutturulmuştur (Şekil 1.3.9) (Ring, 1999).

On dokuzuncu yüzyıl diş hekimliği alanındaki önemli buluşlardan biri de günümüz implantasyon uygulamalarının ilk teorisinin ortaya konulmasıdır. Bu teoriyi ilk ortaya koyan Maggiola, 1809 yılında alveol kemiğine bir kavite açarak altından bir tüp ve bunun

²⁹ *Forseps: Dişlere, dokulara kuvvet uygulamak veya kavramak için kullanılan aygıt.*

içine bir pivo³⁰ yerleştirmiştir. Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme ise gümüş amalgamın dolgu maddesi olarak kullanılmasıdır (Noras, 1973).

Şekil 1.3.8. John Greenwood (Ring, 1999).

Şekil 1.3.9. John Greenwood tarafından yapılan George Washington'a ait alt üst protez (Ring, 1999).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında diş hekimliği açısından en önemli buluş ise narkozun tıbbi uygulamalarda kullanılmaya başlamasıdır. 1775'de Joseph Priestley (1733-1804) tarafından bulunan azot oksit (güldürücü gaz), diş hekimliği alanında ilk defa 1844 yılında Horace Wells'in (1815-1848) yaptığı bir diş çekiminde kullanıldı. Horace Wells bu

³⁰ Pivo: Dişe kanal tedavisinden sonra kanal içine yerleştirilen pim üzerine yapılan diş protez cinsi.

uygulamasını ilk kez kendi üzerinde yapmış ve bir doktor arkadaşına azı dişini çektirerek gazın etkisini denemiştir (Alpaslan, 2005).

1846 yılında W.T.G. Morton'un Boston'da bir tümör ameliyatında ilk eter narkozunu kullanmasından yaklaşık iki ay sonra A. R. James Robinson (1815-1862) Londra'da bir kadının azı dişini eter narkozu ile çekmiştir. Bu uygulama Avrupa'da diş hekimliğinde ilk eter narkozu uygulaması olmuştur (Noras, 1973). 19. yüzyıl diş hekimliğinde analjezi uygulamalarıyla ilgili bir diğer gelişme ise, Halsted tarafından 1885'te ilk defa kokain kullanarak mandibuler anestezi yapılmak suretiyle diş çekimi yapılmasıdır (Alpaslan, 2005).

Würzburg'lu fizik profesörü C. W. Roentgen'in (1845-1923) 8 Ekim 1895'de keşfettiği X ışınları, 19. yüzyıl tıbbi açısından önemli bir gelişme olduğu gibi diş hekimliği açısından da çığır açmıştır. Bu keşiften 14 gün sonra, endodontik tedavilerde kullandığı özel kanal dolgu patı³¹ ile ün yapmış olan diş hekimi O. Walkhoff, Roentgen'e kendi dişlerinin filmi çekirmiştir. Walkhoff'a 25 dakika şua verilerek çekilen bu film, diş hekimliği tarihine ilk diş filmi olarak geçmiştir (Noras, 1973).

Gelişme ve buluşlar bakımından diş hekimliği için parlak bir devir olarak kabul edilen 19. yüzyılın ilk yarısında Chapin A. Harris (1806-1860) ve arkadaşı Horace H. Hayden (1769-1844) tarafından kurulan diş hekimliği okulu "Baltimore College of Dentistry" dünyanın ilk diş hekimliği okulu olarak tarihe geçmiştir. 1900 yılına gelindiğinde Amerika'da 46, Almanya'da 20, İngiltere'de 11, Rusya'da 12, Fransa'da 5 tane diş hekimliği okulu açılmıştı. Diş hekimliğinin ilk uluslararası kongresi ise 1889'da Paris'de yapılmıştır (Noras, 1973).

1.4. Yirminci Yüzyılda Diş Hekimliği ve Uzmanlık Alanları

Yirminci yüzyılda tıp bilimlerindeki gelişmelere paralel bir şekilde diş hekimliği uygulamalarında da kendine özgü gelişmeler meydana gelmiştir. Tıbbi uygulamaların

---

³¹ *Dolgu Patı: Kök kanalında gütaperkanın etrafında kalan boşluğu doldurmakta kullanılan bir madde*

farklılaşması ve çeşitlenmesi bu alanda bilimsel bilgide ulaşılan düzey uzmanlaşmayı zorunlu kıldığı gibi diş hekimliği uygulamalarındaki farklılaşma ve çeşitlilik de diş hekimliğinin kendi içinde farklı dallara ayrılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle diş hekimliği tarihinden bahsederken bu dönemi diş hekimliğindeki uzmanlık alanları açısından ele almak gerekmektedir. Bu alanlar Protez, Ortodonti, Cerrahi, Diş Hastalıkları ve Tedavisi, Endodonti, Periodontoloji, Pedodonti ve Oral Diagnoz alanlarıdır (GATA Diş Hek.Blm.Mrk. Web sayfası 2010).

1.4.1. Protetik Diş Tedavisi

On dokuzuncu yüzyılda protezdeki gelişmeler ve 20. yüzyılın başlarında döküm tekniğinin geliştirilmesiyle kuron köprü³² uygulamalarında daha hızlı ilerlemeler elde edilmeye başlanmıştır. Teknolojik ilerlemelere paralel olarak kullanılan maddelerde ve aletlerde daha sonraları çok hızlı bir gelişme meydana gelse de, protetik uygulamaların yapım ilkeleri bu yüzyılın başlarında neredeyse tümüyle belirlenmiştir. Yüzyılın başlangıcında protezde kaide plağı olarak kullanılan bakalit bulunmuş, fakat rengi ve tamir güçlüğü kullanılmasını kısıtlamıştır. Sentetik malzemelerden birçok protez ürünü üretilmiş, 1924 yılında agar agar ve aljinat gibi protez ölçü maddeleri bulunmuş ve kullanılmaya başlanmıştır. 1935 yılında akrilik protezler yapılmış ve her geçen gün geliştirilerek günümüzdeki durumuna kavuşmuştur. Yeni ölçü teknikleri geliştirilmiş, çelik ve kromun karıştırılması ile paslanmaz çelik üretilmiş daha sonraki yıllarda krom-kobalt-nikel alaşımları ve protezde tek parça döküm yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Yüzyılın son çeyreğinde implant teknolojisinde saf titanyum kullanımı başlamıştır (Alpaslan 2005).

1.4.2. Ortodonti

Dişlerin düzensiz dizilimiyle ilgilenen ortodonti³³ konusu 19. yüzyıl diş hekimlerince de önemsenen bir konu olmuş ve bu yüzyılın ikinci yarısı boyunca yayınlanmış olan makalelerde hekimler konuyla ilgili görüşlerini bilim dünyasıyla paylaşmışlardır. Bu

³² *Kuron Köprü: Bir ya da daha fazla kaybolmuş dişin yerine konması için komşu dişlerden destek alınarak yapılan protez*

³³ *Ortodonti: Diş ve çenelerdeki düzensizlikleri teşhis ve tedavi eden diş hekimliği branşı*

makalelerden diş hekimlerinin dişlerin düzensizliğine büyük önem verdikleri ve uyguladıkları tedavilerde tam olarak mekanik bir yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Bu konuda en dikkat çekici çalışmalardan birisi, 1880 yılında Dr. Norman W. Kingsley (1829-1913) tarafından yayınlanan *Oral Deformities as a Branch of Mechanical Surgery* adlı kitaptır. Kingsley bu konudaki katkılarından dolayı ortodontinin babası olarak kabul edilir. Ancak bu alan Edward Hartley Angle'in (1855-1930) yaptığı çalışmalar sonucunda gerçek bir diş hekimliği disiplinine dönüşmüştür. Bu çalışmaların temelini Edward Hartley Angle'in 1887'de yazmış olduğu *Malocclusion of the Teeth* adlı kitap oluşturmuştur. 1895'te "St. Louis University of Dentistry" adlı okulda ortodonti dersleri vermeye başlayan Angle, 1900 yılında kurmuş olduğu Ortodonti Okulunda dünyanın farklı ülkelerinden gelen öğrencilere ders vermiştir. Bu nedenle pek çok kaynak kendisinden modern ortodontinin babası diye söz etmektedir. Yapmış olduğu malokluzyon³⁴ sınıflaması, 1899'da "Dental Cosmos" dergisinde yayınlanmış ve bu sınıflama günümüzde de aynen kullanılmaktadır (Alpaslan, 2005).

Yirminci yüzyılın ilk on yılı, standardize apareylerin³⁵ kullanıldığı yıllar olmuş ve bu yıllarda pek çok apareyin patenti alınmıştır. Bu yüzyılın ikinci on yılında da ise ortodonti alanıyla ilgili birçok önemli gelişme meydana gelmiştir. Örneğin Openheim, ortodontik diş hareketleri sırasında ortaya çıkan değişiklikleri inceleyen ciddi çalışmalar yapmıştır. Alfred Rogers miyofonksiyonel terapi³⁶ kavramını tanımlamış, Albert Ketcham röntgen ve fotoğraflama yöntemlerini geliştirmiş ve Broadbent sefalometrik röntgenografiyi³⁷ ortodontik uygulamalara kazandırmıştır. Bu alana önemli katkıları olan bir diğer bilim insanı olan Milo Helman (1973-1947), antropoloji biliminin yöntemleri kullanarak ve bunun dentofasiyal kompleksin³⁸ büyüme ve gelişme üzerindeki etkisini incelerken, Wilton Krogman (1903-1987) kronometri³⁹ ve sefalometrik röntgenografi kullanarak, büyüyen ve gelişen çocukta ve adolesanda bir dizi standart ölçüm yapmıştır (Alpaslan, 2005).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dişlerin büyüme yönü, gelişme durumu, kraniofasiyal anomaliler ve yüz tipinin belirlenmesi için yapılan sefalometrik analizler

³⁴ Malokluzyon: Üst ve alt çene arasındaki temas bozukluğu.

³⁵ Standardize Aparey: 20. Yüzyılın başında kullanılan klasik ortodontik tedavi apareyleri.

³⁶ Miyofonksiyonel Terapi: Kasların fonksiyonları ile yapılan ortodontik tedavi.

³⁷ Sefalometrik Röntgen: Ortodontik tanı için kullanılan kafanın uzak yan radyografisi.

³⁸ Dentofasiyal Kompleks: Diş, çene ve yüz.

³⁹ Kronometri: Büyüme gelişmenin değerlendirilmesi için kullanılan ölçüm değerleri.

ortodontik uygulamalara yeni olanaklar kazandırmıştır. 1970'li yıllarda çok farklı ortodontik apareylerin kullanım alanına sokulması ortodontik tedavileri daha da geliştirmiştir. 1977'de Jack M. Magill'in (1917-2010) oksifosfat siman kullanarak platin bantları dişlere yapıştırması ve daha sonra bu işlemde adeziv yapıştırıcıların kullanılması uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Toplumun ortodonti konusunda bilinçlenmesi ve bu alanla ilgili tanı ve tedavi istemi ortodontik uygulamaların daha da gelişmesini sağlamıştır (Alpaslan, 2005).

1.4.3. Ağız Dış Çene Hastalıkları ve Cerrahisi

Ağız Dış Çene Cerrahisinin uzmanlık alanı olarak geçmişi 1840-1850'li yıllarda bu alanda yapılan geniş çapta cerrahi uygulamalara dayanır. Simon P. Hullihen (1810-1857) dudak damak deformitelerinin cerrahi tedavilerini bu dönemde gerçekleştirmiştir. Simon P. Hullihen, 1848'de yanık nedeniyle yüzünde büyük deformite oluşan bir kızın mandibula ve yumuşak dokusuna ilk defa cerrahi bir işlem uygulayarak bu alanda önemli bir adım atmıştır. Amerikan tarihine cerrahinin babası olarak geçen James E. Garretson (1820-1895) ise bu alanda yaptığı çalışmalar nedeniyle Ağız Dış Çene Hastalıkları ve Cerrahisinin kurucusu olarak anılmaktadır. Garretson 1856'da diş hekimliği alanında derece almış ve 1869'da Pensilvanya Üniversitesi Hastanesine cerrah olarak atanmıştır. İlk oral cerrahi kitabı olan *A Treatise on the Disease and Surgery of the Mouth Jaws and Associated Parts* adlı kitabıyla bu alanda önemli bir çığır açmıştır (Alpaslan, 2005).

1920-1930 yılları arasında Berlin'de orta yüz ve çenede osteotomi tekniğini sistematize edip geliştiren kişiler olan Günther Cohn-Stock, Martin Wassmund ve W. Scuhart çene cerrahisinin gelişimine katkı sağlayan önemli hekimlerdir. 20. yüzyılın en önemli cerrahlarından olan Harry Archer (1905-1980) ise özellikle maksillofasiyal cerrahiye yaptığı katkılar nedeniyle alanın önemli hekimlerinden biri olarak kabul edilir. Yarık dudak ve damak cerrahisinde kendi adıyla anılan yöntemi geliştiren Truman W. Broophy, çene kemiği cerrahisinin önemli ismi Thomas L. Gilmer, 20. yüzyılın en tanınmış cerrahlarından biri olan Veroztad H. Kazanjian ise Ağız Dış Çene Hastalıkları ve Cerrahisinin dünyaca tanınan diğer isimleridir. Kazanjian özellikle yüz kusurlarının

düzeltilmesi konusundaki uygulamaları nedeniyle modern plastik cerrahinin babası olarak görülsede kariyerine bir diş hekim olarak başlamıştır (Alpaslan, 2005).

Mandibular cerrahide “Gigli” aletini⁴⁰ ilk defa kullanan F. Kostecka ve orta yüz maksiler deformitesinin düzeltilmesi için “Le Fort I osteotomisini”⁴¹ geliştiren Günther Cohn-Stock ve George Axhausen (1877-1960) ise alana katkıda bulunan diğer cerrahlardır. İngiltere’de Sir Harold Gillies bu tekniği daha da geliştirerek kraniofasial deformitesi olan bir hastaya yüksek seviyedeki “Le Fort III orta yüz osteotomisi” şeklinde uygulamıştır (Alpaslan, 2005).

Avusturya ekolünden olan R. Trauner, Almanya’da yaşayan Hugo L. Obwegeser (1920-) ve Heinrich Köle orta yüz ve mandibular segmental cerrahi uygulayan isim yapmış cerrahlar arasında yerlerini almışlardır. Obwegeser’in ayrıca mandibula hipoplazileri için sagittal split osteotomisi ve orta yüz deformitelerinin cerrahi tedavisinde yeni teknikler geliştirdiği bilinmektedir. Fransa’da Paul Tessier, kranioorbital orta yüz deformitelerinin düzeltilmesiyle cerrahi tarihinde yer alan önemli bir kişidir (Alpaslan, 2005).

1.4.4. Diş Hastalıkları ve Tedavisi – Endodonti

Dişlerin korunmasıyla ilgili sistematik düşünceler ilk defa 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu döneme kadar olan uygulamalar genellikle diş taşlarının kaldırılması, keskin kenarların giderilmesi ve çürük kaviteilerinin çeşitli karışımlarla doldurulmasından ibaretti. 15. yüzyıl hekimlerinden Giovanni d’Arcoli’nin 1484’de çürük kaviteilerinin ince altın yapraklarla doldurulması önerisi ve 16. yüzyıl hekimlerinden Giovanni da Vigo’nun (1450-1525) çürük kaviteilerini delgi, eğe ve törpü gibi aletlerle temizlemesi bu alanla ilgili ilk örnekler olarak bilinmektedir. Fauchard ise 18. yüzyılda kendi planladığı sivri uçlu metal aletlerle çürük dokuları kazıyarak çıkarmış ve kaviteyi kuruttuktan sonra kurşun veya kalay ile doldurmuştu. Bu yüzyılın önemli hekimlerinden Jean-Baptiste Farriot ise 1805’te yalnızca ağrısız dişleri doldurmayı uygun bulmuş ve çürük kaviteilerini iyice

⁴⁰ *Gigli Aleti: Çene kemiklerinin ameliyatında kullanılan tel testere.*

⁴¹ *Le Fort I Osteotomisi: Ortognatik cerrahide üst çene kemiğinin kafatasından ayrılması.*

temizleyip kurutmuş, daha sonra kurşun, gümüş veya altın yapraklarla doldurmuştur. 1806'da Joseph Fox (1776-1806) kesici dişlerin ara yüz çürüklerini temizlemek ve tekrar oluşumunu engellemek amacıyla dişlerin birbirine temas eden yüzeyleri iyice eğlenerek aşındırılmasını önermiş, dişlerin yer değiştirmesini önlemek için de eğleme işlemi sırasında kole bölgelerinde⁴² basamak bırakılmıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Endodonti alanıyla ilgili önemli çalışmaları olan C.F. Maury (1786-1840), 1820'de diş hekimliği muayene sondu⁴³ ve ağız aynasını icat etmiştir. Maury, bir tel çubuğa bir çok telciği lehimlemiş ve bu teli döndürdükçe pulpayı çıkartan bir çeşit sinir çekme iğnesi (turnerf) olarak kullanmıştır. Ayrıca pulpayı sülfürik asit, nitrik asit veya gümüş nitratla koterize etmeyi denemiştir. Alanın bir diğer önemli hekimi olan Leonhard Koecher ise, 1826'da dolgu maddesi olarak yalnızca altın kullanmış ve dolgu uygulamasında en önemli noktanın çürük dokuların tümüyle temizlenmesi olduğunu vurgulamıştır. Koecker, 8:5:3 oranlarındaki bizmut-kurşun-kalay alaşımının dolgu maddesi olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır. Aslında bu alaşım birbirinden habersiz olara Isaac Newton (1643-1727) ve ondan yaklaşık yüz yıl sonra Jean Pierre Joseph Dercet (1777-1844) tarafından keşfedilmiştir. Çok kolay eriyebilen bu alaşımın dolgu maddesi olarak kullanılması ise ilk kez 1806'da Joseph Fox tarafından önerilmiştir. Louis Nicolas Regnard (1780-1847) 1818'de bu alaşımı 1:10 oranında civa ekleyerek erime derecesini oldukça düşürmüştür. Regnard bu alaşımın kavite içine konduktan sonra sıcak bir fulvarla eritilerek kaviteye adapte edilmesini önermiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

İlk kez 7. yüzyılda Çin'de ve daha sonra 17. yüzyılda Avrupa'da gündeme gelmiş olan amalgam, 1826-1847 yılları arasından Auguste Onesime Taveau tarafından tekrar önerilmiştir. Taveau "gümüş macunu" olarak adlandırdığı amalgamı oluştururken muhtemelen Regnard'ın çalışmasından esinlenmiştir. Bu karışım ilk kez 1841'de Lefoulon tarafından "amalgam" olarak adlandırılmıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Joseph Linderer, 1851'de amalgamın mükemmel bir dolgu maddesi olduğunu ifade etmiştir ve bakır amalgam formülünü açıklamıştır. Thomas W. Evans (1823-1897),

⁴² Kole Bölgesi: Diş kuron ve kökünün birleştiği bölge.

⁴³ Muayene Sondu: Diş hekimliğinde kullanılan ucu orak veya benzer şekilde olan ince uçlu el aleti.

1848'de kalay-gümüş karışımına kadmiyum eklemiştir. Ancak, bu karışım uzun sürede iyi sonuçlar vermemiştir. Bir kimyacı olan Charles Bell, 1819'da "Bell Simanı" olarak adlandırdığı bir cins gümüş amalgamı üretmeye başlamıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

ABD'de üst düzeydeki bazı diş hekimleri, kullanımı kolay ve aynı zamanda çok ucuz olan amalgam dolgulara şiddetle karşı çıkmışlar, yerine altın dolguların kullanılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. 1840'da Horace Hayden (1769-1844) tarafından kurulmuş olan "American Society of Dental Surgeons", 1843 yılında üyelerine hiçbir zaman amalgam dolgu kullanmayacaklarını taahhüt eden bir belge imzalatmıştır. James Robinson da altın dolgu taraftarıdır. Robinson, 1846'da pulpayı ısıl değişikliklerden korumak için derin kavitelere altın dolgunun altına bir asbest tabakasının konulmasını önermiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Endodonti alanıyla ilgili önemli tarihsel gelişmelerden biri de Sanford Christie Barnum (1838-1885) tarafından 1864'te gerçekleştirilen "rubber dam" sistemidir. Bu sistem sayesinde ağız içinde tükürsüz çalışma ortamı sağlanabilmiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Diş hekimliği eğitimi görmemiş olmasına rağmen çıraklıktan yetişerek diş hekimliğine önemli katkılarda bulunan kişilerden birisi de Grene Vardiman Black'dir (1836-1915). Yaptığı deneysel çalışmalarla dikkatleri üzerinde toplamıştır. 1870 yılında "Chicago Dental Collage"e patoloji profesörü olarak davet edilmiştir. Daha sonra, 1891'de "Chicago's Nortwestern University Dental School"da profesörlük görevine devam etmiştir. Black'in diş hekimliğine en önemli katkısı günümüzde bile geçerli olan kavite hazırlama ilkeleridir. Black, aynı zamanda, o dönemin tartışma konusu olan amalgam dolgular üzerinde de araştırmalar yapmıştır. Dişlere ve dolayısıyla dolgu maddelerine gelen çiğneme basınçlarını ölçebilmek için bir "gnathodynamometre"⁴⁴ geliştirmiştir. Yıllar süren çalışmaları sonucunda dişin rengini bozmayan ve hacimsel değişiklik göstermeyen ideal bir amalgam formülü gerçekleştirebilmiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

---

⁴⁴ *Gnathodynamometre: Çiğneme basınçların ölçen çene kemiklerine bağlanan alet*

Gerek Grene Vardiman Black'ın çalışmaları gerekse Prof. Adolf Witzel'in (1847-1906) Jena'da yaptığı yayınlar ile amalgam, tekrar bütün Avrupalı diş hekimleri tarafından itirazsız kabul edilen bir dolgu maddesi haline gelmiştir. Prof. Adolf Witzel'in diş hekimliğine yaptığı bir diğer hizmet ise antiseptik kanal tedavisinin esaslarını ortaya koymasındır. 1866'da ilk defa Chase tarafından Amerika'da uygulanan pulpa amputasyonunu⁴⁵ 1874'de ilk uygulayan ve tanıtan yine A. Witzel olmuştur (Efeoğlu ve ark., 2000).

1840-1900 yılları arasındaki gelişmelere bakıldığında özellikle Amerika'da porselen dişlerin çok popüler olduğu, seri üretimler yapıldığı görülür. 1856 yılında inley tarzı dolguların⁴⁶ yapımıyla birlikte seramiklerin kullanılması tekrar gündeme gelmiştir. Bu yüzyılın sonunda porselen inleyler⁴⁷ estetik bakımından sakıncalı olan altın inleylerin yerine kullanılmaya başlanmıştır (Alpaslan, 2005).

Direkt estetik materyallerdeki gerçek gelişmeler ise 1871 yılında Thomas Fletcher (1840-1908) tarafından sunulan silikat simanlarla⁴⁸ başlamıştır. 20. yüzyılın başında Kimyager Paul Steenbock, daha önce Thomas Fletcher (1840-1908) tarafından 1871'de sunulan translusens siman⁴⁹ benzeri, yapay diş minesini adını verdiği bir dolgu maddesini 1904 yılında üretmiş, bu madde kolay uygulanabilirliği nedeniyle hızla yayılmıştır. 1900'den bu yana birçok materyal gündeme gelmiştir. 1930 yılında akrilik rezinlerin⁵⁰, 1937'de ise doldurulmamış rezinlerin üretildiği bilinmektedir. Bu arada 1938'de kimyager Caston tarafından bulunan epoksi molekülü ve yine bir başka kimyager olan Hagger'in 1951'de bulduğu dental dokuların asitle pürüzlendirilebilmesi olgusu, restoratif materyallerin dental dokulara bağlanabilirliğini gündeme getirmiştir (Alpaslan, 2005).

⁴⁵ *Pulpa Amputasyonu: Pulpa odasındaki pulpanın tedavi amaçlı çıkarılıp, diş kanallarındaki dokuların canlı veya cansız korunması*

⁴⁶ *İnley Tarzı Dolgular: Diş dolgusu için şekillendirilmiş oyuğun (kavite) ölçüsü alındıktan sonra, çeşitli dolgu materyalleri ile laboratuarda hazırlanan ve kaviteye yapıştırılan dolgu tipi*

⁴⁷ *Porselen İnley: Diş dolgusu için şekillendirilmiş oyuğun (kavite) ölçüsü alındıktan sonra, porselenden laboratuarda hazırlanan ve kaviteye yapıştırılan dolgu*

⁴⁸ *Silikat Siman: Ön grup dişlerde kullanılan şeffaf estetik dolgu materyali*

⁴⁹ *Translusens Siman: Diş minesini gibi ışığı absorbe eden ve minenin doğal rengi, yapısı ve parlaklığını taklit eden estetik dolgu materyali*

⁵⁰ *Akrilik Rezine: Metil metakrilat esaslı oda sıcaklığında polimerize olan estetik dolgu materyali*

Tarihsel süreç içinde farklı bilim adamları tarafından endodonti alanıyla ilgili önemli bilgiler ortaya konsa da endodontinin modern çağı 1943'te başlamıştır. 1943 yılında kanal tedavisiyle ilgili laboratuvar ve klinik araştırmaları yürütecek bir yapılanmayı başlatmak amacıyla öncü diş hekimlerinden oluşan bir grup Chicago'da bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantıda Amerikan Endodontistler Birliği'nin temeli atılmıştır. Bu öncüler arasında Grossman, Coolidge, Johnston, Sommer, Davis, Kesel ve Bender gibi endodontistler bulunmaktaydı. Ortaya konan bu çabalar sonunda endodonti alanında çok hızlı bir gelişim meydana gelmiş ve 1963 yılında "Amerikan Diş Hekimliği Birliği"(ADA) endodonti'yi bir bilim dalı olarak tanımıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

1955 yılında Buanacore'un mineyi pürüzlendirmesi, Bowen'in bis-GMA'lı resin⁵¹ materyalleri üzerindeki çalışmalarına temel olmuştur. Bu gelişmeler modern adeziv diş hekimliğinin başlangıcıdır (Alpaslan, 2005).

1962'de Ray Bowen tarafından kompozitler tanıtılmış, 1963'de Rafael Bowen kompozit rezinleri geliştirmiştir. 1972'de Wilson ve Kent tarafından cam ionomerler⁵² üretilmiş ve bu ionomerler 1974'de Wilson McLean tarafından geliştirilmiştir. 1998 yılında ormoserler⁵³ ve iyon salan kompozitler gündeme gelmiştir. Bu tarihten sonra teknolojik gelişmelere paralel olarak farklı yeni materyaller ve yeni yöntemler endodontik tedavi alanında kullanılmaya başlanmıştır. CAD-CAM ve CELAY sistemleri ile seramik inley ve onleylerin yapımı bunlardan bazılarıdır (Alpaslan, 2005).

1.4.5. Pedodonti

Yirminci yüzyılda diş hekimliği alanında meydana gelen gerek bilimsel gerekse uygulamaya yönelik gelişmeler çocuk dişlerine de önem verilmesini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda çocuklara koruyucu diş hekimliği hizmetleri vermek, dişlerini tedavi etmek, ortodontik tedavilerini yapmak adına pek çok çalışma yapılmıştır. Dünyada bilinen ilk çocuk kliniği 1900'lerin başında Ernst Jessen tarafından Strazburg'da kurulmuştur. 1906

⁵¹ *Bis-GMA'lı Resin: Bis glisidil metakrilat hem dentine hem rezine bağlanabilen, bağlayıcı özelliği olan estetik dolgu materyali*

⁵² *Cam İonomerler: Silikat ve polikarboksilat simanın hibrit şeklidir. Son nesil yapıştırıcı materyal*

⁵³ *Ormoser: Seramik ilaveli kompozit dolgu materyali*

yılında Arthur Merritt isimli bir diş hekimi, kliniği ziyaret ettiğinde çok etkilenmiş ve bu fikri Amerika'ya taşıyarak girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Daha sonra Avrupa'da, özellikle de Almanya'da çocuk klinikleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Alpaslan, 2005).

Alfred Kantorowicz (1880-1962), 1912 yılında ilkokullarda diş tedavi merkezlerinin kurulması ve çocukların tedavilerinin buralarda yapılması yönünde öneride bulunmuştur. Kantorowicz aynı zamanda diş sağlığı eğitimi ve koruyucu hekimlik hizmetlerinin çocukluk döneminde kazanılacağı görüşünü savunmuştur. Bu önemli bilim insanı 1934-1950 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Yüksek Okulunda da çalışmış ve buradaki derslerinde de pedodonti ve ortodontinin önemi üzerinde durmuştur (Alpaslan, 2005).

Pedodonti alanıyla ilgili konular ilk kez 1942'de diş hekimliği okullarının ders programlarında yer almıştır. Bundan sonra yapılan çalışmalarda pedodontide büyük aşamalar kaydedilmiş, bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de bu alanla ilgili önemli ilerlemeler meydana gelmiştir (Alpaslan, 2005)

1.4.6. Periodontoloji

Çok eski dönemlerden beri periodontal hastalıkların⁵⁴ çeşitli şekillerde tanımlandığı ve bunların splint, dişeti koterizasyonu ve dıştaşı temizliği gibi farklı yöntemlerle tedavi edildiği bilinmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında Baltimore'da çalışmış olan Alman asıllı hekim Leonard Koecker (1785-1850), 1821'de yayınladığı bir makalesinde diş kayıplarına yol açan dişetindeki yangısal değişimleri ve diş taşlarını tanımlamıştır. Joseph Fox (1775-1816) ise 1806'da yayınladığı makalesinde periodontal hastalığı; "alveol kemiği absorpsiyonu" olarak tanımlamış ve resimlemiştir. Bu alandaki en önemli bilimsel çalışmalardan biri de Robert Ficus (1809-1852) tarafından 1847'de yayımlanan "Diş Kayıpları Hakkında" adlı makaledir. Robert Ficus bu makalesinde Leeuwenhoek'un "animalcula" olarak adlandırdığı mikroorganizmaları periodontal hastalıktan sorumlu tutmuştur. Joseph Linderer, 1851'de periodontosis ve marjinal periodontitisi birbirinden ayırmıştır. Emile Magitot (1834-1897) ise 1880'de yayınladığı bir makalede periodontitisi

⁵⁴ *Periodontal Hastalıklar: Diş eti ve alveol kemiği hastalığı.*

bir hastalık veya diabet, albüminüri veya gut hastalığının periodontal membranda oluşturduğu bir hasar olarak kabul etmiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Periodontolojinin en önemli isimlerinden biri olan John Riggs (1811-1885), yalnızca periodontoloji ile ilgili çalışmalar yaptığı için bu alanın ilk uzman olarak kabul edilir. Bu alanın bir diğer önemli ismi olan Solomon Robicsek (1845-1928) ise yarımay şeklinde devam eden gingivektomi⁵⁵ kesisini geliştirmekle alana önemli bir katkıda bulunmuştur. Blaint Orban (1899-1960) 1939 ve 1941 yıllarında yayınladığı makalelerde, günümüzde de geçerli olan gingivektomi işlemini açıklamıştır (Efeoğlu ve ark., 2000).

Modern periodontolojinin temeli olan histopatolojik ilkelerin geliştirilmesinde katkıları olan Bernhard Gottlieb (1885-1950) ve periodontal hastalıkta radyografik ve histopatolojik değişiklikler arasında ilişki kurmaya yönelik araştırmalar yapan Oscar Weski (1879-1952) bu alanın diğer önemli bilim adamlarıdır. Oscar Weski, periodonsiyumun sement, dişeti, periodontal ligament ve alveol kemiğinden oluştuğunu ifade etmiş ve bu dokuların tümüne “paradentium” adını vermiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Bu alanın ilk eğitim kurumu olan “The American Academy of Periodontology” 1914 yılında Grace Rogers Spalding (1881-1953) ve Gillette Hayden (1880-1929) adlı iki kadın periodontolog tarafından kurulmuştur (Efeoğlu ve ark., 2000).

1.4.7. Oral Diağnoz

Oral Diağnoz ilk kez Amerika diş hekimliği uygulamalarında kullanılan bir kavramdır. Bu kavram zamanla bilimsel bir disipline dönüşerek, ağız hastalıklarının teşhisi ve başarılı bir tedavi planı öngörme ile ilgili bilimsel çalışmalar ve uygulamaları kapsayan bir alan olmuştur. Günümüzde hastadan anamnez almayı, klinik muayeneyi, röntgen ve laboratuvar tekniklerinin birlikte değerlendirilerek sonuca ulaşılmasını içeren bu bilim dalı olarak radyoloji ile ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur (Alpaslan, 2005).

---

⁵⁵ *Gingivektomi: İltihaplı diş etlerinin cerrahi olarak çıkarılması*

1.5. Diş Hekimliğinde Kullanılan Aletlerin Gelişimi

İlkel şekilleri M.Ö. 2500 yıllarında kullanılan diş hekimliği uygulamalarının önemli aletlerinden biri olan turların⁵⁶ kaşifi John Greenwood (1760-1819) olarak bilinir. Greenwood bu aleti annesinin çıkarığından yararlanarak yaptığı belirtilmektedir. Turlarda enerji kaynağı olarak ilk kez elektrik kullanılması ise George F. Gren tarafından 1872’de gerçekleştirilmiştir. Diş hekimi John Victor Borden, 1946’da “aerotör”⁵⁷ adı verilen ve daha sonraları diş hekimliğinde yaygın olarak kullanılacak hava türbinini geliştirmiştir. Bu aygıt ilk kez 1957’de Roma’daki bir uluslararası diş hekimliği kongresinde tanıtılmış ve büyük ilgi görmüştür. Dakikada 150.000-350.000 devir yapan bu aygıt o dönem için inanılmaz bir hıza sahipti. Diş hekimlerine büyük kolaylıklar sağlayacak olan bu aygıtla pulpayı yaklaşıldığında uygun kullanım olanağı olmadığından geleneksel delgi aletleri bir müddet daha kullanılmaya devam etti. Bu sorun 1965 yılında “Kerr ve Siemens”in mikromotor üretimine başlamalarıyla çözümlenmiştir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Yirminci yüzyıl diş hekimliğinin bir diğer önemli aygıtı da diş hekimliği koltuklarıdır. Önceleri diş tedavilerinde, hasta yere oturur başını arkasındaki hekimin dizleri arasına yerleştirirdi (Efeoğlu ve ark., 2000). 19. yüzyıla kadar Avrupa’da berberlerin kullandıkları koltuklar, diş çekim ve tedavisi sırasında da kullanılmıştır. Sıradan koltuklara baş dayayacak bir parça ilave edilerek diş hekimliği açısından daha kullanışlı hale getirilmesi 1790’da Flagg tarafından sağlanmıştır. 1850’lere gelindiğinde koltuklara öne, arkaya, sağa, sola, aşağı, yukarı hareket edebilen başlık eklenmesi John D. Chevallier tarafından geliştirilmiştir. Hasta otururken aşağı yukarı hareket edebilen ilk koltuk ise 1860’da SS White firması tarafından yapılmıştır. Bu sırada kreşuarın⁵⁸ yanına tükürüğü emen sakşın⁵⁹ adı verilen bir de aygıt ilave etmiştir. Tüm bu işlevleri içeren ve elektrik motoru ile çalışan koltukların yapımı ise ilk kez 1924’de “Electro Dental Manufacturing CO” tarafından gerçekleştirilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında, tedavi koltukları, hem hastanın hem de hekimin rahatsızlığını en aza indirecek ve hekimi hastasının tamamen arkasında oturmasına izin verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

⁵⁶ Tur: Dişlerin kesilmesinde kullanılan döner alet

⁵⁷ Aerotör: Tur motorlarından çok daha hızlı çalışan döner alet

⁵⁸ Kreşuar: Hastanın tükürdüğü diş üniti veya koltuğuna bağlı bölüm

⁵⁹ Sakşın: Tükürük emici

Gerek koltuk, gerekse alet, malzeme ve ilaçların saklandığı dolaplar asırlar boyunca değişik biçimler denenerek günümüzdeki durumlarına getirilmiştir (Alpaslan, 2005).

Milattan önceki dönemlerde diş hekimliğinde kullanılan aletlerin cerrahi ve tedavide kullanılan aletler olduğunu ve bunların dönemlerine göre önce bronzdan daha sonra da demirden yapıldıkları belirtilmektedir. Aletlerdeki gelişmeler teknolojik ilerleme ile paralel gitmiş ve 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla gelişmeye devam etmiştir. Diş çekimleri için kullanılan davyelerin, dişin anatomik şekillerine uygunluğu ise ancak 19. yüzyılda Londra’da yaşayan Sir John Tomes (1815-1895) tarafından gerçekleştirilmiştir (Noras, 1973).

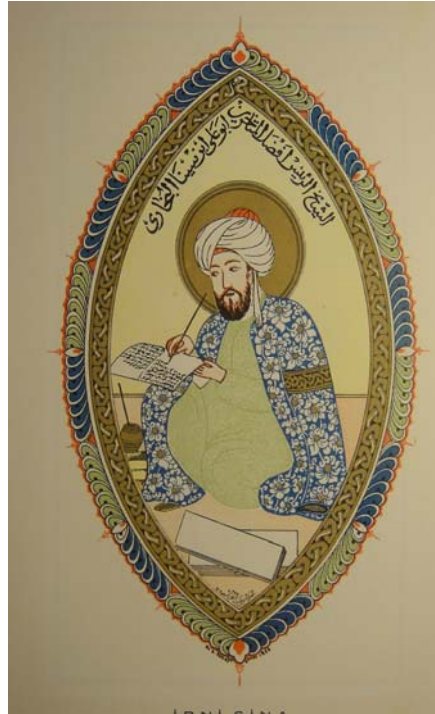
1. 6. Tarihsel Süreç İçinde Türk Diş Hekimliği

Türk diş hekimliği konusunda özellikle 7. yüzyıl öncesine ait tarihsel belge çok az olduğundan, bu dönemle ilgili fazla bilgi yoktur. İslamiyet’ten önce Orta Asya’da yaşayan Türk toplumlarında Şaman adı verilen din adamlarının aynı zamanda hekimi olarak da görev yaptıkları bilinmekte, ancak kullandıkları tedavi metotları ve ilaçlar hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Budist Türkler tarafından Orta Asya’da yaptırıldığı zannedilen ilk hastaneler, tıbbi uygulamaların bu bölgede eski dönemlerden beri var olduğunu göstermektedir (Noras, 1973; s: 38; Alpaslan, 2005; s: 109).

7 ve 8. yüzyıllar arasında Uygur tıbbi ileri bir seviyeye ulaşmış ve Uygurların tıbbi bilgi ve uygulamaları, Selçuklular dönemine kadar büyük bir hızla gelişmiştir. Yazılı kayıtlar, Uygurların deri, göz, diş, kulak, boğaz, burun, solunum yolları, kalp, sindirim ve sinir sistemi hastalıkları ile ürogenital hastalıklar konusunda bilgi sahibi olduklarını ve bu hastalıkların tedavilerini yaptıklarını göstermektedir (Muğan, 1994).

10. yüzyılın büyük Türk düşünürü ve hekimi olan İbn-i Sina (980-1037) (Şekil 1.6.1), tıp bilimiyle ilgili ortaya koyduğu bilgiler nedeniyle doğunun Hipokrat’ı olarak anılmıştır. Yazdığı 276 eserden 43’ü tıpla ilgili olan İbn-i Sina, diş hastalıkları ve tedavisi ile ilgili de pek çok şey yazmıştır. Dişleri temiz tutmanın önemini vurgulamış, diş ağrısının nedeni olarak dişin içindeki sıvıların basıncını göstermiş ve tedavi için dişin

delinerek bu basıncı gidermenin gerektiğini belirtmiştir. Diş ağrısı için narkotik etkili bazı ilaçlar ve otlar kullanmış, çene kırıkları ile ilgili olarak önemli bir bölüm içeren kitabında, dişlerin stabilizasyonunda altın teller kullanmayı önermiştir. Ayrıca ağrı duyusunun tiplerini tanımlamış, ağrı kontrolü ve fizyolojisinin temelini atmıştır (Alpaslan, 2005). İbn-i Sina'nın yazdığı *El-Kanun Fi't-Tıp* adlı kitabın, 16. Yüzyılda Avrupa'da yapılmış bir Latince çevirisinde bulunan bir resimde, İbn-i Sina tıp âleminin en önemli bir kişisi olarak ortada otururken, tıp alanının en kalburüstü temsilcileri olan Hipokrat ile Galenos ise onun sağında ve solunda yer almış olarak gösterilmektedir. Bu ona Avrupa'da da verilen önemi göstermesi açısından önemlidir (Sayılı, 1984).

Şekil 1.6.1. İbn-i Sina (A.Süheyl Ünver minyatürü).

Türk diş hekimliği tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan İstanbul Diş Hekimliği Okulu açılıncaya kadar gerek Selçuklular döneminde gerekse Osmanlılar döneminde dişçilik sanatı cerrahlar ve görgüye dayanarak kendi kendini yetiştirmiş kimseler tarafından uygulanmıştır. Genel olarak diş apselerini boşaltmaya cerrahlar yetkili olmakla birlikte, isteyen herkes diş çekebilmekteydi (Noras, 1973).

Evliya Çelebi (17. Yüzyıl) İstanbul esnafı arasında dişçi adı ile anılan bir meslek gurubunun olmadığını, dişçiliğin ve hekimliğin genel olarak cerrahlar tarafından yapıldığını söyler. Ancak daha sonraki tarihlerde dişçilik yapabilmek için özel bir belge aranılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu belgeler genellikle daruşşifa ya da modern hastanelerde dişçilik yapan kimseler tarafından kendi yanlarında çalışanlara verilen bir tür icazetnameden oluşmaktaydı. Belgeyi alanlar bu belgelerini aynı zamanda devletin sağlıkla ilgili yetkililerine ya da tıp okulunun cerrahi bölümüne tasdik ettirmek zorundaydılar. Zamanla bu tür tasdik belgeleri “ikinci sınıf icazetname” adıyla Nezareti Mektebi Tıbbiye-i Şahane ve Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye tarafından verilmeye başlamıştır. Bunun dışında Gümüştuyu ve Gülhane Serriyat-ı Humayyun’a iki yıl devam edenlere verilen “Küçük cerrahlık” belgesi de dişçilik yapma için yeterli kabul edilmekteydi (Noras, 1973).

Özetle, 22 Kasım 1908 tarihinde Diş Hekimliği Okulu kuruluncaya kadar ülkemizde diş hekimliği uygulamalarını yapanlar dört ayrı grupta incelenebilir:

1. Tıp eğitimi görmeyen, hastabakıcılıktan yetişen cerrahlar; bunlar küçük cerrahi uygulamaların yanında diş hekimliği de yaparlardı. Bunlar arasında yalnız diş hekimliği ile uğraşanlar da bulunmaktaydı.

2. Anadolu ya da yabancı ülkelerde diş hekimleri yanında çalışarak mesleği öğrenmiş kişiler; bu kişilere, uygulamalı kolay bir sınavdan geçirilerek bu işi yapmaya yetkili olduklarını dair bir belge verilirdi.

3. Tıp eğitimi görmüş olup cerrahide uzmanlık aldıktan sonra yalnızca diş hekimliği yapanlar.

4. Yabancı ülkelerde diş hekimliği eğitimi görerek ülkeye gelenler (Efeoğlu ve ark. 2000).

Tarihsel bulgular tıp öğretiminin İslam dünyasında 10. yüzyılda hastanelerde pratik öğretim şeklinde örgütlenmeye başladığını göstermektedir. 12. ve 13. yüzyıllarda bu eğitim medrese sistemi ile birleştirilerek örgün bir hal almış ve bazı özel tıp medreseleri kurulmuştur. Bu eğitimler sayesinde özellikle 14. yüzyıldan itibaren Türkçe telif ve tercüme tıp eserlerinin çoğaldığı ve 17. yüzyıldan itibaren de bu tercümelere, Latince tıp eserlerinden yapılan çevirilerin katıldığı görülmektedir. El yazısı olan bu eserlerin birçoğunda, ortodonti konusu bir tarafa bırakılacak olursa, diş sağlığı üzerinde önemle durulduğu görülmektedir (Noras, 1973).

Bu nedenle Türk diş hekimliğinin tarihsel gelişimini incelerken, bu alanla ilgili yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan tarihsel süreç içinde yazılmış olan Türkçe tıp kitapları önemli bir kaynaktır. Dişçilikle ilgili ilk Türkçe Tıbbi yazma eserin Doğu Türkistan'ın Turfan bölgesinde Hakaniye Türkçesi (Uygur Lehçesi) ile yazıldığı bilinmektedir (Muğan, 1994).

Prof. Dr. İlter Uzel, “İlk Türkçe Tıp Yazmalarının Ağız ve Diş Hastalıkları Yönünden İncelenmesi” adlı doktora tezinde; 14. yüzyılın birinci çeyreği ile 15. yüzyılın sonları arasında yazılmış olan on yedi Türkçe tıp yazmasını değerlendirmiştir. Bu kitaplar:

1. Hekim Bereket'in *Hülasa* eseri (Tıbbi)
2. İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfrefe* eseri (Farmakolojik)
3. Hacı Paşa'nın *Müntehab al-Şifa* eseri (Tıbbi)
4. Hacı Paşa'nın *Teshil üş-Şifa* eseri (Tıbbi)
5. *Teshil üş-Şifa* eserinin manzumu (Müfid)
6. Ahmedî'nin *Tarvih al-Ervab* eseri (Tıbbi)
7. İbn Şerif'in *Yadigar* eseri (Tıbbi)
8. Abdülvahab'ın *Müntehab* eseri (Tıbbi)
9. Ahmedî Dai'nin *Tıbbi Nebevi* tercümesi (Koruyucu Tıp)
10. Şirvanlı Mahmut'un *Kemaliye* eseri (Tıbbi)
11. Eşref bin Muhammed'in *Haşa'in üs'Saa'dat* eseri (Tıbbi)
12. Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun *Cerrahiyyet al-Haniya* eseri (Cerrahi)
13. Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun *Akrabadin* tercümesi (Farmakolojik)
14. Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun *Mücerrabname* eseri (Farmakolojik)
15. Hayreddin'in *Hulasa* eseri (Tıbbi)
16. Cerrah Mesud'un *Hulasa* eseri (Cerrahi)
17. Cerrah İbrahim'in *Alaim-i Cerrahin* tercümesi (Cerrahi)

Bu yazmalarda diş ağrıları, dentinin aşırı duyarlılığı, pulpitisler, diş abseleri ve bunlarda koterizasyon ile tedavi, diş taşları ve temizlenmesi, diş eti ve dil iltihapları, dilin diğer ülserasyonları, diş çekimi, kalmış kök veya alveol parçasının çıkarılması, çene

kırıkları, alt çene çıkığı, çocukların güç diş çıkarmaları, pemphigus, fasiyal paralizi, ağız kokusu gibi hastalıklar ve tedavileri incelendiği belirtilmiştir.

Ağız hastalıkları ile ilgili bilgiler bütün yazmalarda, güzel bir sınıflandırma ile Hekim Bereket'in Hulasa eserinde ve geniş teorik açıklamalarla Hacı Paşa'nın Müntehab al-Şifa'sında yer alırken, diş hastalıkları, periodontoloji, pedodonti bilgileri, Ahmedi Dai'nin Tıbbi Nebevi tercümesi hariç diğer bütün yazmalarda yer almaktadır. Pedodonti ile ilgili bilgiler daha ziyade Eşref bin Muhammed'in Haza'in üs Sa'adet eserinde yer alırken, ağız ve çene cerrahisi konuları ise çağdaşı diğer eserlerden belirgin bir üstünlükte Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun *Cerrahiyet al-Haniyye*'sinde yer almaktadır. İncelenen bütün yazmalarda ağız ve diş sağlığının korunması ile ilgili bilgilerin yer alması, koruyucu ağız ve diş sağlığına verilen önemi göstermektedir (Uzel, 1979).

Prof. Dr. İlder Uzel'in incelediği bu ilk dönem Türkçe tıp yazmalarının dışında, modern tıp uygulamalarının yaygınlaştığı dönem öncesinde yazılmış birçok kitap bulunmaktadır. Bu kitapların bazıları yazarlarının görüş ve deneyimlerini içeren telif eserlerken, bazıları da kendi dönemlerinin ünlü hekimlerince Türkçeye çevirisi yapılan tercüme kitaplardır. Bu nedenle telif ve tercüme eserler olmak üzere iki başlık altında, diş hekimliği ile ilgili bilgilere genel olarak değinilecektir.

1.6.1. Türkçe Telif Tıp Kitaplarında Diş Hastalıkları

Abdullah bin Ahmet bin Baytar tarafından yazılan "Müfredat-ı İbn i Baytar" adlı kitapta diş ağrılarıyla ilgili: "Tuzun kabız olduğu, kızdırıp ağızda tutulursa diş ağrısına iyi geldiği, sirke ile karıştırılıp gargara edilirse çene şişlerine iyi geleceği" ifade edilmiştir. Ayrıca; "Bal, afyon, ban (akbak kökü) karıştırılıp bakla kadar yenilirse nezleye, balgama ve diş ağrısına iyi gelir" demektedir (Noras, 1973).

Ahmedi (1331-1317) tarafından yazılan "Kitab-ı Tervihül Ervah" adlı kitapta; diş ağrısının sıcaktan veya soğuktan olabileceğini söyledikten sonra, her biri için farklı ilaç önermektedir. Sıcaktan olursa hacamat ve müşhil önerirken, soğuktan ileri gelen ağrılar için eyaric ile damağı temizlemeyi önermektedir. Diş ağrısı için ayrıca ceviz, sirke ve

gülsuyunu bir arada kullanmayı tavsiye etmektedir. Bu kitapta ayrıca bir çok diş ilacı ve diş tozu reçeteleri de yer almaktadır (Noras, 1973).

Hekimbaşı Emir Çelebi olarak bilinen Seyyit Muhammed Efendi tarafından yazılan *Emmüzecc-üt-tıp* adlı kitabın 34. sahifesinde diş anatomisi, 104. sahifesinde ise diş ve diş eti hastalıkları ele alınmıştır. Yazar bu kitabında diş kamaşması için semizotu, erik zamkı, ceviz, badem çiğnemeyi ve sağılmış süt ile tuz karışımını önermektedir.

Hacı Paşa olarak da anılan Hızır bin Ali bin Hattat tarafından yazılan *Kitab-üt-teshil* adlı eserde: öncelikle diş ve diş ağrısı için yararlı olan sebze, meyve ve diğer bitkiler hakkında bilgi verildikten sonra diş hastalıkları ele alınmıştır (Noras, 1973). Hızır Paşa Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe Tıp yazması olan *Müntehab-al-Şifa* isimli diğer bir eserinde ise; diş ağrısından ve kokusundan bahsetmiş, diş ağrısını geçirmek için haşhaş şarabı ismini verdiği bir preparatın tarifini vermiştir (Alpaslan, 2005).

Eşref bin Muhammed'in 1460 tarihinde yazdığı *Hazab's-Saadat* adlı eserde; çocukların diş sürmesi esnasında yapılacak işlemlerden ve ilaçlardan, dil sağlığını korumak için alınacak önlemlerden bahsetmektedir. Yazar dil sağlığı ile ilgili; "Dilin sıhhati diş eti ve dişin sıhhati ile ele ele gider, çok tatlı ve ekşi yememeli, boğazı kurutacak kadar tuzlu, çok soğuk ve sıcak şeyler yememeli, içmemeli, kokulu gıdalardan sonra misvak kullanmalı" diye öneride bulunmaktadır (Noras, 1973).

Yazarının İbn-i Şerif olduğu tahmin edilen ve 15. yüzyılda yazılmış olan *Yadigar –ı İbn –i Şerif* adlı kitabın içindekiler bölümünde; Yinirse (Gangren), dişlerin zayıf olup deprenmesi, diş etlerinin çekilmesi ve dişleri ağartan ve diş kokusunu gideren diş tozları başlıklarının olduğu görülmektedir (Noras, 1973).

Kanuni Sultan Süleyman'ın hekimi olan Kaysuni'nin manzum bir tıp kitabı olan *Risale-i Kaysuniçade* adlı eser diş ağrısı ve tedavisi ile ilgili aşağıdaki satırlar yer almaktadır;

“Deva-i derd-i Dendan (diş derdi ilacı)
 Dişin ağrısına mevzek ey yar, (mevzek: yabanüzümü)
 Tarçın ıslatıp penbeye sar. (penbe: pamuk)
 Islatıp su ile ko bir saat, (ko: bırak)
 Dişin üstüne ko ola rahat,
 Ya katrana, ya bezire bula
 Sonra ko dişe sakın ola.
 Şol dişe ki çürüye köke kala, (köke: kökü)
 Hazbeki koy üste çeküp ala. (hazbek: zehirli ve kusturucu bir ot)” (Noras, 1973).

Kanuni Sultan Süleyman (1521-1566) ve II. Selim devirlerinde yaşamış olan Hekim Nidai *Kitabı Menafî-în Nas* adlı kitabında diş hastalıklarından söz eder ve bu hastalıklarla ilgili bazı ilaç terkipleri vermektedir. Bu kitapta; böğürtlen yaprağının çiğnenmesinin ve bal ile karıştırılmış turp şerbetinin ağız kokusuna iyi geleceği yazılmıştır. Kitabın 14. bölümünde; diş ağrısı, dişeti nezlesi, diş temizliği, diş kurdunu dökme, diş çekme teknikleri, ilaçlarla diş çekimi, çene çıkığı, çene kırığı gibi konular yer almaktadır. Nidai'nin diş ağrısı için önerdiği bir reçete şöyledir;

“Servi ağacı kozalağı, ılık sirke, tavşan dişi, arslan diş, maydanoz yaprığı, kurt kulağı karıştırılır, uygulanır. Ayrıca kaz çiçeği de çiğnenirse ağrı geçer.”

Kitapta diş nezlesinin tedavisi şu şekilde belirtilmiştir;

“Çok yağlı çıra doğranır, ezilir, sirke ile bir çömleğe konarak ağız hamurlanır, ağır ateşte kaynatılır. Bununla ağız sabah aç karnına çalkalanır. Bu işlem birkaç kez tekrarlanmalıdır. Diş temizliğinde şap yakılarak diş dibine sürülür ve bezle ovalanır. Ayrıca yutulmamak koşulu ile dişlere kükürt de sürülebilir.” (Efeoğlu, 2000);

Nidai diş çekim için de şöyle demektedir:

“Udülkahir saf sirkede 40 gün ıslatılır. Yumuşadıktan sonra diş üzerine konulur, diş hemen gevşer ve iki parmakla kavranarak çekilir.” (Efeoğlu, 2000);

Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan Ak Şemsettin *Maddet-ül Hayat* adlı kitabında; "Mai Kibriti-Şerif" (sülfürik asitli su) diye adlandırdığı sıvının birçok dertlere deva olduğu gibi diş etine sürülürse veya dişe konulursa iyi geleceğini ifade etmiştir (Noras, 1973).

Yazarı belli olmayan ve Ayasofya Kütüphanesinde yer alan *Kitab-ı Müntehab-ı Şifaü'ttıp* adlı eserde diş konusuna 6 sayfa ayrılmıştır. Diş ağrısına bu yazar da sıcak veya soğuktan olmasına göre ilaç tavsiye etmiş, aynı zamanda diş karalığını gidermek ve diş çürüğünü tedavi etmek için ilaçlar önermiştir (Noras, 1973).

19. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış tıp müfredatı kitabınının 188. sayfasında ağız hastalıkları, diş hastalıkları, diş eti hastalıkları, yara ve diş etlerinin kanaması, diş etlerinin nezlesi, kala (aft), çocuklarda diş çıkarma zamanındaki ishal ve ihtilacat (çirpinti) konuları yer almaktadır. (Noras, 1973).

1.6.2. Türkçe Tercüme Tıp Kitaplarında Diş Hastalıkları

El Curcani tarafından hicri 504 yılında farsça yazılan ve Ebül Fazıl Mehmet bin İdris tarafından Türkçeye çevrilen *Kanun-ül İlaç ve Şifa Vel- Emrazı Liküllül Mizaç* adlı eserde çene kemiklerinin anatomisi ile diş anatomisi hakkında oldukça geniş bilgiler yer almaktadır (Noras, 1973).

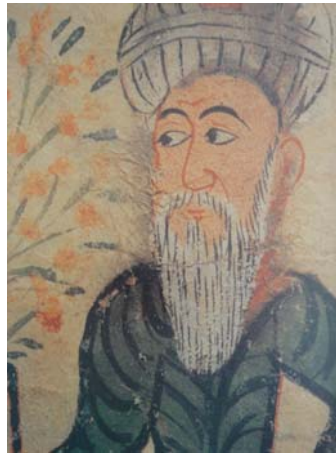
Ali Efendi'nin Latince'den çevirdiği *Tercüme-i Kitab-ı Ethmullerius* dişler hakkında oldukça kapsamlı bilgiler içermektedir. Kitapta diş kirleri ve beyazlatıcı tozlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu kitapta ayrıca diş hastalıklarıyla ilgili birçok reçete bulunmaktadır. Kitapta diş çürüğü ve tedavisi hakkında şöyle denmektedir;

"Dişin çürüğü kalil (az) olduğu takdirde tezayüt (artması) ve sirayetini men için bazı çarelere başvurulur. Bilhassa demir, gümüş veya altından mamul bir aletle diş çürüğü dağlanır, yahut dişin çürüğüne zehebülraat doldurulur, bu çürüğün artmasını önlemekte çok faydalıdır. Bunun gibi mum mürri hicazi

(Mekke perezengi), iyice karıştırılıp dişin kovuğuna doldurulmalıdır.” (Noras, 1973).

Farsçadan Türkçeye çevrilen, ancak çevirenin belli olmayan ve Ebu Hamit Necibüddin Mehmet Bin Ali el Semerkandi tarafından yazılan *Esbab ve Alamatı Semerkandi*” adlı kitap, bir tıp müfredatı kitabıdır. Diş ağrısı, çürük, diş eti konuları bu eserde de yer almıştır. Bu kitapta diş hastalıklarının tedavileri için farklı yöntemler önerilmektedir. “Diş ağrısı için kan almak ve kusturmak, dişeti ağrısı için damardan kan almak ve müshil vermek, diş çürüğü için demir ile yavaş yavaş temizlemek” bunlardan bazılarıdır. Ayrıca, “dişlerin sallanması durumunda iyi gıdalar yenmesi, kan alınması, müshil verilmesi ve tatlı şeyler yemekten sakınılması” önerilmektedir. Bütün bu işlemlerden sonra dişler ve dişetlerinin kuvvetleneceği belirtilmiştir. (Noras, 1973).

Prof. Dr. Süheyl Ünver’e göre Ebul-kasım ez-Zehravi’nin *Et-tasrif* adlı eserinin Türkçesi olan ve Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından hazırlanan *Cerrahiye-i İlhaniye* Türk tıbbi açısından önemli bir kitaptır. Diğer tercüme eserlerden farklı olarak eseri Türkçeye çeviren Sabuncuoğlu Şerafeddin, kendi çizdiği 138 minyatürün yanında, kendi düşünceleri ve deneyimlerini de aktarmak suretiyle orjinal bir eser ortaya koymuştur (Noras, 1973). Amasyalı Şerafeddin Sabuncuoğlu (1368?-1470?) (Şekil 1.6.2) Fatih Sultan Mehmet devri ünlü hekim ve cerrahıdır. Amasya Darüşşifasında 14 yıl hekimlik yapmıştır. Eserlerinden anlaşıldığına göre, zamanla cerrahiye de önem vermiştir (Uzel, 2004).

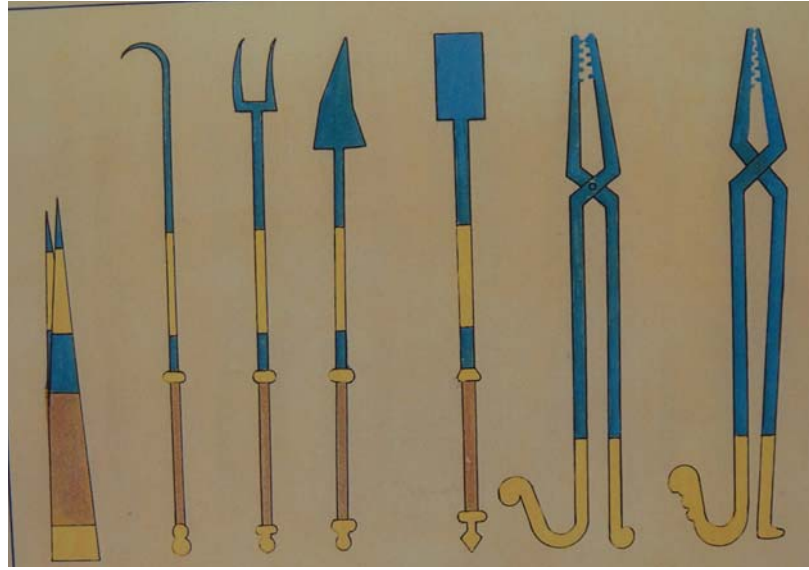

Şekil 1.6.2. Amasyalı Şerafeddin Sabuncuoğlu

Ebu'l Kasım'ın kitabını kendi denemeleriyle de zenginleştirerek dilimize aktaran Şerafeddin Sabuncuoğlu, İslam tıbbı açısından büyük bir yenilik olan ameliyatlara resimlerle gösterilmesi uygulamasını ilk yapan hekimdir. Ebu'l Kasım, eserinde yalnız alet resimlerini vermekle yetindiği halde, Sabuncuoğlu ameliyat veya cerrahi müdahale tekniğini gösteren resimleri de kitabına eklemiştir. Kitaptaki resimler arasında İslam dinini yasakladığı insan resimlerinin de bulunması nedeniyle, bu cerrahi eser İslam dünyasındaki ilk insan resimli eser olarak kabul edilir. Bu eserde diş hastalıkları ve tedavileriyle ilgili oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Periodontal hastalıklı diş etinde dağlama (Şekil 1.6.3) ile diş kökü ve alveol çıkarılmasında kullanılan aletler (Şekil 1.6.4) örnek olarak verilebilir (Uzel, 2004).

Şekil 1.6.3. Periodontal hastalıklı diş etinde dağlama.
(İlter Uzel Minyatürü, 2004).

Şekil 1.6.4. Diş kökü ve Alveol çıkarılmasında kullanılan aletler.
(İlter Uzel Minyatürü, 2002).

Mümin bin Mukbil tarafından 1437 tarihinde Türkçeye çevirilen ve Zeynettın bin İsmail el Cürcani tarafından yazılan "Zahire-i Harzemşahi" adlı kitap da yazıldığı dönem açısından diş hastalıklarıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu eserin 235. sayfasında dişlerin sallanması dört sebebe bağlanmakta, bu sebepler arasında travma da zikredilmektedir. Sallanan dişleri tedavisi için kullanılan ilaçlar ve dağlama metodu fayda vermediği takdirde, sallanan dişlerin sağlam dişlere gümüş veya altın tellerle bağlanması tavsiye edilmektedir (Noras, 1973).

1.7. Tarihsel Süreç İçinde Türk Askeri Diş Hekimliği

"Eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyet tarihinde, efsaneleri şekillendiren anıtlarda harp yaralılarına sargı sarıldığıını gösteren çizgiler, savaşlarda bir sağlık hizmetinin var olduğunu belirten işaretlerdi. Homer eserlerinde cerrahların başarılarını belirtmiş, Roma ordularında seferlerde yaralılar tedavi edilmiş, barutun keşfinden sonra bilhassa cerrahlık hizmeti önem kazanmıştır" (Özbay, 1976a).

"Asya ve Avrupa'da imparatorluklar kurmuş olan Türkler jeopolitik zaruretlele savaştlıkları Hint, Çin ve daha sonra Arap ve Acem milletleri ile vaki kaynaşmalarında

bilgilerini birbirine aktarmış bulunan bu kavimlerden hekimlik alanında faydalanmışlar, ancak yaptıkları büyük seferlerde ordu sağlık hizmetlerinin nasıl yürütüldüğü kapalı kalmıştır. Çelebi Sultan Mehmet'ten itibaren hekimler ve hekimliğimiz hakkında bilgiler biraz daha aydınlatılmış bulunmaktadır. Çelebi Sultan Mehmet Anadolu seferinde sinir hastalığına tutulmuştu. Ankara'da ordu tabiplerinin yaptığı konsültasyonda kesin bir teşhis ve tedaviye muvaffak olunamadığından Germiyan beyinin özel hekim Mevlana Şeyhi çağırılmış, hastalığı tedavideki liyakatı sonucu Osmanlı ordusuna mal edilmiş, ilk Osmanlı Reisületibbası olmuştu. Şeyhi 1413'te vefat etmiştir” (Özbay, 1976a).

“Fatih, Bursa müessesesinden yetişip orduya katılan ve o vakte kadar bir amire bağlı bulunmayan tabipleri, sağlık kuruluşlarını, görev ve yetkileri bugünkü Sağlık Bakanlığının görevlerine benzeyen bir makam olan “Reisületibba” makamını oluşturmuştur. Böylece, o dönemde Avrupa'da bile bulunmayan kurumsal bir sağlık teşkilatı kurmuştu” (Özbay, 1976a).

“Hekimbaşı, ordunun sağlık işlerini yürütür ve seferlerde padişahın yanında yer alırdı. Fatih Bursa medresesinde ve Anadolu'daki diğer darüşşifalarda yetişen hekim ve cerrahlarla sağlık hizmetlerinin yürütülemeyeceğini düşündüğü için, kendi kurduğu Semaniye medreselerine bir de Darüşşifa ilave etti. Bu darüşşifa Türklerin İstanbul'da kurdukları ilk, Anadolu'da yaptıkları on altıncı sağlık kurumu olmuştu (Özbay, 1976a).

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra, Nizami Cedidin kuruluşuna kadar sık sık değişen biçimlerde yürütülen askeri sağlık hizmetleri, ilk defa Üçüncü Selim zamanında modernleştirilmek istendi. Üçüncü Selim bu nedenle 1805 yılında modern eğitim verecek bir tıp okulunun kurulmasını emretti. Ancak bu okul 1808 yılında meydana gelen Kabakçı Mustafa isyanında ortadan kaldırıldı. Sultan İkinci Mahmut zamanında Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımı ile tekrar ve ciddi tedbirlerle yeniden başlayan modernleşme çabaları sonucunda, ordu sağlık işlerinin iyi bir düzene sokulması için 14 Mart 1827'de yalnız askeri hizmetler için yeni bir tıp okulu olan “Tıphane-i Amire” açıldı. Yeni açılan bu tıp okulunun bir bölümü ordunun cerrah ihtiyacını karşılamak üzere “Cerrahhane” olarak ayrılmış ve bu suretle orduya yeni bilgilerle donatılmış hekim ve cerrah yetişmeğe başlamıştı” (Özbay, 1976a).

General Doktor Kemal Özbay *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri* adlı eserinin 1876 Osmanlı-Rus Savaşı sağlık hizmetleri bölümünde cerrahların diş çekimleri ile de görevlendirildiğini belirtmiş ve bu konuda aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Çürük dişler için yapılan tek tedavi bunları çekip çıkartmaktan ibaretti. Bu işlem için uyuşturma bahis konusu değildi ve askerler en dayanıklı köklerde bile hayrete değer bir dayanıklılık gösteriyorlardı” (Özbay, 1976 a).

Bu ifadeler Osmanlı Ordusunda dişçilik hizmetlerinin cerrahlar tarafından verildiğini göstermektedir. Nitekim Tacizade Cafer Çelebi *Cevabiri mühimmat* adlı eserinde diş çekiminin cerrahların bilgi ve yetkileri arasında olduğunu belirtmiş ve konuyla ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Eflatun zamanından beri cerrah olan kimse her hastalığın adı, ameliyatı, ve tedavisini, diş çekimini, sünnet etmeyi, ve bu hususta değişik ilaçlardan yararlanmayı kan almayı bilmelidir.”

Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Ordusu'nun cerrah gereksinimini karşılamak için modern eğitime büyük önem verilmiş ve 1875'te okulu bitirenler arasında yapılan yarışmayı kazanan Naim, Hayreddin ve Osman Beyler Avrupa'ya cerrahi eğitim maksadıyla gönderilmişti. 1877'de uzman olarak yurda dönen bu üç cerrah bu sırada başlayan Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle cephe birliklerine atanmışlardı.

Harpten sonra Tıbbiyede açık bulunan muallim muavinliklerine verilen bu üç genç, modern bir cerrahi eğitimi almış olmalarına rağmen başlarında bulunan Aristidi Paşa'nın olumsuz tutumları ve onları küçük görmesi nedeniyle kendilerinden beklenen yenilikleri gerçekleştirememişlerdir.

Askeri cerrahinin gelişmesi açısından en önemli katkı, 1891'de tıbbiyeye muallim muavini olarak atanan Cemil Paşa tarafından sağlanmıştır. Cemil Paşa zamanının modern cerrahi uygulamalarını ülkemize getirerek askeri cerrahiye yeni bir boyut

kazandırmıştır. Cerrahi uygulamalardaki bu olumlu gelişmeler dişçilik hizmetlerini de etkilemiş ve yeni kurulan Gülhane Seririyat mektebi içinde ayrı bir “*Diş Bakım Merkezi*” oluşturulmuştur. Kemal Özbay *Türk Asker Hekimliği Tarihi* kitabının “Sarayburnu Gülhane binasının iç ve dış görünüşü hizmet bölümleri” kısmında bu durumu aşağıdaki şekilde belirtmiştir (Özbay, 1976b).

“İdare blokunun altındaki Hamamın, sokağa açılan bir kapısı ve bu kapının hemen sağ ilerisinde büyücek bir Alman barakası vardı. Burada, Alman hemşireler dairesi, diş bakım merkezi ve bütün asistanların oturma ve aynı zamanda nöbetçi tabiblerin istirahat odaları ayrılmıştı.”

Ülkemizde, cerrahlıktan diş hekimliğine geçiş, 19.yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Bu durum askeri diş hekimliği içinde geçerlidir. Askeri diş hekimleri Cumhuriyetin kurulmasından önce Haydarpaşa, Gümüşsuyu ve Sıhhiye transit deposunda staj yaparken daha sonraları Gülhane bünyesinde staja başlamışlardır. 1923’te Ankara’da Milli Savunma Bakanlığı emrinde ve Gülhane müdürlüğü denetiminde bir “Diş Müessesesi” açılmıştır. Bu kurum 1928’de Gülhane’ye getirilmiştir. Burada çalışan diş hekimlerinin Kurtuluş savaşına katılan eski muvazzaf subaylar olduğu bilinmektedir (Özbay, 1976b).

Sonuç olarak; gerek askeri gerekse sivil alanda diş hastalıkları ve tedavisi uygulamalarının, 19. yüzyılın sonuna kadar genel tıbbi uygulamaların bir parçası olduğu ve özellikle cerrahi uygulamalar kapsamında yer aldığı görülmektedir. 19. yüzyılın son çeyreğinde cerrahi uygulamalardaki ilerlemeler, diş hastalıkları ve tedavisi ile ilgili uygulamaların da kendine özgü bir disiplin altında kurumsallaşmasının önünü açmıştır. Bu gelişmeler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de 20. yüzyılın başından itibaren diş hekimliği eğitimi veren okulların kurulmasında tetikleyici etkenler olmuşlardır.

Buraya kadar iki ana başlık altında ele aldığımız Dünya ve Türk diş hekimliğinin tarihsel süreci ile ilgili bilgiler, tezin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Yukarıda genel hatlarıyla verilen bu bilgilerden sonra, tezin bundan sonraki bölümünde tezin asıl konusu olan “20. yüzyılda Türk askeri diş hekimliği tarihi” incelenecektir. Tez konusuyla ilgili kaynakların çeşitliliği ve içeriğini oluşturacak bilgilerin ilk defa bu tez kapsamında

sistematik bir şekilde incelenecek olması nedeniyle, “Gereç ve Yöntem” bölümünde detaylı bir şekilde belirtilecek esaslar çerçevesinde konu ele alınacaktır.

Bu çalışmanın amacı, daha önce çalışılmamış olan Türk askeri diş hekimliğinin 20. Yüzyıl başından günümüze kadar geçirdiği gelişimi incelemek ve bu konuda daha sonra çalışacak kişilere temel olacak bilgileri toplamaktır. Arşivlerde bulunan diş hekimlerini tespit etmek, verileri çeşitli kaynaklardan toplanan bilgilerle karşılaştırıp öncelikle bir isim listesi oluşturmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda meslektaşlarımızın mezun oldukları sene, görev yaptıkları birlikler, terfileri, katıldıkları savaşlar, aldıkları madalyalar, mezun oldukları okullar, katıldıkları kurslar, emekli oldukları yıl, çalışma süreleri gibi bilgiler toplanmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

“Yirminci Yüzyıl Türk Askeri Dış Hekimliği Tarihi” konusunda daha önce yapılmış bir tez veya kitap bulunmamakla birlikte, farklı kaynaklarda konuyla ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Tez kapsamında incelenecek bu kaynaklar üç başlık altında sınıflandırıldı. Bu kaynaklar sırasıyla:

- a. Arşiv kaynakları,
- b. Basılı dokümanlar,
- c. Sözel kaynaklar ve anket uygulamaları.

2.1. Arşiv Kaynakları

Aşağıda yer alan arşiv dokümanları bu tez için incelenen temel belgeleri oluşturmaktadır*.

2.1.1. M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğü Dış Hekimi Subay Sicil Dosyaları (1905-1926)

M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğü Arşivinde, tez konusu ile ilgili olarak bulunan 1905-1925 yılları mezunu 27 subayın sicil dosyaları incelendi. Bu dosyaların tümü Osmanlıca yazılı idi. Bu yazılar için arşivde çalışan Osmanlıca belge uzmanlarından yardım alındı. Harf devriminden sonra meslek hayatları devam eden dış hekim subayların sicil dosyalarının ise Türk alfabesi ile yazılmaya devam edildiği gözlemlendi. Arşiv dosyalarından alınan bilgiler, tez kapsamında toplanacak bilgiler için hazırlanan formlara (Ek 1) işlendi. Subay şahsi dosyaları incelenirken, temel etik değerler göz önüne alınarak, elde edilen bilgilerden yalnızca Arşiv Müdürlüğüne izin verilen bilgiler kullanıldı. Bu bilgiler; sicil numarası, adı soyadı, baba adı, memleketi, doğum tarihi, sınıf ve rütbesi, duhulü, nasbı,

---

* Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, ATASE Başkanlığı, T.S.K. Kuvvet Komutanlıkları'ndan araştırma için gerekli izin alınmıştır. Araştırmada kullanılan dış hekim subayların isimleri T.S.K.'nin çeşitli arşivlerinden özel izinlerle alınmıştır. Bu nedenle bu tez dışında kullanılması uygun değildir.

emeklilik tarihi, vefat tarihi, son görev yeri, Diş Hekimliği Fakültesini bitirdiği tarih, katıldığı savaşlar ve aldığı madalyalar ile ilgili bilgilerdir (M.S.B.Arşivi, 1904-1925).

2.1.2. T.S.K. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Birinci Dünya Harbi Arşivi'nden Cerrah ve Diş Hekimlerini İçeren Belgeler

ATASE Başkanlığı Birinci Dünya Harbi arşivleri taranarak cerrah ve diş hekimleri ile ilgili olduğu düşünülen 56 belge incelenmiş, bu belgelerden 32'si tez konusu kapsamında değerlendirilmiş ve bunlar günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Söz konusu belgelerin günümüz Türkçesine çevirisi Osmanlıca bilen arşiv memurları tarafından yapılmıştır. Çevirisi yapılan belgelerin arşiv numaralarını içeren liste ve bu belgelerin on ikisinin fotokopisi Ek 2'de verilmiştir (Genkur. ATASE B.D.H. Kaynakları).

Ayrıca ATASE Başkanlığından alınan ve Osmanlı ordusunda çeşitli birliklerde görev yapan cerrahların listesinin de yer aldığı 1324 (1908) tarihli *Salname-i Askeriye* adlı belge de incelenmiştir. Bu belgede yer alan cerrahların sayıları ve görev yerleri Osmanlıca bilen arşiv memurları tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

2.1.3. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda Çalışmış Olan ve Halen Çalışan Diş Hekimi Subay Listeleri**

Bu subaylara ait bilgilere ulaşmak için öncelikle, K.K.K., Dz.K.K. ve Hv.K.K.'nın emekli ve çalışan diş hekimlerinin listeleri hazırlandı. İlgili kuvvet komutanlıklarının personel başkanlıklarına müracaat edilerek bu listelerdeki eksiklikler giderildi. Komutanlıklarca izin verilen bilgiler kayıt altına alındı. Bu bilgiler; emeklilik durumu, muvazzaf olup olmadığı, rütbe, cinsiyet, ad ve soyadı, sicil eski tarih, sicil yeni tarih, branşı, memleketi, katıldığı savaşlar, aldığı madalyalar, ilişik kesme tarihi ve kayıtlardaki açıklama bilgilerini içermekteydi (T.S.K. Kuvvet Komutanlıkları, 2010).

Kuvvet komutanlıklarından alınan bilgiler ve M.S.B. Arşivinde üzerinde çalışılan 27 diş hekimi subaya ait bilgiler bir listede birleştirilerek, askeri diş hekimlerine ait tek

---

** İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarma Genel Komutanlığı Diş Tabip Subay Listeleri çalışma kapsamına alınmadı.

bir liste oluşturuldu. Bu listeye, daha sonra açıklanacak olan “basılı dokümanlar” ve “sözel kaynaklar ve anket uygulamaları”ndan toplanan bilgiler de aktarılarak toplam 585 askeri dış hekimi subaya ulaşıldı (Ek 3). Listede yer alan dış hekimleri, bağlı oldukları kuvvet komutanlıklarına göre; 1904–1999 tarihleri arasında görev yapmış dış tabibi subaylar, 2000–2010 yılları arasında T.S.K.’dan ayrılan dış tabibi subaylar ve halen görevde olan dış tabip subaylar olmak üzere üç başlık altında sınıflandırıldı. Çeşitli nedenlerle kayıtlarına (göreve başlama tarihi, ilişik kesme tarihi vb.) tam olarak ulaşılamayan, ya da başka kaynaklarca da (yıllıklar, emekli personel listeleri, hatıratlar vb.) teyit edilemeyen kayıtlar değerlendirme dışı bırakıldı. Çalışmamızda yalnız muvazzaf subaylar değerlendirmeye alınmıştır. T.S.K. Dış Tabip Subaylardan başka T.S.K.’nde general olan (bir tümgeneral ve iki tuğgeneral) dış hekimleri de bu değerlendirmeye dahil edilmiştir.

2.2. Basılı Dokümanlar:

Bu tez kapsamında, tezin konusu ile ilgili bilgileri içerdiği düşünülen çeşitli basılı kaynaklar incelenmiştir. Bunlar genel olarak; tıp ve dış hekimliği tarihi ile ilgili kitaplar, bu konuda yapılmış araştırmalar ve doktora tezleri, dış hekimliği eğitimi veren okulların ders programları, albüm ve yıllıklar, dergiler ve diğer basılı malzemeleri içermektedir. Bu kapsamda incelenen temel kaynaklar aşağıda verilmiştir.

Kitaplar

- a. T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı’nın yayınladığı, *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919–2 Kasım 1923)* adlı kitap (1975).
- b. Emekli Tabip Tümgeneral Kemal Özbay tarafından kaleme alınan, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri* adlı üç ciltlik kitap (Özbay,1976 a,b).
- c. İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi tarafından yayımlanan, *Bilimsel Dış Hekimliğinde 100. Yıl, İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi 1908-2008 (Alath, 2008)* adlı kitap.
- d. Türk Tıp Tarihi Kurumu tarafından yayımlanan, *Ülkemizin İlk Dış hekimliği Okulu İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi 100. yıla Armağan (Namal, 2008)* adlı kitap.

Araştırmalar

- a. Almanya Kaiserslatern’de yaşayan göz hekimi Dr. Mete Soytürk’ün *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Alman Hekim ve Sağlıkçı Subaylar* adlı 2006’da yaptığı araştırması (Gündoğmuş, 2010).
- b. Dr. Melek Yıldırım’ın *Ülkemizde 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Başında Diş Hekimliği Eğitiminin Gelişimi* adlı doktora tezi (Yıldırım, 1993).

Ders Programları

- a. Prof. Dr. Esin Kahya tarafından kaleme alınan *İlk diş hekimliği okulu kurulmadan diş tedavilerini yapmaya da yetkili cerrahların okulu olan Cerrahane’de okutulan ders programı* (Kahya, 1997) adlı makale.
- b. İlk dişçi mektebinin iki senelik ve daha sonraki üç senelik ders programları (Alatlı, 2008; Namal, 2008).
- c. Prof. Dr. İlder Uzel tarafından kaleme alınan, *İlk dişçi mektebinin kurulmasından önce 1905’te önerilen diğer bir ders programı* (Uzel, 2009) adlı makale.
- d. Diş Hekimliği Yüksek Okulu ders programı *A.Ü. Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu 2 Yıllık Çalışma Raporu 1966*.
- e. 2 Ağustos 1990 tarih ve 20593 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, *İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’ne göre 1- 5 sınıflarda yapılacak ders ve uygulama programları*.
- f. GATA Talimatı (D-122) 27 Mayıs 1947.
- g. GATA 1963–1964 Eğitim Yılı Ders, Konferans ve Poliklinik Çalışmalarına Ait Program.
- h. GATA Odontoloji Enstitüsü 1976–1977 Eğitim ve Öğretim Yılı Programları

Albüm ve Yıllıklar

- a. 1324 (1908) Askeri Salname (kapak fotoğrafı Ek 4’de gösterilmiştir).
- b. 1965–1966 İstanbul Askeri Tıbbiyeliler Albümü
- c. 1966, 1968, 1972, 1973 ve 1976 yıllarına ait Gülhane Yıllıkları.
- d. Dz.K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 yıllığı.

e. GATA Dış Hekimliği Bilimleri Merkezinin 1996–1997 ve 2009–2010 eğitim öğretim yılı dosyası

Askeri Tıp ve Dış Hekimliği Tarihi ile İlgili Diğer Kaynaklar

Tıp ve dış hekimliği tarihi ile ilgili tüm bilimsel kitap ve dergiler, bilimsel toplantıların kitapçıkları ve broşürleri de değerlendirildi.

GATA’da Dış Hekimliği ile İlgili Yapılan Bilimsel Toplantılar

Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde yapılan bilimsel toplantıların kitapçık ve broşürleri değerlendirilerek bu toplantılar tarih sırasına göre listelendi.

2.3. Sözel Kaynaklar ve Anket Uygulamaları

Çalışmamızda, temel kaynak olan arşiv kaynakları ve basılı dokümanların yanında, sözel kaynaklardan ve bilgileri eksik olduğunu düşündüğümüz meslektaşlarımız için hazırlanan anket formlarından da yararlanılmıştır. Bu amaçla arşiv bilgilerinin sınıflandırılması için hazırlanan Ek-1’de verilen formun kısaltılmış bir benzeri Ek-5 şeklinde hazırlandı. Bu formlar bilgilerine başvurmak istenilen dış hekimleri ile görüşülerek dolduruldu. Vefat eden ve bilgilerine ulaşılamayan dış hekimlerinin anket formundaki bilgileri de, araştırma yaptığımız arşivlerdeki memurlardan yardım alınarak kaydedildi. Ayrıca adreslerini bulabildiğimiz 114 emekli meslektaşımıza da bu anket formları posta ile gönderildi. Bunlardan adreste bulunamayan 24 anket formu geri dönmüştür. Görüşme yaptığımız, arşivde doldurulan ve mektupla bize ulaşan bu anket formları ile 94 dış hekimi subaya ulaşılabildi. Bu anketlerden, Ek-3’de verilen genel dış hekimi listesindeki eksik bilgiler tamamlanmış ve bunlar yeniden değerlendirilip karşılaştırılmıştır. Ek-6’da da M.S.B. arşivinde bulunan on asker dış hekiminin kısa biyografileri verilmiştir.

Yukarıda yer alan basılı kaynaklardan, askeri dış hekimliği ve hekimleri ile ilgili bilgiler (çalışanların listesi, tarihçe, stajyerler, uzmanlar, öğretim üyeleri, programlar, bilimsel çalışmalar, yurt dışı görevler vb.) toplandı. Bu bilgilere ilave olarak, Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan ve dönemin dış hekimliğini anlama açısından

önemli bir kaynak olarak değerlendirilen dergiler de incelendi. Değişik basılı kaynaklardan elde edilen tüm bilgiler, arşiv bilgileri ve sözel kaynaklarla karşılaştırılarak bilgilerin doğruluğu değerlendirildi.

2.4. Verilerin Analizi:

Toplanan veriler bilgisayar ortamına (MS-Excel) aktarılarak sayısallaştırıldı. Gerekli hata kontrolleri ve düzeltmeler yapıldı. Sürekli verilerin (görev süresi) normal dağılıma uygunluğu grafiksel olarak ve Shapiro-Wilk testi ile incelendi. Tanımlayıcı istatistiklerin gösteriminde; kategorik veriler için sayı ve yüzde, sürekli veriler için ise ortanca (Çeyrekler Arası Genişlik, Interquartile Range–IQR) kullanıldı. Kuvvetlere göre çalışma süreleri farklılıkları Kruskal-Wallis non-parametrik varyans analizi ile incelendi. Tüm analiz ve hesaplama işlemleri için MS-Excel ve SPSS for Win. Ver. 15.0 (SPSS Inc., Chicago, ILL., USA) paket programları kullanıldı. İstatistiksel kararlarda $p \leq 0.05$ seviyesi anlamlı farklılığın göstergesi olarak kabul edildi.

3. BULGULAR

Arşiv kaynaklarında askeri dış hekimliği ile ilgili bulgular aşağıda verilmiştir.

3.1. Arşiv Kaynaklarında Askeri Dış Hekimliği ile İlgili Bulgular

3.1.1. M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğü Belgelerine Ait Bulgular:

M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğünde yer alan belgelerde, 1905'ten 1926 yılına kadar görev yapan 27 askeri dış tabibi subaya ait sicil dosyaları değerlendirilmiştir. Bu subaylardan Hüsamettin Fikret'in (1904-6) Mektebi Tıbbiyeden askeri eczacı olarak, Hüseyin Selami'nin (1925-2) ise dışçı olarak mezun olduğu belirtilmiştir. Diğer bütün dış hekimi subayların ise dış hekimi olmadan önce harp okulundan muharip subay olarak mezun oldukları belirlenmiştir. Bu subaylardan bir kısmı Birinci Dünya Savaşından sonraki barış yıllarında, diğerlerinin ise orduda çeşitli görevlerde buldukları sırada Dış Tababeti Okulu'na devam edip dış tabibi unvanı aldıkları anlaşılmıştır (Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü Dış Tabip Subay Sicil Dosyaları 2007-2010). Bu subayların listesi ve eski-yeni sicil numaraları Çizelge 3.1.1'de yer almaktadır.

Çizelge 3.1.1. M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğü Arşivinde bulunan 1904–1925 yılları mezunu 27 subayın listesi, eski ve yeni sicil numaraları.

Sıra No	MSB Sıra No	Adı Soyadı	Sicil No. Eski	Sicil No. Yeni
1	15698	Hüsamettin Fikret (SY)	320/6	1904/6
2	15699	Sabri	1320/560	1904/560
3	15700	Süleyman Şemsettin Çamoğlu	1321/7	1905/7
4	15701	Ali Osman Yalçınlar	1321/42	1905/42
5	15702	Ali	1325/18	1909/18
6	15703	Bedrettin	1325/174	1909/174
7	15704	Abdülvahap	1326/20	1910/20
8	15705	Halit	1328/3	1912/3
9	15706	A.Rıza Öztürk	1328/56	1912/56
10	15707	Faik Bilimen	1328/66	1912/66
11	15708	A.Nizami Ersanlı	1328/110	1912/110
12	15709	Sadrettin Arıtek	1328/113	1912/113
13	15710	A.Nihat Akat	1328/156	1912/156
14	15711	Ethem Canyakmaz	1330/165	1914/165
15	15712	Hüsnü Akbaş	1332/1	1916/1

Çizelge 3.1.1. (Devam) M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğü Arşivinde bulunan 1904–1925 yılları mezunu 27 subayın listesi ve eski–yeni sicil numaraları.

Sıra No	MSB Sıra No	Adı Soyadı	Sicil No. Eski	Sicil No. Yeni
16	15713	Ahmet Süreyya (SY)	1332/61	1916/61
17	15714	Rıfat Erdiş	1332/70	1916/70
18	15715	Ömer Faruk	1332/86	1916/86
19	15716	M.Cevat Eligüzel	1332/313	1916/313
20	15717	A. Refik Özoğul	1332/396	1916/396
21	15718	Ferit Arcan	1332/425	1916/425
22	15719	Seyfettin	1333/78	1917/78
23	15720	Yusuf Hüsnü Başarır	1333/298	1917/298
24	15721	Remzi Güteryüz	1333/228	1917/228
25	15722	Tevfik Akın	1337/324	1921/324
26	15723	A.Talat Kut	1338/4	1922/4
27	15724	Hüseyin Selami (SY)	1341/2	1925/2

SY: Soyadı Yok

M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğü'nde yer alan belgelere göre, söz konusu 27 dış tabip subayın katıldığı savaşlar, aldıkları madalyalar, esaretleri, yurt dışı görevleri ve yaralanma durumları aşağıda belirtilmiştir. Bu subayların birçoğu savaşlara, dış hekimi unvanı almadan muharip subay olarak katılmışlardır.

Trablusgarp Savaşına Katılmış Dış Hekimi Subaylar:

Abdülvahap Bey (1910-20) (Şekil 3.1.1.a), Halit Bey (1912-3) (Şekil 3.1.1.b.), Ali Nizami Ersanlı (1912-110).

Şekil 3.1.1.a. Abdülvahap Bey

Şekil 3.1.1.b. Halit Bey

Balkan Savaşına Katılmış Dış Hekimi Subaylar:

Hüsamettin Fikret (1904-6) (Şekil 3.1.2.a), Sabri Bey (1904-560) (Şekil 3.1.2.b), Ali Osman Yalçınlar (1905-42), Ali Bey (1909-18), Bedrettin Bey (1909-174), Abdülvahap Bey (1910-20), Halit Bey (1912-3), Ali Rıza Öztürk (1912-56), Sadrettin Arıpek (1912-113).

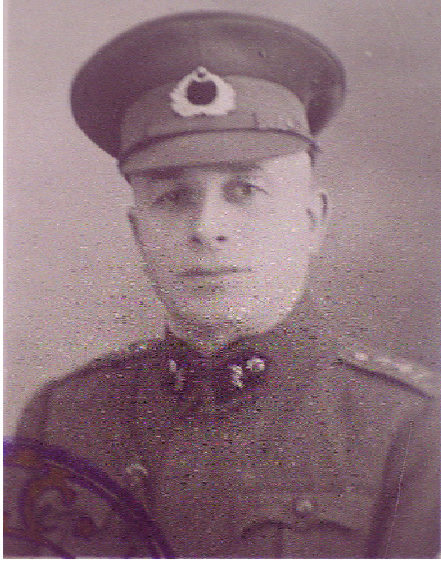
Şekil 3.1.2.a. Hüsamettin Fikret

Şekil 3.1.2.b. Sabri Bey

Birinci Dünya Savaşına Katılmış Dış Hekimi Subaylar:

Hüsamettin Fikret (1904-6), Sabri Bey (1904-560), Süleyman Şemsettin Çamoğlu (1905-7) (Şekil 3.1.3.a), Ali Osman Yalçınlar (1905-42) (Şekil 3.1.3.b), Ali Bey (1909-18), Bedrettin Bey (1909-174), Abdülvahap Bey (1910-20), Ali Rıza Öztürk (1912 -56), Faik Bilimer (1912-66), Ali Nizami Erganlı (1912-110), Sadrettin Arıpek (1912- 113), M. Nihat Akat (1912-156), Ethem Canyakmaz (1914-165), Hüseyin Hüsnü Akbaş (1916-1), Ahmet Süreyya (1916-61), Rıfat Erdiş (1916-70), M. Cevat Eligüzel (1916-313), Ahmet Refik Özoğul (1916-396), Hasan Ferit Arcan (1916-425) ve Yusuf Hüsnü Başarır (1917-298).

Şekil 3.1.3.a. Süleyman Şemsettin Çamoğlu

Şekil 3.1.3.b. Ali Osman Yalçınlar

Kurtuluş Savaşına Katılan Dış Hekimi Subaylar:

Hüsamettin Fikret (1904-6), Süleyman Şemsettin Çamoğlu (1905-7), Ali Osman Yalçınlar (1905-42), Ali Bey (1909-18), Bedrettin Bey (1909-174), Abdülvahap Bey (1910-20), Ali Rıza Öztürk (1912-56) (Şekil 3.1.4.a), Ali Nizami Ersanlı (1912-110), Sadrettin Arıpek (1912-113), Mehmet Nihat Akat (1912-156), Ethem Canyakmaz (1914-165), Ahmet Süreyya (1916-61), Ahmet Refik Özoğul (1916-96) (Şekil 3.1.4.b), Hasan Ferit Arcan (1916-425), Yusuf Hüsnü Başarır (1917-298), A. Talat Kut (1922-4).

Şekil 3.1.4.a. Ali Rıza Öztürk

Şekil 3.1.4.b. Ahmet Refik Özoğul

Savaşlara Katılan Dış Hekimi Subayların Aldıkları Madalyalar

Hüsamettin Fikret (1904-6); Birinci Dünya Savaşı Kırmızı Harb Madalyası, 1324 Hicaz Şimendifer Madalyası ve İstiklal Madalyası (1928–8783 Numaralı Kırmızı Şeritli Madalya).

Sabri Bey (1904–560); Muhabere Gümüş Liyakat Madalyası ve İstiklal Madalyası (8784).

Süleyman Şemsettin Çamoğlu (1905-7); Birinci Dünya Savaşı Harp Madalyası, Harp Gümüş Madalyası ve Avusturya Salip Nişanı.

Ali Osman Yalçınlar (1905-42); Kırmızı Şeritli Liyakat Madalyası ve Birinci Dünya Savaşı 4. Rütbeden Mecidi Nişanı.

Ali Bey (1909-18); Birinci Dünya Savaşı Harp Madalyası ve Birinci Dünya Savaşı 5. Rütbeden Mecidi Nişanı.

Bedrettin Bey (1909-174); Birinci Dünya Harbi Harb Madalyası, Liyakat Madalyası ve Almanlardan İkinci Dereceden Demir Salip Madalyası.

Abdülvahap Bey (1910-20); Gümüş Liyakat Harb Madalyası ve 2. Rütbeden Alman Demir Salip Madalyası.

Halit Bey (1912-3); Gümüş Liyakat Madalyası, Harp Madalyası ve Alman Demir Salip Madalyası.

Ali Nizami Ersanlı (1912-110); Birinci Dünya Savaşı Gümüş Harp Liyakat Madalyası ve Alman Harp Madalyası.

Sadrettin Arıpek (1912-113); Kıta Madalyası ve Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası.

Hüseyin Hüsnu Akbaş (1916-1); Harp ve Liyakat Madalyası.

Ahmet Süreyya (1916-61); İstiklal Madalyası.

Rıfat Erdiş (1916-70); Harp Madalyası ve Liyakat Madalyası.

M. Cevat Eligüzel (1916-313); Harp Madalyası.

Ahmet Refik Özoğul (1916-396); Harp Madalyası, 2. Rütbeden Alman Demir Salip Nişanı, Kılınçlı Gümüş Liyakat Madalyası ve İstiklal Madalyası.

Hasan Ferit Arcan (1916-425); Harp Madalyası.

Yusuf Hüsnu Başarır (1917-298); Harp Madalyası ve İstiklal Madalyası.

A. Talat Kut (1922-4); İstiklal Madalyası almışlardır.

Esir Düşen Diş Hekimi Subaylar

Ali Bey (1909-18), Birinci Dünya Savaşında Şam'a hareket ederken (özel bir ziyaret) Şam'ın düşman eline geçmesi sonucunda; Bedrettin Bey (1909-174), Balkan harbinde Yanya'nın düşmesi üzerine sol cenahta bulunurken birliği ile birlikte Selanik'te; Hüseyin Hüsnü Akbaş (1916-1), Filistin Cephesinde, Şeria Duma'da esir düşmüşlerdir. Hüseyin Hüsnü Akbaş Filistin cephesinde yaralanmış ve 25 Mayıs 1336'ya kadar Mısır İskenderiye'deki Seydi Beşir esir kampında esir kalmıştır.

Yurt Dışı Görevlere Gönderilen Diş Hekimi Subaylar

Dişçi Bnb. Ali (1909-18); 1339'da Darülfünun Tıp Fakültesine kayıt olmuş ve eğitiminin son dönemini kendi parasını ödeyerek Berlin Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesinde tamamlamıştır.

Süleyman Şemsettin Çamoğlu (1905-7), Almanya'ya gönderilecek subaylar için açılan sınava girmiş ve bu sınavda birinci olmuştur. İstanbul'da 5 ay Alman okulunda dil eğitimine devam etmiş, ancak Almanya'ya hareket edecekleri sırada Balkan Savaşı çıktığı için görevli olduğu birliğe geri gönderilmiştir. 1928'de Ankara Hastanesi Diş Tabipliğine atanmış ve 1929 yılında eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. 18 ay Fransa ve Almanya'da eğitim alan Süleyman Şemsettin Çamoğlu Fransızca, Almanca ve Rumca dillerini bilmektedir.

Halit Bey (1912-3), 29 Mayıs 1333 yılında hücum taburlarında staj görmek üzere iki aylığına Almanya'ya gönderilmiştir.

Savaşlarda Yaralanan Diş Hekimi Subaylar

Sabri Bey (1904-560), Birinci Dünya Savaşında; Halit Bey (1912-3), Balkan Savaşında (sağ yanağından); Sadrettin Arıpek (1912-113), Balkan Savaşında (sağ bacağından piyade mermisi ile); Mehmet Nihat Akat (1912-156), Birinci Dünya Savaşında Kafkas

Cephesi'nde yaralanmışlardır. Mehmet Nihat Akat'ın göğsünden giren mermi sırtından çıkmış ve tedavi amacıyla Eylül 1331 yılında Almanya'ya gönderilmiştir.

3.1.2. ATASE Başkanlığı Arşiv Belgelerine Ait Bulgular

ATASE Başkanlığı Arşivinde incelenen belgelerde cerrah ve dış hekimleri ile ilgili olduğunu düşündüğümüz 56 belge taranmış ve bu belgelerden 32'si değerlendirmeye alınmıştır (Genkur. Atase Bşk.lığı 2009). Değerlendirilen belgelerdeki dış hekimi ve cerrahların isimleri, görev yerleri ve belge numaraları Çizelge 3.1.2'de verilmiştir.

Çizelge 3.1.2. Birinci Dünya Harbinde Görev Yapan Dış Hekimi ve Cerrahların İsimleri, Görev Yerleri ve Belge Numaraları.

İsmi ve Rütbesi	Görev yeri ve Açıklamalar	Taranan Belge Numarası
Osman Naci Efendi (Diplomalı Dışçı)	11. Kolordu 4. Seyyar Hasta-hane	BDH, K.No. 2971, DN 7 FN 1-22
Avadis Efendi (Dış Müttehassısı Sivil Mükellef)	11. Kolordu 5. Seyyar Hasta-hane	BDH, K.No. 2971, DN 7 FN 1-30
Mehmet Necip Efendi (Mütেকaid Cerrah)	Posta İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-1
Hüseyin Yusuf Efendi (Cerrah)	Posta İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-1
Musa Efendi (Cerrah)	Cedidkarahisar İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-2
Hasan Tahsin Efendi (Cerrah)	Karimgeri İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-20, 1-21
Ahmed Nedim Efendi (Dışçı)	Karimgeri İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-20, 1-21
Ahmed Hüdaverdi Efendi (Dışçı)	Merzifon Şifa Yurdu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-22, 1-23
Atasi oğlu Yovakim (Dışçı)	Ordu Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-28
Dimitri oğlu İstradi Efendi (Dışçı)	Giresun Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-29
Mehmed Efendi (Cerrah)	Karagöl İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-31
Yorgi Efendi (Dışçı)	Sivas Haricciyye	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-37
Feyzullah Efendi (Cerrah)	Sivas Haricciyye	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-37
Ahmed Lütfi Efendi (Dışçı)	Sivas Merkez	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-39, 1-40
Mümtüz Efendi (Dışçı)	Suşehri Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1- 42
Yusuf Kemal Efendi (Cerrah)	Kal'a-yı zir İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-43
Necmeddin Efendi (Cerrah)	Yeniarslan İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-43
Hasan Tahsin Efendi (Cerrah)	Niksar Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-44
Mehmed Edhem (Cerrah)	Balçene İstasyonu	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-44
Ahmet Hamdi Efendi (Cerrah)	Karahisar Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-47
Atesi Efendi (Dış Tabibi Mükellef Mülazım-ı evvel)	Trabzon Menzil Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-29a, 2-10
Ahmed Lütfi Efendi (Misafir Dış Tabibi Mükellef Mülazım-ı evvel)	Trabzon Menzil Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-10a, 2-11

Çizelge 3.1.2. (Devam) Birinci Dünya Harbinde Görev Yapan Dış Hekimi ve Cerrahların İsimleri, Görev Yerleri ve Belge Numaraları.

İsmi ve Rütbesi	Görev yeri ve Açıklamalar	Taranan Belge Numarası
Abdullah Efendi (Mütekaid Cerrah)	Trabzon Menzil Hastahanesi-6 Ekim 1917'de Kıt'a Harb Madalyası ile taltif edilmiştir.	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-12a, 2-13
Viresonyan Efendi (Dış Tabibi)	Chicago'da tahsil ederek vatana dönmüştür. Diploması imtihansız tasdik edilerek mesleğini icra etmesine (mülazımlıkla) müsaade edilmiştir. (4. K.O. Kumandanı Pertev.	BDH, K.No. 2441, DN 151, FN 13
Mustafa Efendi (Cerrah)	Bursa Guraba Hastahanesi	BDH, K.No. 2205, DN 8 FN 1-9
Bir Dış Tabibi (Rütbesiz me'murin askeriyeye)	300 Yataklı Gülhane Serririyat (Klinikler) ve Tatbikat Mektebi	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-11a,1-12
İki Dış Tabibi (Rütbesiz)	Gülhane Sıhhi Aza İmalat-hanesi ve Dış Protez Şubesi	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-12 -1-12a
Bir Dış Tabibi (Rütbesiz)	400 Yataklı Haydarpaşa Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-12a -1-13
Bir Dış Tabibi (Rütbesiz)	300 Yataklı Belediye Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-13 -1-13a
Bir Dış Tabibi (Rütbesiz)	100 Yataklı Maltepe Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-13a -1-14
Hüseyin Cemal Efendi (Mütekaid Dış Tabibi)	Çanakkale Merkez Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2444, DN 175 FN 1-1
Aram Efendi (Dış Tabibi)	Çanakkale Grubu	BDH, K.No. 2444, DN 175 FN 1-4
Mustafa Nihad Efendi (Mülazım-1 evvel Dış Tabibi)	Taşkışla	BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 12-1
----- (Mülazım-1 evvel) Dış Tabibi	Hadımköy	BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 12-1
Ahmed Şevki Efendi Oğlu Mehmed	3. Ordu	BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 46
Nişan Efendi Kalmos (Dış Mütihazası)	Erzincan Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 1-9a
Kıfork Serkis Efendi (Dış Mütihazası)	Altıncı Seyyar Hastanesi	BDH, K.No. 2459, DN 265FN 2-6
Mehmed Ali Efendi (Mülazım-1 evvel Dış Tabibi)	4. Kolordu Merkez Hasta-hanesi	BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 2-6

BDH: Birinci Dünya Harbi, K.No: Klasör Numarası, DN: Dosya Numarası, FN: Fihrist Numarası

3.1.3. Kuvvet Komutanlıkları Kayıtlarında Dış Hekim Subaylar ile İlgili Bulgular

Kuvvet komutanlıklarının arşivlerinde yapılan inceleme sonucunda; 1904-1999 yılları arasında K.K.K.'lığında görev yapmış ve emekli olmuş dış hekimi subayların sayısı 208, 2000-2010 yılları arasında görev yapmış ve emekli olmuş dış hekimi subayların sayısı 50

ve halen görevde olan dış hekimi subayların sayısı ise 147 olarak belirlenmiştir (T.S.K. Kuvvet K.lıkları 2010). Tüm kuvvet komutanlıklarının aynı dönemlere ait dış hekimi subaylarının sayıları ve yüzdeleri Çizelge 3.1.3'de verilmiştir.

Çizelge 3.1.3. Askeri Dış Hekimlerinin kuvvetlere ve tarihlere göre dağılımı

Kuvveti	İlişik Kesme Tarihi*	n	%
Kara Kuvvetleri Komutanlığı	1904–1999	208	51.4
	2000–2010	50	12.3
	Halen Görevde	147	36.3
	Toplam	405	100.0
Deniz Kuvvetleri Komutanlığı	1904–1999	22	29.3
	2000–2010	15	20.0
	Halen Görevde	38	50.7
	Toplam	75	100.0
Hava Kuvvetleri Komutanlığı	1904–1999	32	30.5
	2000–2010	15	14.3
	Halen Görevde	58	55.2
	Toplam	105	100.0

*: Emeklilik (kendi isteği ile, kadrosuzluktan, malulen, yaş haddinden), vefat, istifa, sözleşme yenilememe tarihi (TSK Kuvvet Komutanlıkları Dış Hekimi Subay Bilgileri 2010)

Bu çalışma kapsamında öncelikle 1904–1999 yılları arasında görev yapmış Askeri Dış Hekimleri incelendi. Bu tarihler arasında görev yapan Askeri Dış Hekimlerinin görev süreleri incelendiğinde en az görev yapan Askeri Dış Hekiminin 1 yıl, en uzun süre görev yapan Askeri Dış Hekiminin ise 54 yıl görev yaptığı görülmüştür. Detayları incelendiğinde 1 yıl görev yapan Askeri Dış Hekimlerinin; sözleşmeli olarak görev aldıkları ve 1 yıl tamamlanmadan intibak sorunları yaşayarak TSK'dan ayrıldıkları, ya da sağlık sorunları nedeni ile mesleği devam ettirmelerinin mümkün olmaması nedeni ile malulen emekli oldukları gözlenmiştir. 54 yıl görev yapan Askeri Dış Hekiminin ise 1911 yılında TSK'da görev yapmaya başladığı emekliliğinin ardından yeterli asker dış hekimi olmaması nedeni ile sözleşmeli olarak yeniden görev yaptığı tespit edilmiştir.

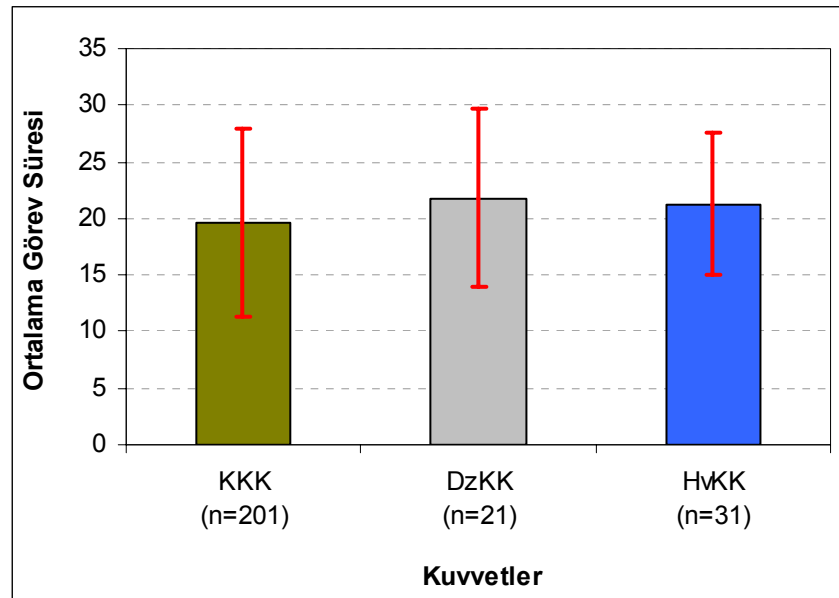
1904–1999 yılları arasındaki döneme ait kayıt ve arşivlerin savaşlar nedeniyle eksikliği veya kaybı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Görev süreleri açısından uç nokta olarak kabul edilen 1 ve 54 yıllık süreler değerlendirme dışı

bırakıldığında (K.K.K.'ında 7, Dz.K.K. ve Hv. K.K.'lığında birer olmak üzere toplam 9 askeri dış hekim), bu dönemde görev yapan askeri dış hekimlerinin çalışma süreleri ortancası 20.0 (IQR=10.0) (normal dağılıma uymadığından ortalama değer verilemedi ve ortanca kullanılmıştır) yıl olarak hesaplanmıştır. Kuvvetlere göre görev süreleri Çizelge 3.1.4'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1.4. 1904–1999 yılları arasında ilişik kesen Askeri Dış Hekimlerinin çalışma süreleri (yıl).

Kuvveti	n	En Az	En Çok	Ortanca	IQR
K.K. Komutanlığı	201	2.0	42.0	20.0	12.3
Dz.K. Komutanlığı	21	4.0	38.0	20.0	10.5
Hv.K. Komutanlığı	31	3.0	35.0	21.0	6.0

Çizelge 3.1.4. incelendiğinde; en uzun görev süresi ortancasının Hv.K.K.lığında görev yapan askeri dış hekimi subaylarda olduğu, en kısa görev süresinin ise Kara ve Dz.K.K.ları emrinde görev yapan askeri dış hekimlerinde olduğu görülmektedir. Ancak görev süreleri ortancaları istatistiksel olarak benzer olup, görev süreleri arasında kuvvetlere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=2.401$; $p=0.301$), (Şekil 3.1.3.1).

Şekil 3.1.3.1. Kuvvetlere göre 1904–1999 yılları arasında ortalama görev süresi (standart sapmalar ile birlikte)

Değerlendirmeye alınan 253 Askeri Diş Hekiminden 212'si (% 83.8) pratisyen iken, 41'i (% 16.2) ise çeşitli branşlarda (Diş tedavisi, Cerrahi, Ortodonti, Periodontoloji, Protez vb.) uzmanlık eğitimi almış diş hekimlerinden oluşmuştur. Uzman diş hekimi oranının günümüzdeki uzman diş hekimi oranından düşük olmasının, TSK'da diş hekimliği alanında uzmanlaşmaya ancak 1960'lı yıllardan itibaren önem vermesi olarak düşünülebilir.

Yapılan incelemede 1980'li yıllara gelinceye kadar orduda bayan diş hekimi subay olmadığı görülmüştür. 1980–1999 yılları arasındaysa görev yapan toplam 335 diş hekiminden 49'u (%14.6) kadın diş hekimi subaylardan oluşmuştur. İlk uzman diş hekimi kadın subay, diş hastalıkları ve tedavisi uzmanı olarak 1984 yılında orduda görev yapmaya başlamış ve 2005 yılında emekli olmuştur.

1904 ile 1999 yılları arasındaki dönem ile ilgili tarihsel öneme sahip kırılma noktaları olmadığında, bu dönemde görev yapan Askeri Diş Hekimlerinin görev süreleri 20 yıllık dönemler halinde incelendi. 1960'lı yıllara gelinceye kadar TSK'daki diş hekimliği hizmetleri çoğunlukla Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na mensup Askeri Diş Hekimleri tarafından yürütülmüştür. Bu nedenle 1960'lara kadar diğer kuvvetlerde Askeri Diş Hekimi sayıları oldukça azdır. TSK'de görev yapan askeri diş hekimlerinin 20 yıllık dönemlere göre kuvvetlere dağılımı Çizelge 3.1.5'te gösterilmiştir.

Çizelge 3.1.5. Görev dönemlerine göre Askeri Diş Hekimlerinin Kuvvetlere göre dağılımı*

Dönemler	K.K.K.	Dz. K.K.	Hv. K.K.	Dönem Toplamı
1904–1919	24	4	-	28
1920–1939	57	2	1	60
1940–1959	112	5	6	123
1960–1979	150	26	32	208
1980–1999	211	56	68	335
Genel Toplam	554	93	107	754

*: Bir Askeri Diş Hekimi birden fazla dönemde görev yapabildiği için Genel Toplam, toplam Askeri Diş Hekimi sayısından yüksek çıkmaktadır.

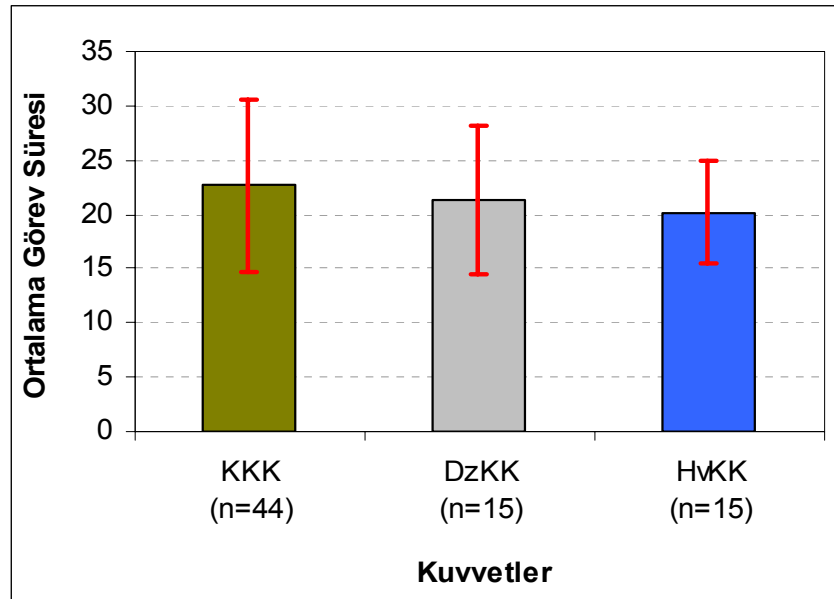
2000–2010 yılları arasında TSK'dan emekli olan askeri dış hekimleri de incelendiğinde; bu tarihler arasında en az görev süresinin 1 yıl olduğu görülmüştür. Bir yıl görev yapan askeri dış hekimlerinin (n=6), sözleşmeli olarak göreve başladıkları ve bir yıl tamamlanmadan intibak sorunları yaşayarak ya da kendi istekleri ile TSK'dan ayrıldıkları gözlenmiştir. Uç nokta olarak kabul edilebilecek 1 yıllık görev süreleri değerlendirme dışı bırakıldığında, 2000–2010 yılları arasında görev yapan askeri dış hekimlerinin çalışma süreleri ortancası 20.0 (IQR=8.3) yıl olarak hesaplanmıştır. Bu döneme ait görev sürelerinin kuvvet komutanlıklarına göre dağılımı Çizelge 3.1.6'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1.6. 2000–2010 yılları arasında ilişik kesen Askeri Dış Hekimlerinin çalışma süreleri (yıl)

Kuvveti	n	En Az	En Çok	Ortanca	IQR
K.K. Komutanlığı	44	3.0	39.0	21.0	8.5
Dz.K. Komutanlığı	15	3.0	29.0	20.0	10.0
Hv.K. Komutanlığı	15	11.0	29.0	20.0	5.0

Çizelge 3.1.6 incelendiğinde; en uzun görev süresi ortancasının K.K.K.lığında görev yapan askeri dış hekimi subaylarda olduğu, en kısa görev süresinin ise Dz.K.K. ve Hv.K.K.lığı emrinde görev yapan askeri dış hekimlerinde olduğu görülmektedir. Görev süreleri ortancaları istatistiksel olarak benzer olup (Şekil 3.1.3.2.), görev süreleri arasında kuvvetlere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($\chi^2=1.625$; $p=0.444$).

2000–2010 yılları arasında görev yapan toplam 320 dış hekiminden 87'si (%27.2) kadın dış hekimi subaylardan oluşmaktadır. Kadın dış hekimi subay sayısında toplumdaki gelişmelere paralel olarak 1980'li yıllardan sonra hızlı bir artış gözlenmektedir. Erkek dış hekimlerinde gözlenen uzmanlaşma oranı kadın dış hekimi subaylardan daha yüksektir. Toplam 87 kadın dış hekimi subaydan 34'ü (% 39.1) uzmanlık eğitimini tamamlamış ya da tamamlamak üzeredir. Bu durum, bayan dış hekimi subayların erkek meslektaşlarına göre uzmanlaşmaya daha fazla önem verdiğini göstermektedir.

Şekil 3.1.3.2. Kuvvetlere göre 2000–2010 yılları arasında ortalama görev süresi (standart sapmalar ile birlikte).

2000–2010 yılları arasında emekli olan toplam 74 askeri diş hekiminden 33'ü (% 44.6) pratisyen iken, 41'i (% 55.4) çeşitli branşlarda (Diş tedavisi, Cerrahi, Ortodonti, Periodontoloji, Protez vb) uzmanlık eğitimi almış diş hekimlerinden oluşmuştur. Bu dönemde uzman diş hekimi oranınının 1904–1999 yılları arasında görev yapan uzman diş hekimi oranından çok daha yüksek olması önemli bir bulgudur. Bu durum toplumsal gelişmelere paralel bir şekilde TSK'da da diş hekimliği alanında uzmanlaşmaya büyük önem verildiğini göstermektedir. 2000–2010 yılları arasında emekli olan askeri diş hekimlerinin kuvvet komutanlıklarına göre dağılımı Çizelge 3.1.7'de görülmektedir.

Çizelge 3.1.7. 2000–2010 döneminde ilişik kesen Askeri Diş Hekimlerinin Kuvvetlere göre dağılımı.

Branşlar	K.K.K.	Dz. K.K.	Hv. K.K.	Branş Toplamı
Pratisyen	21	7	5	33
Cerrahi	4	-	2	6
Diş Hst. ve Tedavisi	4	2	1	7
Oral Diagnoz ve Rad.	1	-	-	1
Ortodonti	5	2	3	10
Pedodonti	2	-	-	2
Periodontoloji	1	1	1	3
Protez	6	3	3	12
Genel Toplam	44	15	15	74

Halen TSK’da görev yapan muvazzaf (yedek subay ve sivil dış hekimleri hariç) askeri dış hekim sayısı toplam 243 kişi olarak belirlenmiştir. Bu hekimlerden 118’ini (% 48.6) pratisyen dış hekimleri, 125’ini (% 51.4) ise uzman ya da uzmanlık öğrencisi muvazzaf askeri dış hekimleri oluşturmaktadır.

3.2. Basılı Dokümanlarda Askeri Dış Hekimliği ile İlgili Bulgular

3.2.1. Kitap ve Araştırmalarda Askeri Dış Hekimliği ile İlgili Bilgiler;

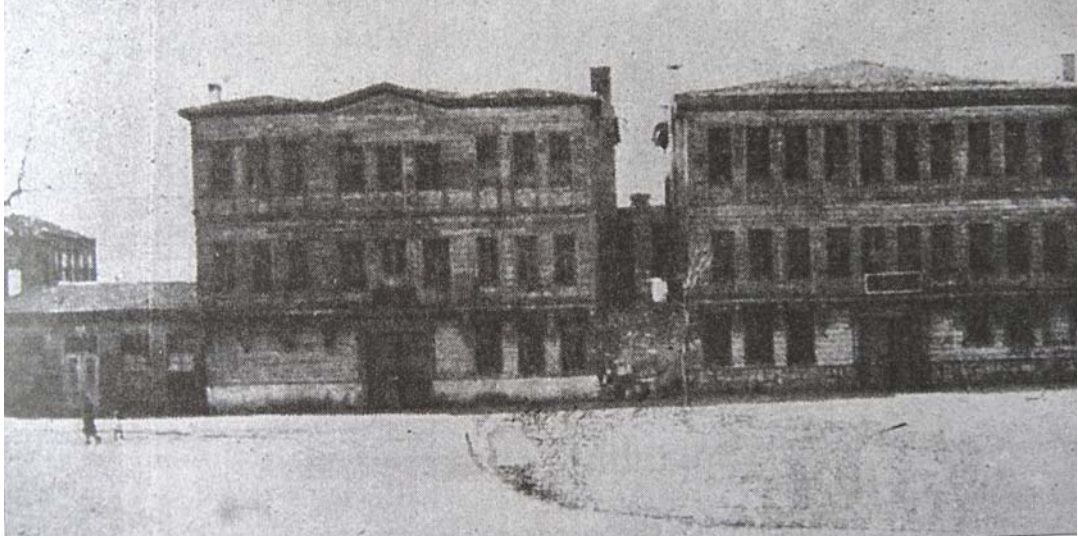
20. yüzyılın başında İstanbul’da biri Kadırga’da Menemenli Mustafa Paşa konağındaki Sivil Tıp Mektebi (Mektebi Tıbbiyei Mülkiye), diğeri de Haydarpaşa’daki Askeri Tıp Mektebi (Mektebi Şahane veya Mektebi Fünunu Tıbbiyei Şahane) olmak üzere iki tıp okulu bulunmaktaydı. Bunlardan Askeri Tıp Mektebi, Harbiye Nezareti’ne, Sivil Tıp Mektebi ise idari açıdan Maarif Nezareti’ne, bilimsel açıdan da Askeri Tıp Mektebi’ne bağlıydı.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte (23 Temmuz 1908) Askeri Tıp Mektebi’nde başlatılan reform çabalarının başarılı olamayacağı anlaşılınca, Sivil Tıp Mektebi hocaları Maarif Nazırı’na başvurarak kendi mekteplerinin reformasyonunun daha kolay olacağını ve Cemil Paşa’nın (1869–1958) bu mektebe atanmasını önermişlerdir. Bu öneri Maarif Nazırı tarafından kabul edildikten sonra, 14 Kasım 1908’de Sivil Tıp Mektebi, Askeri Tıp Mektebi’nden tamamen ayrılarak Maarif Nezareti’ne bağlanmış ve yeni kadrosu onaylanmıştır. 18 Kasım 1908’de yeni kadrodan oluşan Muallimler Meclisi Toplantısı’nda mektebin adının “Tıp Fakültesi” olması kararlaştırılmış ve başkanlığına da oy birliği ile Cemil Paşa seçilmiştir. Bu toplantıda öğretime 21 Kasım 1908’de başlanmasına karar verilmişse de bu tarihte öğretime başlamak mümkün olmamıştır.

Tıp Fakültesi kurulduktan hemen sonra, 22 Kasım 1908’de yapılan Üçüncü Muallimler Meclisi toplantısında, Maarif Nazırı Emrullah Efendi (1858–1914)’nin isteği üzerine, Eczacı ve Dişçi Mekteplerinin bütçeleri ayrı ayrı düzenlenerek Emrullah Efendi’ye gönderilmiştir. Tıp Fakültesinin boşaltacağı Kadırga’daki ahşap binada hizmet vermesi düşünülen okulun adı “Darülfünun Osmanî Tıp Fakültesi Eczacı ve Dişçi ve

Kıbele ve Hastabakıcı Mektepleri” idi (Şekil 3.2.1). Okulun kurulmasında Tıp Fakültesi'nin ilk dekanı Cemil Paşa (Topuzlu), dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Askeri Tıp Mektebi Küçük Cerrahi Muallimi Halit Şazi (Kösemişal) (1869–1921)'in önemli çabaları olmuştur (Efeoğlu, 2000; Nezihî, 1923).

Şekil 3.2.1. 1909–1926 yılları arasında Eczacı ve Dişçi Mekteplerini barındıran ve daha sonra ilkokul olarak kullanılan Kadırğa'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nın genel görünümü. Soldaki küçük bina diş polikliniğidir (Dölen, 2009).

Emre Dölen'in *Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922* adlı kitapta dişçi mektebinin kurulması ve dişçiler mektebi kurma girişimi adlı bölümde belirtildiğine göre:

“Saray hekimlerinden Miralay Mustafa Behçet Bey Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'deki eczacılık sınıfının ıslahı ve ayrıca dişçilik sınıfının açılması konusunda hazırladığı layihayı Aralık 1894'te padişaha sunmuştur. Bu layiha Sadarete gönderilmiş ve 9 Aralık 1894 günlü Meclis-i Vükela toplantısında gündeme alınarak görüş alınmak üzere Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Aradan uzunca bir süre geçtikten sonra Umum Mekatıb-i Askeriye Nazırı Zeki Paşa 8 Ekim 1902 tarihli yazısında Dişçi Mektebi'nin Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin bir şubesi olarak kurulması gerektiğini, bunun için gerekli olan beş hocaya ödenecek aylık 2500 kuruş maaş ile daimi masrafların öğrencilerden alınacak ücretlerle karşılanmasının mümkün olmadığı ve Tıbbiye Nezareti'nde de bunun

karşılığının bulunmadığını bildirmiştir. Zeki Paşa'nın yazısı 4 Şubat 1903 günü Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'nde görüşülmüş, okula gündüzlü ve sivil öğrencilerin devam edeceği göz önüne alınarak Dişçi Mektebi'nin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye içinde bir şube olarak kurulmasının uygun olacağına ve öğrencilerden alınacak ücret yeterli oluncaya kadar masraflarının Maarif Nezareti bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Buna karşılık Maarif Nezareti 7 Nisan 1903 tarihli yazısı ile bunun için Nezaret bütçesinden karşılık bulunamayacağını, gerekli ödeneğin başka kaynaklardan sağlanması gerektiğine, Tıbbiye-i Mülkiye öğrencilerinden ücret alındığına göre bunun bir şubesi olan dişçi öğrencilerinden de ücret alınarak gerekli 2500 kuruşun karşılanabileceğini bildirmiştir.”

Ancak Şura-yı Devlet Maliye Dairesi 8 Haziran 1903 tarihinde aldığı bir kararda, dişçi şubesi öğrencilerinden ücret alınmamasını ve 2500 kuruş gibi az miktardaki muallim maaşlarının Maarif Nezareti bütçesinden karşılanabileceğini belirtmiştir. Bu karara rağmen Maarif Nezareti 16 Ağustos 1903 tarihli cevabında; bütçesinin çok sıkışık olduğunu, bu ödeneğin sağlanmasının mümkün olmadığını ve bunun öğrencilerden alınacak ücretlerle karşılanması gerektiğini tekrar bildirmiştir. Bütün bu gelişmeler olurken Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye üç yıllık “Dişçiler Mektebi” ders programını hazırlamıştır.

Sonunda Sadaret'in emri ile Maarif Nezareti'nin 1320 (1904-1905) yılı bütçesine Dişçi Mektebi için aylık 2500 kuruş ödenek konulmuştur. Maarif Nezareti 14 Mart 1904 tarihli yazısı ile dişçi şubesi için aylık 1900 kuruşun yeterli olacağını anlaşıldığını ileri sürerek bu ödeneğin 600 kuruşunun Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de fahri olarak çalışan üç muallim muavinin kadroya atanmasında kullanılmasını istemiştir. Bu gelişmeler sonucunda yaklaşık on yıl süren bir çaba boşa gitmiş ve Maarif Nezaret'nin ısrarlı karşı tutumu sonucunda Dişçi Mektebi açılmamıştır.

Dr. Cemil (Topuzlu) Paşa da anılarında Dişçi Mektebi'nin kuruluşunu anlatmıştır. Ancak Cemil Paşa yukarıda belirtilen girişimlerden hiç söz etmeyerek, okulun kurulması fikrinin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgiler Dişçi Mektebi kurulması konusunun 1909 yılında birdenbire ortaya çıkmadığını, öncesinde ders programının hazırlanmasını da içeren çeşitli girişimlerin olduğunu göstermektedir (Dölen, 2009).

Tıp Fakültesi, Eczacılık, Dişçilik, Kıbele ve Hastabakıcı Mektepleri'nin Darülfünun'da bir araya toplanmasının nedeni, bu okulları bir müdürün idaresi altında toplamak ve bazı ortak dersleri birlikte okutarak (örneğin kimya, fizik, nebatat, hayvanat gibi) personel tasarrufu sağlamaktır. Şekil 3.2.2 ve 3.2.3'de bu okulda okuyan öğrencilerin dersleri ile ilgili iki resim yer almaktadır. Söz konusu mektepler, 1909–1926 yılları arasında bu ahşap binada öğrenim yapmışlardır. Halen bu binanın arsasında Kadırga İlkokulu binası bulunmaktadır (Baytop, 1995).

Şekil 3.2.2. Eczacı Mekteb-i Alisi analitik kimya laboratuvarında öğrenciler Yıl 1915. (5 Numara ile gösterilmiş olan Eczacı ve Dişçi Mektepleri Tahlili Kimya Muallimi Ömer Şevket (Öncel) (1880–1950) beydir. (Baytop, 1995).

Şekil 3.2.3. Eczacı ve Dişçi Mektepleri 1. sınıf öğrencileri nebatat laboratuvarında, Yıl 1924. (Nebatat Hocası Dr. Esad Şerafeddin (Tertemiz) Mikroskop karşısında ve asistan Naşid (Baylav) (Beyaz Gömleklili) (Baytop, 1995).

Türk Diştabipleri Cemiyeti Reisi Prof. Ziya Cemal B. AKSOY, *Diş Tababetini Mektebini İlk Bitirenler* adlı yıllığın sunuş bölümünde, mektebin ilk öğrencileri ile ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır (Türk Diş Tabipleri Cemiyeti, 1943):

“Diş tababeti mektebine ilk yazılan meslektaşımız (Mehmet Kazım) olup mektebe 1908 = 1325 Teşrinievvelinde kaydedilmiş ve sonra 30 Temmuz 1327 de 13 numaralı diplomayı almıştır. Mektebin 2 ve 3 numaralı talebeleri kayıtlarını tekâmül ettirmeden mektepten ayrılmış olduklarından 4 numara ile yazılma ikinciliğini Diş tabibi Mehmet Hüdaverdi almaktadır ki diploma numarası 18 dir. Mektebimize ilk giren talebelerden bir kısmı doğrudan doğruya üçüncü veya ikinci sınıflara ve bir kısmı ise birinci sınıfa yazılmışlardır. Bu suretle ilk girenlerden çoğu 1327 ile 1328 senelerinde mektebi bitirdiklerinden biz bu toplantımızda iki senenin mezunlarını bir araya getirmiş bulunuyoruz. 1327 (1910) senesinde mektebimizi bitirenlerin sayısı 22 ve 1328 (1911) senesinde mektebimizi bitirenlerin sayısı 24 dir. Bu suretle 1910 ve 1911 senelerinde 46 Diş tabibi mektebimizden mezun olmuştur. Diploma sırası ile bir numaralı

(Diştabibi) diplomasını alan meslektaşımız Mehmet Ali Sürel olup 30 Temmuz 1910 da mektebi bitirmiştir. İlk mezunlarımızın isim ve adresleri ile kısa hal tercümelerini aşağıda sırasıyla kaydedeceğiz. Biz bütün bunları gerek mektebimizin dosyalarından ve gerekse şimdi hayatta bulunan meslektaşların malumatına müracaat ederek toplamağa çalıştık. Bu sene ilk olarak başlayan bu toplantının her sene aynı tarihte ve müteakip senelerin mezunlarını bir araya toplamak üzere devam ettirilmesini temenni ederiz”

İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan *Türk Diş Hekimliği Tarihi* kitabında Dişçilik Mektebi ile ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır (Muğan, 1994):

“Okulun 1909’da eğitime başlaması ile ilk mezunlar arasında hiçbir kayda rastlanmamıştır. 1911 yılında 43 mezun vermiştir. Diploma defteri kayıtları 71’den başlamaktadır. İlk mezun 1888 İstanbul doğumlu Mehmet Ali Sürel’dir. Hanımların mesleğe girişleri Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda başlamıştır. İlk hanım diş hekimleri Ayşe Sadiye 1902 İstanbul doğumlu ve ikinci Hatice Hanım, 1897 Yemen doğumludur. Her ikisi de 1926 yılında mezun olmuştur.”

“Ordunun ihtiyacı için muharip sınıfların dişında 1930 yılında Askeri Tıbbiye bünyesinde lise mezunları alınmaya başlandı ve 1934 yılında ilk mezunlarını vermiş; ilk mezun, albay diş hekimi Mecit Yalçınkaya merhumdur.”

“İlk 71 mezunu takip eden yıllarda çok değişik bir mezuniyet tablosu göze çarpmaktadır: 1912 yılında 3, 1913 yılında 1, 1914 yılında 4, 1915 yılında 1, 1916 yılında 10, 1917 yılında 14, 1918 yılında 22, 1919 yılında 14, 1920 yılında 28, 1921 yılında 51, 1922 yılında 88, 1923 yılında 58, 1924 yılında 93, 1925 yılında 116, 1926 yılında 84 mezun vermiştir.”

“Bu tarihten itibaren miktar bir hayli dūřmektedir. 1933–1935 yıllarında ellinin üzerine çıkmış, diğer yıllarda II. Cihan Harbine kadar kırkın altında seyretmiştir. 13 tebaadan mezun vermiştir. T.C. tebaalı gayri müslimler büyük ilgi göstermişlerdir. İlk 71 mezunu müteakip 295 diploma eski yazı ile tanzim edilmiş, 1928 yazı inkılabı ile yeni yazıya geçirilmiştir. 1934–1945 yılları arasında okuldan 442 öğrenci mezun olmuştur. Bunların 117’si Bulgar uyruklu öğrencilerdir.”

Cumhuriyet döneminin başlarında okulun bulunduğu ahşap bina oldukça eskimiş olduğundan, Darülfünun Emini İ. H. Baltacıoğlu bir ziyaretinde okulun bulunduğu olumsuz ortamdaki oldukça etkilenmişti. O gün kurumda harap olmuş bir protez masası ile bir iki tane kırık dökük dişçi sandalyesi bulmuştu. Okulun müdürü Server Bey, hekimdi ve okulların tıp programından sorumluydu. Baltacıoğlu'nun Darülfünun Tabiat Şubesi'nde öğrenci iken Server Bey onun teşrih (Bitki Anatomisi) hocasıydı. Baltacıoğlu ve hocası Server Bey, Eczacı ve Dişçi Okulları'nı kurtarmak için bugün yerinde Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin bulunduğu üç katlı binanın Darülfünun'a verilmesini sağlamışlardı.

Bu bina onarılarak yeni düzenleme yapıldıktan sonra, Eczacı ve Dişçi okulları buraya taşındı. Binanın onarımı sırasında eski karakterinin bozulmamasına dikkat edilmişti. Binanın tüm giriş katı tümüyle dişçi mektebi, birinci katı müdüriyet, kalem, Muallim Toplantı Salonu, her iki okul öğrencilerinin kullandıkları amfi şeklinde dersane, dişçi ve eczacı hocalarının odaları olarak düzenlenmiş, üst kat ise tümüyle Eczacılık Mektebi'ne ayrılmıştı.

Binadaki tadilatın mümkün olan en iyi şekilde yapılmasında İsmail Hakkı Beyin önemli katkıları olmuştur. Okullar bu binaya 1936 eğitim-öğretim yılı başında taşınmıştır. 1965 yılına kadar bu bina kullanılmıştır (Alatlı, 2008).

Şekil 3.2.4'te Beyazıt'taki Diş Hekimliği Okulunun bir bölümünün yıkılmasından önceki eski hali ve Şekil 3.2.5'te tamirden sonraki görülmektedir (Resimler Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdür Muavini Sn. Süheyla Şentürk'ten alınmıştır).

Şekil 3.2.4. Beyazıt'taki Diş Hekimliği Okulunun bir bölümünün yıkılmadan önceki hali.
(S. Şentürk'ten alınmıştır)

Şekil 3.2.5. Beyazıt'taki Okulun tamirden sonraki durumu
(S. Şentürk'ten alınmıştır)

1931’de Üniversite reformu için Dr. Albert Malche’nin hazırladığı rapor doğrultusunda eğitimde yeniden yapılanma düşüncesiyle yurt dışından hocalar davet edilmiş, bu çerçevede 1933 yılında Almanya’dan yurdumuza gelen Ord. Prof. Alfred Kantorowich (1880–1962) pek çok yeniliğe imza atmış, öğretim elemanlarının ve öğrencilerin yetişmesinde büyük rol oynamış reformist bir kişi olarak mektebin gelişmesinde büyük katkılarda bulunmuştur.

1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformuna kadar Dişçi ve Eczacı Mektepleri birleşik bir idare altında Tıp Fakültesine bağlı olarak yönetilmişlerdir. 31 Temmuz 1937’de Darülfünun kapatılıp İstanbul Üniversitesinin kuruluşundan sonra, Sağlık Bakanı Refik Saydam’ın önerisi ile her iki okulun kadroları tamamen birbirinden ayrılmıştır. Dişçi okulu, “*İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu*” adını almıştır. Ayrıca eğitim ve öğretim süresi 3 yıldan 4 yıla çıkarılmış, müdürlüğüne Kazım Esat Devrim atanmıştır. Prof. Dr. Devrim’in okula büyük hizmetleri olmuştur. 11 Temmuz 1964 yılında ise tıp fakültesinden ayrılarak İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi haline getirilmiştir. Aynı tarihte eğitim süresi 5 yıla çıkarılmış ilk dekanı Prof. Dr. Suat İsmail Gürkan olmuştur.

Kuruluş yıllarında Kadırga’da başlayıp 1925 yılından sonra Beyazıt Meydanında bulunan bir binada devam eden eğitim, 1970 yılından bu yana Çapa’da inşa edilen yeni binasında sürmektedir.

T.S.K.’nde görev yapan diş hekimi subaylar, Darülfünun Eczacı ve Dişçi ve Kibele ve Hastabakıcı Mektepleri kurulduğundan beri, diş hekimliği eğitimi veren sivil eğitim kurumlarından mezun olmaktadır. Bu nedenle “Yirminci Yüzyıl Türk Askeri Diş Hekimliği Tarihi” birçok yönüyle ülkemizdeki genel diş hekimliği tarihiyle iç içedir. Özellikle ülkemizde diş hekimliği eğitiminin gelişimi açısından, askeri diş hekimliği ile sivil diş hekimliği arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak askeri diş hekimliği uygulamaları ile sivil diş hekimliği uygulamaları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu açıdan, TSK’nin 20. yüzyılda girdiği savaşlar, askeri diş hekimliği açısından kendine özgü tarihsel bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayınlarından olan ve 1985 yılında basılan *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi Faaliyetler ve Lojistik X'uncü Cilt* adlı eserin “Sağlık Hizmetleri” bölümünde Birinci Dünya Savaşında askeri diş hekimliği uygulamaları ile ilgili aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Hastanelerin doktor ve hizmetli kadroları, önce barış kadroları esas tutularak muvazzaf, yedek ve Tıp Fakültesi’nde öğrenimde bulunan sivil ve asker doktor adaylarıyla, diplomalı eczacı ve diş doktorlarından karşılanmaya başlandı.”

Ancak savaşın sonuna kadar diğer sağlık personelinde olduğu gibi askeri diş hekimi sayısında da hiçbir zaman kadro gereksinimi karşılanamamıştır. Nitekim askerlik daireleri 20 Temmuz 1330 (2 Ağustos 1914) tarihinde aldıkları emir doğrultusunda bölgelerinde görev yapan askeri doktorların birliklerine katılmalarını sağlamış, askeri yükümlülük taşıyan sağlık personelinin halkın sağlık işlemleriyle uğraşacaklarını dışındakileri silâh altına çağırılmıştı. Buna rağmen, ordu bölgelerindeki doktor, eczacı ve diş tabiplerinin sayısı çok yetersiz olduğundan, Gülhane’de staj yapan öğrenciler savaşa gönderilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nda yokluk ve salgınlar, ordumuzu sağlık açısından da zor durumlara düşürmüştür. Ağız sağlığı ile ilgili olduğunu düşündüğümüz bilgileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1917 Musul Hastanesi’nde yapılan laboratuvar tetkiklerinde 3451 kişide ağız iltihabı görülmüştü. Tetkikler bunun skorbut olduğunu gösteriyordu.

Sıhhiye bölüğü ve seyyar birliklerden hastanelere gönderilen bazı hastaların çene ve yanaklarında gangrenler görülmüştür. Bunu üzerine ordu kumandanlığından verilen emir doğrultusunda hijyenik şartların oluşturulması ile 1917 Eylül’ünde hasta sayısının 1000’e düşürüldüğü belirtilmiştir. Susuzluk cephede önemli bir problem idi. Hijyenik şartlarda olmayan yarım litre su ancak içmek için verilebiliyordu. (Özbay, 1976 a)

Birinci Dünya savaşından sonra bir askeri hastanedeki diş kliniğini gösteren fotoğraf, Türk askeri diş hekimliğine ait ilk görsel belgelerden birisi olması nedeniyle önemlidir (Şekil 3.2.6).

Şekil 3.2.6. Birinci Dünya Harbinden sonra diş hekimliği hizmetleri.
(Genkur. Revir Baş Hekimi Tbp.Alb. Nedim Güçlü'den alınmıştır).

Dört yıl gibi uzun bir süre devam eden Birinci Dünya Savaşı, askeri sağlık hizmetleri açısından birçok sorunu ortaya çıkarmıştı. Bu sorunlar stratejik ve taktik alanlarda olduğu gibi, yönetsel ve lojistik destek yetersizliklerinden kaynaklanmıştı. T.S.K.'nin genel sağlık hizmetleri ve askeri diş hekimliği hizmetleri, genel olarak yetersiz olsa da, savaşın sonuna kadar özveriyle devam ettirilebilmişti. Büyük yoksunluklara rağmen sağlık hizmetlerinde görülen başarının şeref payı daha çok Türk hekimlerine aitti (Genkur. Atase Başk.lığı, 1985).

Bu durum, Helmut Becker'in hazırladığı “*Birinci Dünya Savaşında (1914-1918) Osmanlı Cephesinde Askeri Tababet ve Eczacılık (Alman Kaynaklarına Göre)*” adlı doktora tezinin sonuç bölümünde şu şekilde ifade edilmiştir (Becker, H. 1983):

“Bütün düzensizliklere ve yetersizliklere rağmen, doktorların ve sağlık görevlilerinin şaşırtıcı başarılar elde ettikleri söylenebilir. Salgınlar yerinde kontrol altına alınmış ve başkent İstanbul bulaşıcı hastalıklardan ve salgınlardan korunmuştur. Balkan savaşıyla karşılaştırıldığında, 1. Dünya Savaşı’nda sağlık hizmetlerinin daha düzenli olduğu ve bu sayede hastaların sayısını azaltmada başarıya ulaşıldığı söylenebilir”.

Almanya Kaiserslatern’de yaşayan göz hekimi Dr. Mete Soytürk 2006’da yaptığı *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Alman Hekim ve Sağlıkçı Subaylar* adlı araştırmasında; bu savaşta Türk Ordusunda görev yapan Alman dış hekimlerinin listesini vermiştir (Çizelge 3.2.1), (Gündoğmuş, 2010).

Bu çalışmaya göre; Türk Ordusunda çalışan Alman dış hekim subaylarının toplam sayısının 14 olduğu gözlenmektedir. Bunlardan Hekim Yzb. Prof. Dr. Jung’un, 1916-1917 yılları arasında Gülhane Askeri Tıp Akademisinde Çene Cerrahisinde çalıştığı, diğerlerinin ise savaş alanlarında aktif görev aldıkları görülmektedir.

Çizelge 3.2.1. Birinci Dünya Harbine Osmanlı Ordusunda görev yapan Alman Dış Hekimi Subaylar.

İsmi ve Rütbesi	Görev Yeri ve Açıklamalar
Hekim Yüzbaşı Prof.Dr. Jung	1916–1917 İstanbul’da Askeri Tıp Akademisi Çene Cerrahisi Bölüm Başkanı,
Hekim Üsteğmen Heise	1916’da İstanbul’da Alman Dış Hekimleri Kurulunda
Hekim Üsteğmen Dr. Wagner (Wegner)	Yıldırım Ordusunda Filistin ve Suriye’de, 505. Taşıt Birliğinde
Hekim Üsteğmen Dr. Willi Allers	İzmir’de, Yıldırım Ordusunda, Haydarpaşa Sahra hastanesinde
Hekim Üsteğmen Dr. Wilhelm Kunzendorf	
Hekim Üsteğmen Rudolf Seegall	1918 Sahra Dış Hekimi
Hekim Üsteğmen Dr. Benario	1917–1918 Şam’da Yıldırım Ordusunda
Hekim Üsteğmen Dr. Franz Kopp	
Hekim Üsteğmen Albrecht	1918’de bir Tümen Dış Hekimi
Hekim Teğmen Dr. Schache	Bağdat’da Alman Kızılhaçı hastanesinde
Hekim Teğmen Netzbandt	Haydarpaşa Sahra Hastanesinde Dış Hekimi
Hekim Teğmen Dr. Mohr	1916–1917
Hekim Teğmen Franz Elmacsh	---
Hekim Teğmen Küker	1917 Filistin’de

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan ve silahları elinden alınan Türk Ordusu, bu savaşın hemen ardından bir kurtuluş savaşı vermek zorunda kalmıştır. Bir ulusun tarihten silinmemesi için, bir varoluş mücadelesi şeklinde yürüyen bu savaşta da sağlık hizmetleri yaşamsal önem taşımıştır. T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın yayınladığı *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919–2 Kasım 1923)* adlı kitapta; Kurtuluş Savaşında orduda görev yapan 957 tabip, 224 eczacı ve 26 dış hekimi subayın bulunduğu belirtilmiştir (Çizelge 3.2.2), (TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1975).

Çizelge 3.2.2. Kurtuluş Savaşında Orduda Hizmet Gören Tabip Subayların sayısı

Kaynaklar	Tabip	Eczacı	Dişçi
Muvazzaf	612	148	-
Yükümlü (Mükellef)	240	57	21
Yükümlü olmayan	62	19	5
Emekli ve istifa etmiş	43	-	-
Toplam	957	224	26

Çizelge 3.2.2 askeri diş hekimi subaylar açısından incelendiğinde; toplam 26 muvazzaf diş tabibi subayın Kurtuluş Savaşı'nda görev aldığı, bu subayların 21'ini yükümlü ve 5'ini ise yükümlü olmayan subayların oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde emekli olan veya istifa eden subayın bulunmaması önemli bir göstergedir.

Söz konusu kitapta yer alan ve Sakarya Savaşına katılan tabip, eczacı ve diş hekimleri ile ilgili bilgiler Çizelge 3.2.3'te verilmiştir. Toplam 26 diş hekimi subaydan 14'ünün Sakarya Savaşı'ndan önce, 12'sinin ise bu savaştan sonra görev yaptığı görülmektedir (T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1975)

Çizelge 3.2.3. Sakarya muharebelerinden önce ve sonra tabip, eczacı ve dişçi sayıları

Sınıflar	Sakarya Savaşından		Toplam
	Önce	Sonra	
Tabib	660	297	957
Eczacı	146	78	224
Dişçi	14	12	26
Toplam	820	387	1207

Kemal Özbay'ın *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri* adlı kitabının birinci cildinde, Sakarya Savaşından önce ve sonra Türk Ordusunda görev yapan diş hekimi subaylarla ilgili bilgiler, yukarıdaki bilgilerden farklıdır (Özbay, 1976 a).

Kurtuluş Savaşı öncesinde askeri hastaneler yeterli bir durumda değildi. Uzun savaş yılları sonrasında yorgun düşmüş doktorlardan bir kısmı emeklilik veya istifa, büyük bir kısmı da Anadolu'ya geçmek için zaman kollamaktaydılar.

“Bu arada bazı genç subaylarda istikbal vadeden fakültelere, özellikle eğitim süresi iki yıl olan Diş Hekimliği Okuluna devam etmeyi uygun bularak yarım aylıkla öğrenime başlamışlardı”.

“Bunlardan, Topçu Yzb. Şemseddin (Hanoğlu), Tayyareci Sadreddin (Arıpek), Eczacıdan Dişçiliğe geçen Hüsameddin, Kıdemli Veteriner Yzb. Zühtü, Bnb. Cemil (Atatürk'ün sınıf arkadaşı), İzmirli Ferid, Veteriner Yzb. Mehmed Nuri, Piyade Yzb. Ali, Yzb. Ferid (Ercan), Edhem (Canyakmaz), Tğm. Nihad, Tğm. Hüsnü (Başaran), Piyade Mülazımı evvel Hüsnü (Akebaş), Seyfeddin (Ersanlı), Nizameddin (Ersanlı), Mükellef Mülazımı evvel Muammer Sabih (Ağabeyoğlu), Tğm. Tevfik (Akan), Yzb. Sabri, Kıdemli Yzb. Kazım, Makineli Tüfekar Subayı Refik (Erdiş), Kemal (Hanaşoğlu), Sivashlı Doktor Hacı Hilmi Beyin oğlu, Rüştü Halil Hasan (Uysal), Yzb. Osman Beyler, kısa eğitimlerini başarı ile bitirdikten sonra Sakarya Zaferi sonlarında ordunun son derece muhtaç olduğu sabbhiye personeli kadrolarında yer almak üzere Anadolu'ya geçmişler, İstiklal Savaşının şerefli safhalarında hizmet etmişler ve göğüslerinde taşıdıkları İstiklal Madalyaları ile Büyük Hastahanelerimizin diş servislerini kurmuşlar ve askeri otorite ve disiplin severliklerinden yararlanılmak amacı ile inzibat subaylıklarını da fazilet ve feragatla ifa etmişlerdir.”

Kurtuluş Savaşına ait istatistiklerde savaşa katılan sıhhiye subayları bölümünde 5 muvazzaf ve 21 yedek diş tabibinin katıldığı bildirilmektedir (Özbay 1976 a).

“T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923” adlı kitapta belirtildiği gibi, 1921 senesinde milli orduda 11 yedek diş hekimi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Büyük Millet Meclisi Hükümeti içinde de bir diş hekiminin de orduya katılması ile toplam diş hekimi sayısı 12 olmuştur. Aynı kaynaktan “Temmuz 1922 sonunda Batı Cephesi”nde Sağlık işleri” başlıklı bölümde “Konya’da bulunan iki dişçiden birisi, diş hekimi bulunmayan 6. K.O.’ya verilmiş” denilmektedir.

3.2.2. Kurtuluş Savaşı’ndan Sonraki Durum

Kemal Özbay’ın *Türk Asker Hekimliği Tarihi İkinci Cilt Osmanlı –Türk Ordularında Sağlık Hizmetleri Teşkilatı ve Personelinin Yetiştirilmesi 1976* adlı kitabında diş tabipleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir (Özbay, 1976 b):

“Diş Tabibi ve Eczacı muvazzaf ve yedek subaylar önceleri Sıhhiye Transit deposunda staja devam ederken sonraları Gülhane bünyesine alınmışlardı. Muvazzaf diş tabipleri için Milli Savunma Bakanlığı emrinde fakat Gülhane Müdürlüğü denetiminde bir “Diş Müessesesi “ vardı. Kurum 1923’te Ankara’da açılmış, ilk müdürlüğüne Cemil, muavinliğine Zühtü bey’ler atanmış. 1928’de Gülhaneye getirilmişti. Burada çalışan Diş tabipleri, Milli Mücadeleye katılmış, eski muvazzaf subaylardandı”

“Kurum genellikle ordu mensuplarının diş hastalıkları ve protezleri ile meşgul olmakta, fakat yerleri gayet dar, çalışma imkan ve materyali son derecede kıt idi. Hizmet diş çekmek, çürükleri doldurmak, hasta dişetlerini koterize etmek ve nihayet iki ayda bir tek tam protez yapmak ve birkaç altın kaplamaktan ileri geçmemekte idi”

“Diş tabipleri için uzmanlık kolu yoktu. Çene cerrahisi dalı kabul edildikten sonra ortodonsi, protez ve ağız hastalıkları bu şubenin bir tür uzmanlık kolu şekline getirilmişti”.

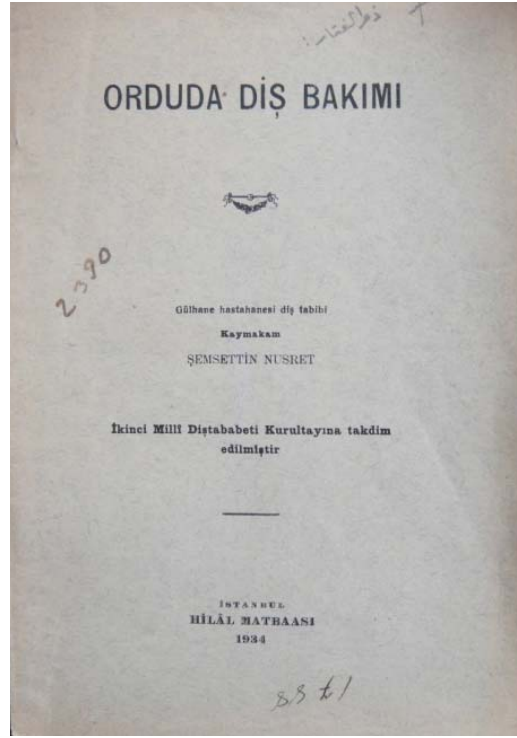
Aynı eserde diş hekimliği ile ilgili konular aşağıdaki gibi devam etmektedir:

“Gülhane Ankara’da” başlıklı bölümde, “1941-1945. Cebeci Merkez Hastanesi’nin eğitime elverişli ders salonları, laboratuvar ve poliklinik yerleri yoktu. İlk iş olarak, hastanenin levazım depoları yanında bir dersane kurulmuş, hijyen, biokimya laboratuvarları tesis edilmişti. Diş servisi o güne göre yeterli sayıldığından olduğu gibi bırakılmıştı”

bilgisi verilmektedir.

“Kurum’a 50’şer yataklı göz ve diş, cilt servis ile yeni bir eklenmiş, stajyerlere yatak ve yemek salonlarını kapsayan bir bina, sun’i aza yapımevi, bir ambarla depo kesimi yaptırılmıştı”, “Öteki bütün kliniklerde olduğu gibi Diş servisi de ileri atılımlarla modern bir şekil almış, Diş tabibi ve öğretmen Ersanlı’nın kurduğu serviste yeni yetişen gençlerden Aziz Çankırılı, Hasip Altınel beylerin Amerika’daki yüksek ihtisaslarının verdiği enerji, kumandanlığın ve öğretim görevlilerin teşviki sayesinde Ortodonsi ve protez en ileri bir tıp dalı olarak Gülhane’ye başka bir renk vermiştir.”

Gülhane Hastanesi Diş Tabibi Kaymakam Şemsettin Nusret’in İkinci Milli Diş Tababeti Kurultayına takdim ettiği “*Orduda Diş Bakımı*” adlı sunumu İstanbul Hilal Matbaasında 1934’te basılmıştır. 38 sayfa olan bu kitapta (Şekil 3.2.7.) ilk bölüm “Ordumuzda Askeri Diş Tababetinin Tarihçesi” dir. Buna göre (Nusret, Ş. 1934):

Şekil 3.2.7. Kaymakam Şemsettin Nusret'in *Orduda Diş Bakımı* Kitabı.

“Bizde muvazzaf askeri diş tababeti 337 Temmuzunda tesis edilmiş ve ilk muvazzaf diş tabibi İstiklal harbine de iştirak eylemiştir. Umumi Harbe kadar askeri sıhhiye müesseselerimizde pek iptidai usullerle yalnız diş çekilir, bu vazifeyi de eski ameli cerrahlar yaparlardı. Umumi Harpte, umum meyanında askere alınan sivil diş tabipleri mesleki vazifelerini görmek üzere askeri hastanelerinde istihdam edildikleri sırada diş şubeleri açılmış ve harbin devamı müddetince pek değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Harp bittikten sonra; terhis edilen bu sivil diş tabiplerinin yerlerine sıhhiye dairesi muvazzaf askeri diş tabipleri tayin etmiştir”.

“Askeri tıp şubeleri içinde en genç ve yeni sayılan ve şimdiki halde asri bir teşkilat ve tesisata çoktan muhtaç bulunan askeri diş tababeti şubesi; vaktile Umumi Harpte Gülhane hastanesinde en verimli ve faaliyetli bir devir ve safha geçirmiştir. Hastane başhekimisi Alman dahiliye mütehassıslarından kaymakam Zelling Bey'in zamanına ait bulunan bu devirde sun'i aza imalathanesi müdürü Dr. Muallim Talat Beyin idaresi altında, Almanyadan getirtilen diş ve çene-yüz protez mütahassısı Morat Bey bir diş müessesesi kurmuştur. Başlangıçta

Gülhane'de, sonra da Cağaloğlu'nda müstakil bir binada, kütüphanesi, mükemmel mulaj ve modellerile yataklı olarak kurulan bu askeri diş müessesesinde Morat Beyle beraber Türk diş tabiplerinden Hasan Hayri, Emin Muhlis, Mehmet Fahri Beyler ile on kişiden mürekkep protezci ve mekanisiyen mesailerini teşrik ederek ağız ve diş servisleri, basit protez, harp ve çene-yüz protez laboratuvarları gibi, diş tababetini alakadar eden bütün şubelerde büyük bir faaliyetle çalışmışlardır”

“Etraftan başlayarak o zamanın Harbiye nazırı Enver Paşaya varıncaya kadar bir çok hastaların, hatta Rus ve İngiliz üsera efrat ve zabitanının ağız ve dişleri tedavi edilmiş, basit protezleri yapılmış, harp cephelerinde yaralanarak çenesi kırılan mecruhlarımıza harp protezleri takılmıştır”

“Mütarekede Almanlar gittikten sonra; edamesi lazım gelen ve bilhassa ordu için harp ve çene-yüz protezciyi yetiştirmek itibarile pek lüzumu olan bu şube ile beraber bütün diğer şubeler lağvedilmiştir. Sonradan yine açılmış ise de yalnız tedavi servisleri ile basit protezler üzerinde çalışan diş müessesesi en mühim harp ve çene-yüz şubesinden mahrum kalmıştır. Ve elan ordu pek muhtaç bulunduğu bu ehemmiyetli şubenin yoksuzluğunu hissetmektedir”

“Şimdiki halde ordumuzda; üç mülazım, otuz beş yüzbaşı, bir binbaşı, bir kaymakam olmak üzere kırk askeri diş tabibi vardır. Bunlar da askeri hastanelerde, küçük zabıt mekteplerinde, askeri orta mektep ve liselerinde, harp imalatı fabrikalarında mesleki vazifelerini görmektedirler. Rütbe kadroları hastanelerde yatak adedine, diğer müesseselerde şahısların miktarına göre tespit edilmiştir”

“Ordumuzda mevcut askeri diş tabiplerinin miktarı; aşağıdaki bahislerde görüleceği üzere asri bir orduda bulunması lazım gelen diş servis teşkilatına nazaran pek noksan, şimdiki teşkilat ise yeniden tanzim ve tevsi edilmeye pek muhtaç bir vaziyettir.

Müteaddit beynelmilel diş tababeti kongrelerinde serdedilen raporlar, yapılan münakaşalardan sonra; mesela, 200.000 kişilik muvazzaf bir orduda, ideal bir diş servis kadrosu için vasatı 300 askeri diş tabibine ve buna mülhak 450 kişiye (asistan, mekanisiyen, tımarcı) ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır”

Dördüncü bölüm ise “Ordumuzda Muvazzaf ve İhtiyat Askeri Dış Tabipleri Nasıl Yetişmelidir”, “Ağır yüz yaralıların tayyare ile nakli” ve “Dış Fişleri Vasıtasıyla Askerlerin Hüviyetinin Tayini” beşinci ve altıncı bölümdür. Kitap “Hulasa” bölümü ile sonlanır.

3.2.3. Kore Savaşı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 474. toplantısında alınan 28/6/1950 tarihli kararla Türk Hükümetinin de Güney Kore kuvvetlerine yardım etmesi lüzumu açıklanıyordu. Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile hükümetimize yapılan teklifin görüşmesinde 4000 kişilik bir savaş birliğinin hazırlanarak yardıma gönderilmesi konusunda anlaşıldığı, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü imzası ile belirtilirken, gereği için Milli Savunma Bakanlığına da tebligatta bulunmuş oluyordu. Alınan hükümet kararı gereğince her sınıftan kurulacak bir birliğe “Kore Tugayı” adı verilmek sureti ile Genelkurmay Başkanlığınca kadro ve teşkilatı hazırlanmış ve gereğini yapmak üzere Ankara’daki Zırhlı Tugay kumandanı General Tahsin Yazıcı kumandan olarak seçilmişti.

Bu tugayın sağlık hizmetleri, Milli Savunma Bakanlığınca atamaları yapılan Sağlık personeli tarafından yürütülecekti. Bunlar:

Tbp. Bnb. Raşit Ozar (936-19), Bnb. Seyfeddin Asu (936-35), Dr.Yzb Enver Yücel (1944-74), Bakteriyolog Yzb. Aydın Yazıcı (941-35), Operatör Yzb. Rahmi Yalçın (941-48), Dr.Ütğm.Halil Erdoğan, Dr.Hasan Fehmi İshakoğlu (949-43), Dr.Kemal Bozdemir (947-38), Dr.Turgut Yalçintoklu (947-39), Dr. Kemal Gümüşel (947-72), Dr.Nahid Tolun (947-64), Dr.Faik Dursunoğlu (948-24), Dr.Celeddin Döğer (948-48), Dr.Celeddin Çağla ve Dr. Mükerrrem Atabek (948- 53) ile 10 Sıhhiye Teknisyen Astsubay Başçavuş, sekiz Teknisyen Üstçavuş, dört eczacı, dört tıbbi, iki laborant, altı dış teknisyeni olmak üzere 35 Astsubay bulunmakta idi. İkinci Değişirme Birliği’nde Dış Tbp, Yaşar Yatmaz, beşinci kafiilde Dış Tbp. Nadir Kavurmaca (952-1), yedinci kafiilde Dış Teknisyeni Hüseyin Ergener (1953-11), sekizinci kafiilde dış teknisyeni Sezai Uludağ, dokuzuncu kafiilde Dış Tbp. Aziz Çankırlı (943-3), onuncu kafiilde Dış

Tbp. İbrahim Kalkış gönderilmişti (Özbay, 1976a). Ayrıca ATASE'den alınan listede Diş Tbp.Ütğm. Hüseyin Berkycer (1947-3), Diş Tbp.Yzb. Muzaffer Cebeci (1939-3)'nin de Kore'ye gittiği belirtilmiştir (Genkur. Atase Bşk.lığı, 2010). Şekil 3.2.8'de Kore Savaşı'nda Diş Servisi ve hasta ağzında çalışan bir askeri diş hekimi görülmektedir (Denizli, 2010).

Subay sicil defterlerinden Diş Hekimi Cihat Abuşka'nın da 25.07.1952–27.08.1953 tarihleri arasında Kore'de olduğu bilinmektedir.

Şekil 3.2.8. *Kore Savaşı'nda Diş Servisi ve hasta ağzında çalışan bir askeri diş hekimi (E.Kur.Alb. Ali Denizli'den alınmıştır)*

3.2.4. Kıbrıs Barış Harekâtı

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı için yapılan araştırmamızda Kıbrıs Barış Harekâtına katılan subayların listesi ve görev yerleri aşağıya çıkarılmıştır (Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı 2010):

Diş Tbp.Tğm. Ekrem Doğruöz,

Diş Tbp. Yzb. Nurettin Salpar (Gümüş Madalyası bulunmaktadır)(Anketler 2011)

Diş Tbp.Yzb. Erol Ayırtman

Dz. Diş Tbp.Yzb. Dinçer Güler

3.2.5. Şehit Diş Hekim Yüzbaşı

Elazığ Asker Hastanesinde görevli Protez uzmanı Diş Tbp. Bnb. Fuat Çık muayenehanesinde teröristlerin saldırıya uğrayarak şehit olmuştur. *20. Yüzyılda Şehit Olan Türk Sağlık Subayları* kitabında 85. sayfa 321 numaralı bölümde Fuat Çık için aşağıdaki bilgiler vardır (Ataç, 1997):

Adı	: Fuat Çık
Baba Adı	: Nuri
Rütbesi ve Sicil Numarası	: Diş Tbp. Bnb. (1981-4)
Görev Yeri	: Elazığ Asker Hastahanesi
Ölüm Tarihi ve Yeri	: 14 Aralık 1994, Elazığ
Ölüm Nedeni	: Teröristler Tarafından

3.3. Ders Programlarında Askeri Diş Hekimliği ile İlgili Bilgiler

T.S.K.'nde görev yapan diş hekimi subaylar, Darülfünun Eczacı ve Dişçi ve Kibele ve Hastabakıcı Mektepleri kurulduğundan beri, diş hekimliği eğitimi veren sivil eğitim kurumlarından mezun olmaktadır. Bu nedenle ülkemizde diş hekimliği eğitiminin gelişimi açısından, askeri diş hekimliği ile sivil diş hekimliği arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Bu açıdan diş hekimliği eğitimi ile ilgili programlar, aynı zamanda askeri diş hekimliğini de ilgilendirmektedir.

Profesör Esin Kahya, ilk diş hekimi okulu kurulmadan önce diş tedavilerini de yapmaya yetkili olan cerrahların yetiştiği cerrahane'nin eğitim programının, Çizelge 3.3.1.'de gösterildiği şekilde olduğunu belirtmiştir (Kahya, 1997).

Çizelge 3.3.1 Cerrahhanede okutulan dersler

Osmanlıca sarf ve nahiv
Osmanlıca imlası
Genel Anatomi
Ameliyat-ı cerrahi (cerrahi patoloji)
Fenn-i cerrahi–bağır
Fenn-i esbabı-ı alamat-ı maraziye
Müfredat-ı tıbbiye-i askeriye
Kimya-i cerrahi.

Dr. Melek Yıldırım ise, *Ülkemizde 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Başında Diş Hekimliği Eğitiminin Gelişimi* adlı tezinde; diş hekimliği ile ilgili ilk öğrenim yuvası olan İstanbul Diş Hekimliği okulunun eğitim programını vermiştir. Bu program, okulun 1909’da eğitime başlamasından ve okulun üç seneye çıkmasından sonraki eğitim programını içermektedir. Bu bilgiler çerçevesinde okulun birinci ve ikinci sınıflara ait ders programının, Çizelge 3.3.2’de görüldüğü şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Melek Yıldırım tezinde ayrıca, 1933 yılında Almanya’dan okula getirilen Ord. Prof. Dr. Alfred Kantorowicz ile modern Türk Diş Hekimliğinin gelişmesinde yeni bir dönemin başladığını belirtmektedir (Yıldırım, 2000; Alatlı, 2008).

Çizelge 3.3.2. İlk dişçi mektebinin bir ve ikinci sınıflarına ait ders programları

Birinci Sınıf (Haftada 25 Saat Eğitim)		İkinci Sınıf (Haftada 23 Saat Eğitim)	
Ders	Saat	Ders	Saat
Kimya gayr uzvi (İnorganik Kimya)	4	Emraz-ı esnan (Diş Hastalıkları)	2
Kimya ameliyatı (Kimya Laboratuvarı)	3	Ameliyat-ı sinniye nazariyesi (Diş hastalıkları Tedavisi-Teorik)	2
Nebatat (Botanik)	4	Ameliyat-ı sinniye ameliyesi (Diş hastalıkları Tedavisi–Pratik)	2
Nebatat ameli (Botanik Pratiği)	2	Müfredat-ı tıp (Farmakoloji)	2
Hikmet (Fizik)	4	Fizyoloji	1

Çizelge 3.3.2. (Devam) İlk dişçi mektebinin bir ve ikinci sınıflarına ait ders programları

Birinci Sınıf (Haftada 25 Saat Eğitim)		İkinci Sınıf (Haftada 23 Saat Eğitim)	
Ders	Saat	Ders	Saat
Hikmet ameliyatı (Fizik laboratuvarı)	3	Teşrih (Anatomi)	1
Seririyatı-Mütenevvia-esnan (Diş Hastalıkları Tedavisi)	4	Teşrih-i Ameli (Anatomi pratik)	1
Tasni-i esnan ve Seririyat-1 mütenevvia	1	Hayvanat (Zooloji)	4
		Hayvanat Ameli (Zooloji Pratik)	4
		Seririyat-1 Mütenevvia-1 Esnan	2
		Tasni-i esnan ve seririyat-1 mütenevviyası	1
		Tasni-i esnan nazari ve amelisi	1

Alatlı ve arkadaşları (2008), *Bilimsel Diş Hekimliğinde 100. Yıl* adlı çalışmalarında, dişçi mektebinin 1927-1928 eğitim yılındaki ders programının aşağıdaki şekilde olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre:

Birinci Sınıfta; Nebatat (Botanik), Kimyayı Gayri Uzvi (İnorganik Kimya), Hikmet (Fizik), Tahlilatı Keyfiye (Madde Analizi), Tasnii Esnan (Protez) ve Ameliyatı Sinniyye (Diş Ameliyatları) dersleri,

İkinci Sınıfta; Kimyayı Uzvi (Organik Kimya), Bakteriyoloji ve Hıfzısıhhat, Teşrih (Anatomi) ve Fizyoloji, Ameliyatı Sinniyye (Diş Ameliyatları), Tasnii Esnan (Protez), Fenni Ensac (Histoloji) ve Mephasirüşeym (Embriyoloji) dersleri,

Üçüncü Sınıfta; Müfredat-ı Tıp (Tıp Müfredatı) ve Fenni Tedav-i Esnan (Diş Tedavisi), Emraz-ı Esnan (Diş Hastalıkları), Emraz-ı Umumiye ve Emraz-ı Fem (Sistemik Hastalıklar ve Ağız Hastalıkları), Ameliyatı Sinniyye (Diş Ameliyatları), Tasnii Esnan (Protez) ve Röntgenoloji dersleri okutulmaktadır (Alatlı, 2008).

Prof. Dr. İlder Uzel, Diş Hekimliği okulunun 1908'de kurulmasından 3 yıl önce 1905'te önerilen, 3 yıllık eğitim programının Çizelge 3.3.3'de belirtildiği şekilde olduğunu

belirtmektedir (Uzel, 2009).

Çizelge 3.3.3. 1905'te önerilen 3 yıllık diş hekimliği okulu programı.

Birinci Sınıf	
Teorik	Pratik
Fizik	Diş Çıkarmak
Fizik laboratuvarı	Diş Temizlemek
Kimya Pratik	Birinci ve İkinci Derece Diş Çürükleri
Botanik, Zooloji	Amalgam ve Alçı ile Diş Doldurmak
Jeoloji	Diş İmalı
Fransızca	
İkinci Sınıf	
Teorik	Pratik
Genel Anatomi	Üçüncü ve Dördüncü Derece Çürükleri
Ağız Boşluğu Anatomisi	Tedavi
Özet Fizyoloji	Altın ile Diş Doldurmak,
Dahiliye	Çivili Diş
Cerrahi	Ortodonti
Küçük Cerrahi	Diş Hastalıkları Tedavisi
Fransızca	Maden ve Lastik ile Diş İmalı
	Klinik
Üçüncü Sınıf	
Teorik	Pratik
Ağız Hastalıkları	Bir Buçuk Varak Usulüyle Diş İmalı
Genel Tıp ve Farmakoloji	Sun'i Diş Yapımı
Bakteriyoloji	Burun Epitezi
Adli Tıp	Klinik
Fransızca	Diş İmalı

1966 yılında yayınlanan *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu 2 Yıllık Çalışma Raporu* adlı kitapta “Ağız ve Çene Şirürjisi”, “Ortodonti”, “Protez” ve “Tedavi” olmak üzere 4 branş halinde kurulan diş hekimliği yüksek okulunun programı Çizelge 3.3.4’de gösterilmektedir. (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu 1966).

Çizelge 3.3.4. A.Ü.Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu'nun 1966 yılında belirtilen ders programı.

Yıl	Grup	Dersin Adı	Sömestr	Haftada Saat	
				Kış Saat	Yaz Saat
1 A		Anatomi	1-2	16	4
		Biokimya	1-2	2	3
		Fizyoloji	1-2	6	6
		Histoloji ve Embriyoloji	1-2	4	4
		Maddeler Bilgisi	2	0	1
		Protez teorik ve pratik	1-2	4	4
		Tedavi dolgu materyali	2	0	1
		Konservatif tedavi	2	0	2
		Ağız cerrahisine giriş	1	0	1
2 B		Hijyen	3-4	2	1
		Mikrobiyoloji	3-4	3	5
		Patoloji	3-4	9	2
		Protez teorik ve pratik	3-4	4	4
		Konservatif tedavi	3-4	4	4
		Fantomda tedavi	3-4	2	2
		Çene Cerr. ve çekim Tekniği	3-4	2	2
		Ortodontik teorik	3-4	1	1
3 C		Farmakoloji	5-6	3	3
		Topografik Anatomi	5-6	1	1
		Dental Anesteziyoloji	5-6	1	1
		K.B.B. kliniği	5-6	2	2
		Deri kliniği	5-6	2	2
		Protez teorik ve pratik	5-6	3	3
		Konservatif tedavi	5-6	1	1
		Ortodonti teorik	5-6	1	1
		Ağız cerrahisi hastalıkları	5-6	1	1
		Konservatif tedavi	7-8	2	2
		Protez teorik	7-8	2	2
		Ağız, diş ve çene hastalıkları	7-8	3	3
		Ortodontik teorik ve pratik	7-8	2	2
		Pedodonti	7-8	2	2
		Tedavi seramik ve inley kursu	7-8	1	1
		Adli Tıp	7-8	1	1
		Deontoloji ve tıp tarihi	7-8	1	1
		Beslenme	7-8	1	1
		Cerrahi defekt protez	7-8	1	1

2 Ağustos 1990 tarih ve 20593 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan *İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*, dişçilik fakültesinin 1-5 sınıflarda yapılacak ders ve uygulama programlarının, Çizelge 3.3.5'de verildiği şekilde olacağını belirtmiştir (İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Tanıtım Kitabı, 1993).

Çizelge 3.3.5. İ.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi 1–5 sınıfların ders programları

1. Yıl	Yarıyıl	Yılda (28 Hafta)			Haftada/Saat	
		Teorik	Uygulama	Toplam	Güz/Bahar Yarıllı	Uygulama
Ders Adı	Sayısı				Teorik	Uygulama
Biyostatistik	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Fizik	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Tıbbi Biyoloji ve Genetik	2	56 Saat	28 Saat	84 Saat	2-2	1-1
Organik Kimya	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Davranış Bilimleri (Psikoloji)	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Deontoloji	1	14 Saat	-	14 Saat	1- 0	-
Manipülasyon	2	28 Saat	140 Saat	168 Saat	1-1	5-5
Kuron-Köprü Protezi	2	28 Saat	140 Saat	168 Saat	1-1	5-5
Total-Parsiyel Protezi	2	28 Saat	126 Saat	154 Saat	1-1	6-3
Maddeler Bilgisi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Türkçe	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Yabancı Dil	2	168 Saat	-	168 Saat	6-6	-
Beden Eğitimi ve Güzel Sanatlar	2	-	28 Saat	28 Saat	-	1-1
TOPLAM		518	546	1064		

Çizelge 3.3.5. (Devam) İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1–5 sınıfların ders programları

2. Yıl		Yılda (28 Hafta)			Haftada / Saat Güz–Bahar Yarıllı	
Ders Adı	Yarıyıl Sayısı	Teorik	Uygulama	Toplam	Teorik	Uygulama
Anatomi	2	84 Saat	56 Saat	140 Saat	3-3	2-2
Histoloji– Embriyoloji	2	56 Saat	28 Saat	84 Saat	2-2	1-1
Fizyoloji	2	56 Saat	42 Saat	98 Saat	2-2	1-2
Biyofizik	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Mikrobiyoloji ve Parazitoloji	2	56 Saat	28 Saat	84 Saat	2-2	1-1
Kuron-Köprü Protezi	2	28 Saat	112 Saat	140 Saat	1-1	4-4
Total-Parsiyel Protezi	2	28 Saat	112 Saat	140 Saat	1-1	4-4
Konservatif Diş Tedavisi	2	28 Saat	126 Saat	154 Saat	1-1	6-3
Endodonti	1	14 Saat	42 Saat	56 Saat	0-1	0-3
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Türkçe	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Yabancı Dil	2	112 Saat	-	112 Saat	4-4	-
Beden Eğitimi ve Güzel Sanatlar	2	-	28 Saat	28 Saat	-	1-1
TOPLAM		546 Saat	602 Saat	1148 Saat		

Çizelge 3.3.5. (Devam) İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1–5 sınıfların ders programları

3. Yıl		Yılda (28 Hafta)			Haftada / Saat Güz–Bahar Yarıllı	
Ders Adı	Yarıyıl Sayısı	Teorik	Uygulama	Toplam	Teorik	Uygulama
Patoloji	2	56 Saat	28 Saat	84 Saat	2-2	1-1
Farmakoloji	2	42 Saat	28 Saat	70 Saat	2-1	1-1
Biyokimya	2	56 Saat	28 Saat	84 Saat	2-2	1-1
Ağız-Diş-Çene Hastalıkları ve Cerrahisi	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Oral Diagnoz ve Radyoloji	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Ortodonti	2	56 Saat	28 Saat	84 Saat	2-2	1-1
Dental Anestezi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Periodontoloji	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Pedodonti	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Konservatif Diş Tedavisi	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Endodonti	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Kuron-Köprü Protezi	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Total-Parsiyel Protez	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Türkçe	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Yabancı Dil	2	112 Saat	-	112 Saat	4-4	-
Beden Eğitimi ve Güzel Sanatlar	2	-	28 Saat	28 Saat	-	1-1
TOPLAM		630 Saat	448 Saat	1078 Saat		

Çizelge 3.3.5. (Devam) İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1–5 sınıfların ders programları

4. Yıl	Yarıyıl Sayısı	Yılda (28 Hafta)			Haftada / Saat Güz–Bahar Yarıllı	
		Teorik	Uygulama	Toplam	Teorik	Uygulama
Ağız-Diş ve Çene Hst.	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Oral Diagnoz ve Radyoloji	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Ortodonti	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Pedodonti	2	56 Saat	56 Saat	112 Saat	1-1	2-2
Konservatif Diş Tedavisi	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Endodonti	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Periodontoloji	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Ağız-Diş-Çene Hst.ve Cerrahisi	2	56 Saat	84 Saat	140 Saat	2-2	3-3
Kuron-Köprü Protezi	2	28 Saat	84 Saat	112 Saat	1-1	3-3
Total-Parsiyel Protez	2	28 Saat	84 Saat	112 Saat	1-1	3-3
Diş Hekimliği Tarihi	1	14 Saat	-	14 Saat	0-1	-
Göz Hastalıkları	1	14 Saat	-	14 Saat	1-0	-
Dermatoloji	1	14 Saat	-	14 Saat	0-1	-
Psikiyatri	1	14 Saat	-	14 Saat	1-0	-
Nöroloji	1	14 Saat	-	14 Saat	0 -1	-
Dahiliye-Hematoloji	1	14 Saat	-	14 Saat	1-0	-
Genel Cerrahi	2	28 Saat	-	14 Saat	1-1	-
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Türkçe	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Yabancı Dil	2	56 Saat	-	56 Saat	2-2	-
Beden Eğitimi ve Güzel Sanatlar	2	-	28 Saat	28 Saat	-	1-1
TOPLAM		560 Saat	560 Saat	1120 Saat		

Çizelge 3.3.5. (Devam) İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1–5 sınıfların ders programları

5. Yıl	Yarıyıl Sayısı	Yılda (28 Hafta)			Haftada / Saat Güz–Bahar Yarıllı	
		Teorik	Uygulama	Toplam	Teorik	Uygulama
Pedodonti	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Ağız-Diş-Çene Hastalıkları ve Cerrahisi	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Çene-Yüz Protezi	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Toplum Ağız-Diş Sağlığı	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Çene-Yüz Cerrahisi	2	28 Saat	-	28 Saat	1-1	-
Oral İmplantoloji	2	28 Saat	28 Saat	56 Saat	1-1	1-1
Ortodonti	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Periodontoloji	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Konservatif Diş Tedavisi	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Endodonti	2	28 Saat	56 Saat	84 Saat	1-1	2-2
Kuron-Köprü Protezi	2	28 Saat	84 Saat	112 Saat	1-1	3-3
Total-Parsiyel Protez	2	28 Saat	84 Saat	112 Saat	1-1	3-3
Kulak-Burun-Boğaz	1	14 Saat	-	14 Saat	1-0	-
Adli Tıp	1	14 Saat	-	14 Saat	1-0	-
Deontoloji	1	14 Saat	-	14 Saat	0-1	-
TOPLAM		378 Saat	588 Saat	966 Saat		

3.4. Gülhane Askeri Tıp Akademisinde Diş Hekimliği Eğitimi

3.4.1. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Talimatı (D-122) 27 Mayıs 1947

Tüm askeri diş hekimleri, sivil fakültelerdeki lisans eğitimlerini bitirdikten sonra bir sene GATA'da staj eğitimi almaktadırlar. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Talimatı (D-122) 1947 yılında yeniden çıkarılmıştır. Buna göre; diş hekimleri staj süresi esnasında harp cerrahisi, harp kimyası, barış ve savaşta sağlık hizmeti, epidemiyoloji, askeri bilgiler ve asker sağlığını koruma derslerinden, eczacı subaylara verilen özel programa ve sınava bağlı tutulmaktadır. Askeri diş hekimlerinin asistan olabilmeleri için de asker eczacıların asistan olmaları hakkındaki şartlara bağlı olduğu belirtilmektedir. Yine bu

talimata göre; “asistan diş hekimlerinin asistanlık süresinin iki yılını Gülhane’deki diş, bir yılını çene cerrahisi servislerinde geçirirler. Bu süre sonundaki sınavı başarı ile bitirenler uzman diş hekimi unvanını alır ve ordunun büyük hastanelerinde çalışabilirler” (GATA Talimatı 1947).

GATA 1963-1964 Eğitim Yılı Ders, Konferans ve Poliklinik Çalışmalarına Ait Program

Bu programda stajyer tabip, diş tabibi ve eczacı subayların haftalık çalışma programları verilmektedir. Bu yıllarda cumartesi günü yarım gün mesai yapılmakta ve ders programına dahil edilmiştir. Program içeriği “Epidemiyoloji, Askeri Sıhhi Hizmetler, N.B.C. ve Hayati Kimya, Hijyen ve Koruyucu Tıp, Harp Cerrahisi, Lisan eğitim, Med.Op. ve Travmatoloji ve Apeyayaj, Askeri Ceza ve İç Hizmet, Asker Psikolojisi Konuları, Askeri Bilgi ve Tabya, Personel İdaresi ve Önderlik, Tıbbi İlk Yardım ve Motor dersleri” olarak belirtilmektedir. Programda tüm kliniklerin programları ve konferansların içerikleri verilmekte ve diş hekimliği ile ilgili konular Diş Tedavi, Diş Protez, Diş Ortodontisi (ortodonti o zaman bu kelime ile anılıyordu) ve Çene Cerrahisi konuları belirtilmektedir (GATA Eğitim Programı, 1963).

3.4.3. GATA Odontoloji Enstitüsü 1976-1977 Eğitim ve Öğretim Yılı Programları

Odontoloji Enstitüsü direktörlüğü tarafından hazırlanan programda Ortodonti Seksiyonu ve Odontoloji Enstitüsü Polikliniği haftalık çalışma programı verilmektedir. Ortodonti Seksiyonu programında, Pazartesi ve Salı günleri saat 8.30–10.00 arasında doçent ve uzman başasistan tarafından ders, Çarşamba ve Cuma Laboratuvar eğitimi ve Perşembe günü seminer görülmektedir. 10.00–12.00 saatleri arasında poliklinik 12.00–14.00 saatleri arasında “*hasta rekordlarının değerlendirilmesi aparay yapımı ve vaka takdimi*” planlanmıştır. 14.00–16.00 saatleri arasında da “Araştırma ve Tez Çalışmaları” şeklinde belirtilmektedir. Odontoloji enstitüsü polikliniği sabah 08.00–08.30 arasında “cihazların günlük faaliyete hazırlık, aletlerin sterilizasyonu ve bölümler arası koordinasyon saptanması”, 08.30–12.00 ve 12.00–14.00 arasında protez, tedavi, cerrahi ve pedodonti polikliniği haftanın üç günü Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri devam ederken Perşembe günü ameliyat günü olarak belirtilmektedir. Cuma sabahı poliklinik, öğleden

sonra da seminer saati olarak belirlenmiştir. 14.00–16.00 saatleri arasında da laboratuvar çalışmaları ve işlerin kontrolü, araştırma ve inceleme çalışmaları görülmektedir. Programda diş hekimlerinin seminer konuları ve uzman ve öğretim üyelerinin ders konuları belirlenmiş ve ayrıca stajyer diş hekimlerinin rotasyon programları süreleri ile gösterilmiştir. Teknisyen astsubayların rotasyon uygulamalı odontoloji eğitimi programı da belirlenmiştir (GATA Odontoloji Enstitüsü 1976).

3.5. Albüm ve Yıllıklarda Askeri Diş Hekimliği ile İlgili Bilgiler

Askeri Salname (askeri yıllık) orduda bulunan tüm personelin listeleri verilen önemli kaynaklardır. Genelkurmay ATASE’de Osmanlıca bilir arşiv memurları tarafından 1324 (1908) Salname-i Askerisi (Askeri Yıllık) taranmıştır. 1908 yılı diş hekimliği okulunun kuruluşu olan yıl olduğu düşünülerek, o dönemde diş hekimliği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunup bulunmadığı düşünülerek taranmıştır. Tüm sağlıkçılar taranmıştır. Taranan 299 birlikte diş hekimleri ile ilgili bilgiye rastlanılmamıştır. Bu dönemde Cerrah, Tabip, Eczacı ve Baytar’ların listeleri bulunmaktadır. Örnek olarak 904–905. sayfalarda o zamanki Haydarpaşa Hastanesinde çalışan personel aşağıya çıkarılmıştır. Salname’nin kapak fotoğrafı ve içerikleri Ek-4’te verilmiştir. (1324 Salname-i Askerisi) (Askeri Yıllık 1908).

1 tabib-i evvel ile 1 tabib-i sani

Cerrahlar : Mehmet Kamil Efendi, 14-4-93
 Mehmet Efendi, 24-6-98
 Hulusi Efendi, 24-6-98
 Nuri Süleyman Efendi, 15-5-301
 Mehmet Efendi, 1-4-305
 Ayrıca 29 tabip ile 8 eczacı görev yapmaktaydı.

Diğer albüm ve yıllıklarda askeri diş hekimliği ile ilgili elde edilen bilgiler aşağıya çıkarılmıştır:

1966 yılına ait *1965–1966 İstanbul Askeri Tıbbiyeliler Albümü*, bu dokümanlardan biri olup, bu albümde yer alan 56 askeri diş hekiminin isimleri aşağıda yer almaktadır:

Diş Tbp.Tğm. Mehmet BULUT	Diş Tbp.Tğm. T. Nurettin SALPAR	Erol AYIRTMAN
Neceti BAŞARAN	Yücel ÇITAK	Barlas ERSOY
Şerif SEZER	Esen EROL	Baki BÜYÜKKOL
İsmail ÇOMAK	İsmail AKINÇ	Erkan BARIN
Bedri ÖZARSLAN	İzzet YALÇINKAYA	Bekir BAL
Selçuk İLKSOY	Ali Osman GÖKDEMİR	Taner ÖNAL
Şevket ATA	Muzaffer ERSOY	Ahmet FIÇICI
Servet GÜLER	Bülent BERK	Osman YÜCEL
Ergün KUTLAY	Selım TÜZBÜK	Ali KİRİŞ
Aydoğan BAŞKENT	Yalçın ESER	Ertan ALTIPARMAK
Nuri EKEMEN	Mehmet DEMİRYİĞİT	Cahit ARCAN
Nazmi ATALAY	Hüseyin HASKAN	Hulki KURAL
Faik ÇOKPEKİN	Atilla GEN	Rüçhan TÜRKÖĞLU
Erol OCAKÇI	Biröl ERTÜRK	Ertan OKANÇAY
Enver HIZAL	Erdal ARMAN	Tayfur BALTI
Yalçın İŞİMER	Güven BAYRAKTAR	Hasan Hüsnü OĞUZ
Orhan AKKOYUNLU	Refik EREN	Gürsel ORTUĞ
Cüneyt SENGELLİ	M. Nevzat ÇEVİK	Bildat KAHRAMAN
Şakir GÖKER	Tamer TUTAK	

Bu listede rütbesi belirtilmeyen isimler, söz konusu eğitim yılında okulun çeşitli sınıflarında okuyan askeri diş hekimi adayı öğrencilerdir. Bu albümde yer alan bilgilerden, daha sonraları GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkez Başkanlığını da yapacak olan Prof. Diş Tbp. Kd. Alb. Ertuğrul ERDOĞAN'ın, o yıllarda Ütğm. Rütbesi ile Askeri Tıbbiyenin 30 Yataklı İaşeli Revirinde baştabip olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır (İstanbul Askeri Tıbbiyeliler Albümü 1965–1966; Erdoğan, E., 2010)

Tez kapsamında incelediğimiz önemli kaynaklardan bir diğeri de yayımlanmış olan Gülhane Yıllıklarıdır. Bu yıllıklardan 1966, 1968, 1972, 1973 ve 1976 yılına ait olanlara ulaşılmış ve bunlar incelenmiştir. Bunlardan;

1966 yılına ait Gülhane Yıllığı incelendiğinde; 21. ve 22. sayfalarında askeri diş hekimliği ile ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır.

“Halen Gülhane As. Tıp Akademisi diş servisi çene cerrahi Profesörü Tbp. Alb. Nihat Artunka’ın yönetimindedir. Diş Poliklinik Şefi Diş Tbp. Alb Enver Plümer’dir.

Türk Askeri Diş Hekimliği Balkan Savaşına tesadüf eden 1912 yılında kurulmuştur. İlk zamanlarda diş tabipleri yedek subaylardan teşekkül etmiş olup, ilk muvazzaf diş tabibi 1934 yılında stajyer teğmen olarak Gülhane’de eğitime başlanmıştır.

1945 senesinde çene cerrahi kürsüsüne bağlı diş polikliniği çalışmalarına devam etmiş Gülhane diş servisi Profesör Tbp. Alb. Necdet Albay tarafından yönetilmiş ve sonra Profesör Cihat Borçbakan ve halen de Profesör Nihat Artunka’ın yönetimindedir.

Şimdiye kadar Gülhane As. Tıp Akademisi diş poliklinik şefleri şunlardır: Şemsettin Çamoğlu, İbrahim Tınay, Refik Özoğul, Neşet Tüzün, Tevfik Yeğenoğlu, Cihat Abuşka, Seyfettin Ersanlı, Hasip Altınsel, Halen Enver Plümer’dir.

Poliklinik çalışmaları: 580 adet protez, 7586 adet tedavi, 6901 adet cerrahi, 5944 adet röntgen olmak üzere toplam 21011 adet işlem yapılmıştır.

Bilimsel Yazılar: The dental education and career of the young dental officer in the armed forces. Temmuz 1963’te Stokholm’deki (İsveç) beynelmül diş hekimliği askeri komitesinde tebliğ yapılmıştır. 1965 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının genel halk sağlığında ağız ve diş hijyeninin etkisi konulu seminerde yapılan tebliğ. Diş çürüklerinin önlenmesinde suların florlanması ve diğer preventif ölçülerin değerlendirilmesi.”

1968 yılına ait Gülhane Yıllığı incelendiğinde; “1968 Yılında Üniversite Doçenti Unvanını Kazanmış olan Doçentlerimiz” başlıklı bölümde, Hasip Altınsel’in bir resmi ve altında da “Doç. Dr. Hasip Altınsel Diş Tbp. Alb. Ortodonti Doçenti” yazısı bulunmaktadır.

Bu yılğın son bölümünde “Gülhane Askeri Tıp Akademisi 1968 Yılı Çalışma Özeti” bir tablo halinde verilmiş ve Diş Servisinde ayaktan muayene ve tedavi edilen hastaların toplam sayısının 23.211 olduğu belirtilmiştir. Tabloda yer alan “Çeşitli müdahale ve laboratuvar tetkikleri” bölümünde ise diş servisinin toplam hasta sayısı 900 olarak verilmiştir. Yine aynı tabloda Ortodonti bölümüne ayrı bir yer ayrılmış ve burada ayaktan muayene ve tedavi edilen hastaların toplam sayısı 1.201 olarak gösterilmiştir.

1972 yılına ait Gülhane Yıllığı incelendiğinde; yılğın 162. ve 163. sayfalarda diş servisinin “Odontoloji Enstitüsü ve Polikliniğı” şeklinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca 162. sayfada odontoloji enstitüsü ve ortodonti bölümü çalışanlarını gösteren altlı üstlü iki fotoğraf bulunmaktadır. Bu yılda Odontoloji Enstitüsü personeli olarak; Diş Tbp. Yb. Teoman Gönen, Diş Tbp. Bnb. Alp Evirgen, Diş Tbp. Ütğm. İter Uzel, Diş Tbp. Ütğm. Erkan Barın, Diş Tbp. Ütğm. Yalçın Işimer ve Diş Tbp. Ütğm. Osman Yücel’in isimleri yer almaktadır. Ortodonti Bölümü personeli olarak; Uzm. Bnb. Ertuğrul Erdoğan, Diş Tbp. Bnb. Yılmaz Sayınsu, Diş Tbp. Bnb. Yılmaz Barut, Diş Tbp. Bnb. Doğan Değim, Diş Tbp. Yzb. Ertan Erkunt ve Diş Tbp. Hv. Ütğm. Tankut Baturay’ın isimleri yer almaktadır.

1973 yılına ait Gülhane Yıllığı incelendiğinde; “Odontoloji Enstitüsü ve Polikliniğı” bölümü yazısı bulunan sayfadan sonraki sayfada enstitü direktör vekili olarak Prof. Celalettin Peker’in resmi yer almaktadır. Bu resmin bulunduğu sayfanın altındaki ikinci resimde ise Odontoloji Enstitüsü çalışanlarının toplu halde yer aldığı başka bir resim bulunmaktadır.

Arka sayfadaki personel listesinde ise, direktör vekili Prof. Tbp. Alb. Celalettin Peker, ortodonti uzmanı Diş Tbp. Bnb. Yılmaz Sayınsu, başasistan Dr. Med. Dent. Diş Tbp. Kd. Ütğm. Erkan Barın ve asistanlar Diş Tbp. Bnb. Ahmet D. Değim, Diş Tbp. Yb. Yılmaz Barut, Diş Tbp. Yzb. Gürcan Hamzakadı, Diş Tbp. Yzb. Ertan Erkut, Diş Tbp. Yzb. Tankut Baturay, Diş Tbp. Yzb. İter Uzel ve Diş Tbp. Yzb. Ali Akcan’ın isimleri, poliklinik görevli personel olarak Diş Tbp. Yb. Teoman Gönen, Diş Tbp. Yb. Alp Evirgen, Diş Tbp. Ütğm. Necati Başaran, Diş Tbp. Yzb. Osman Yücel ve Diş Tbp. Yzb. Yalçın Işimer’in isimleri yer almaktadır.

Bu yıllıkta ayrıca 1. ve 2. Kıbrıs Barış Harekâtına katılan veya bu harekâtta destek faaliyetinde yer alan dış hekimî subayların, Dış Tbp. Yzb. Erol Ayırtman (1967-11) ve Dz. Dış Tbp. Yzb. Dinçer Güler (1965-143) olduğu belirtilmiştir.

1976 yılına ait Gülhane Yıllığı incelendiğinde; Odontoloji Enstitüsü ve Polikliniğı bölümünün ilk sayfasında, Odontoloji Enstitüsü Direktör vekili olarak Doç. Dr. Tbp. Yb. Ertuğrul Erdoğan hocanın resmi bulunmaktadır. Arkasından gelen sayfada Odontoloji Enstitüsünde görevli tabiplerin listesi şu şekilde verilmiştir.

Uzman dış tabipleri; Dış Tbp.Yb. Ahmet Doğan Değim, Uzman Dış Tbp. Bnb. Muzaffer Ersoy, Uzman Dış Tbp. Yzb. Erkan Barın, başasistan Dış Tbp. Yzb. Tankut Baturay.

Asistanlar; Dış Tbp.Yzb Yalçın Işimer, Dış Tbp.Yzb. Yücel Aksoy, Dış Tbp.Yzb Faik Çokpekin, Dış Tbp. Yzb Servet Güler, Dış Tbp. Yzb. Mehmet Demiryiğit, Dış Tbp.Yzb Bedri Bamaç, Dış Tbp. Yzb Nazmi Tüzün, Dış Tbp. Yzb Osman Yücel, Dış Tbp.Yzb.Hüseyin Haskan.

Poliklinikte görevli tabipler; Dış Tbp. Uzman Yb. Yılmaz Barut, Dış Tbp. Uzman Yzb. İlder Uzel, Dış Tbp. Yzb. Necati Başaran, Dış Tbp.Ütğm. Serhat Kofoğlu, Dış Tbp. Ütğm. Onur Şengün.

Bu albümün stajyer tabipler listesinde yer alan dış tabipleri ise; Dış Tbp. Tğm. Osman Bengi, Dış Tbp. Tğm. Kemal Karakurumer, Dış Tbp. Tğm. Hakkı Güngören, Dış Tbp. Tğm. Uğur Özbek, Dz. Dış Tbp. Tğm. Ulvi Cedim, Dz. Dış Tbp. Tğm. Doğan Raşit Aydıntuğ, Hv. Dış Tbp. Tğm. Yavuz Sinan Aydıntuğ, Hv. Dış Tbp. Tğm. Adnan Uflaz, J. Dış Tbp. Tğm. Haluk Öncel'dir.

Yukarıda incelediğimiz Gülhane yıllıklarının dışında askeri dış hekimliğı ile ilgili bilgilere ulaştığımız bir diğerkaynak ise, Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi

tarafından bastırılan 1973-1974 yılına ait bir albümdü. Bu albümde yer alan dış hekimlerinin adları; Dış Tbp. Kd. Alb. Adnan ÇEKMECE, Dış Tbp. Kd. Alb. Sezai MENGÜ, Dış Tbp. Alb. Bayram AYABAKAN, Dış Tbp. Yzb. Savaş ILGAZ'dır. Aynı albümde yer alan Deniz Hastanesinde görevli uzman dış hekimlerinin adları ise; Tbp. Bnb. Fikret EMCİ (30.09.1938–25.04.1941), Tbp. Bnb. Hüsnü AKBAŞ (25.09.1941–22.11.1941), E. Tbp. (Su) Kemalettin SUN (02.01.1942–17.05.1943), Tbp. Yb. Fazilet ESEN (20.10.1954–03.07.1965), Tbp. Ütğm. Erdem Eröktem'dir.

Yüzüncü yılda Gata adlı albüm Atatürk'ün doğumunun 100. Yılı dolayısıyla basılmıştır. Bu albümde de 1934 – 1935 yıllarından başlayarak 1980 – 1981 yıllarındaki stajyer dış hekimlerinin isimleri verilmiştir. 1934-1981 yılları arasında toplam 209 dış hekiminin stajyer olarak GATA'da görev yaptığı belirlenmiştir. (100.Yılda GATA,1982).

3.6. GATA Dış Hekimliği Bilimleri Merkezinin 1996-1997 ve 2009-2010 Dönemi Eğitim Öğretim Dosyasında Askeri Dış Hekimliği ile İlgili Bilgiler

GATA Dış Hekimliği Bilimleri Merkezinin 1996–1997 Eğitim Öğretim dönemi, eğitim dosyasında askeri dış hekimliğinin tarihçesiyle ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

“Askeri Dış Hekimliği tarihi, Türk Dış hekimliğinin kurucusu Dr. Halit Şazi Bey'le başlar. Halit Şazi Bey, Askeri tıbbiyeden 1894 yılında mezun olmuştur. Orduda birkaç yıl mesleğiyle ilgili görevlerde bulunduktan sonra hocası Op. Dr. Cemil Paşa'nın (Topuzlu) yanına imtihanla muavin olmuştur. Bu arada ek görev olarak beşinci daire sıhhiye müfettişliği de yapmıştır. Askeri Tıbbiye'de küçük cerrahi öğretmeni iken 1907'de binbaşılığa yükselmiş, bir yıl sonra sağlık durumu nedeniyle ordudan ayrılmıştır. Cemil Topuzlu paşanın direktifleriyle 1909'da Dış Hekimliği Okulu'nun kurulmasını sağlamıştır. Balkan savaşının (1913) çıkmasıyla yeniden askerlik görevine çağırılmış, Türk ordusunda çağdaş anlamda ilk dış hekimliği müessesesinin kurulmasına önder olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar askeri sıhhiye kuruluşlarımızda pek basit usullerle eski genel cerrahi mütehasısları tarafından yalnız dış çekim yapılırdı. Birinci Dünya Harbinde askere alınan sivil dış hekimleri meslekle ilgili görevlerini Askeri Hastanelerde yaptıkları sırada, Türk Ordusunun dış tedavi ihtiyacını karşılamak üzere dış tedavi servisleri açılmıştır. Bu servisler savaş sırasında da pek çok değerli hizmetlerde bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Gülhane Askeri Hastanesinin bilhassa cerrahi ve dahiliye servislerinin yanında diş hekimliği şubesi de verimli ve faal bir devir geçirmiştir. Gülhane Askeri Hastanesi Baş hekimlerinden Albay Zelling Bey zamanında, suni aza imalathane müdürü Dr. Muallim Talat Bey'in emrinde çalışmak üzere, Almanya'dan getirilen diş çene ve yüz protez mütahassısı Morat Bey o zamanın en modern diş hekimliği servisini Gülhane'de kurmuştur. Bu diş hekimliği servisi daha sonra Cağaloğlu'nda bir binaya taşınarak, kütüphanesi, mükemmel bir diş–protez laboratuvarı ve yatağıyla müstakil olarak Morat Bey'in idaresinde çalışmaya başlamıştır. Bu müstakil askeri diş hekimliği kuruluşunda, Türk diş hekimlerinden Hasan Hayri, Emin Muhlis, Mehmet Fahri Beylerle birlikte on kişiden meydana gelen geniş bir diş teknisyeni ve yardımcıları çalışmaktaydı. O zaman en modern resmi kuruluşu olan bu diş servisinde, zamanın basit diş protezleri ile harp ve çene–yüz protezleri ve ağız içi diş tedavileri yapılmaktaydı. Zamanın Milli Savunma Vekili Enver Paşa'ya varıncaya kadar, İngiliz ve Rusların Subay ve ailelerinin dahi diş ve ağız içi tedavileri ile Birinci Dünya savaşı'nda çene ve yüz yaralanmalarına maruz kalmış gazilerimizin maksillo–fasiyal protezleri bu diş servisinde yapılmıştır. Mondros antlaşması hükümlerine bağlı kalarak Almanlar, Osmanlı Devleti'nin topraklarını terk ettikten sonra bu güzel bilim kuruluşu da Gülhane'nin diğer askeri sağlık kuruluşları gibi dağıtılmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'mizde muvazzaf askeri diş hekimliği, ilk defa 1921 yıllarında kurulmuş ve ilk askeri diş hekimleri Türk İstiklal Savaşı'na iştirak etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ordudaki diş hekimi sayısı beş civarındaydı. Bu hizmet birçok yerlerde sivil diş hekimlerine ücret mukabili yaptırıyordu. Cumhuriyetten sonra asker diş hekimleri o zaman Kadırga Dişçi Mektebi'nde subayken okuyup meslek değiştiren kişilerden oluşmaktaydı.

Bundan sonra, asker diş hekimlerinin Türk Diş hekimliğine yavaş yavaş faydalı eserler kazandırmaya başladıkları görülür. Bunların ilk, 1928 yılında Diş hekimi Binbaşı Şemsettin Nusret Çam'ın "Dişlerin Hıfsısihhası" adlı 93 sayfalık eseridir. Bu eser Atatürk'ün harf devriminden sonra yeni harflerle yayınlanmış ilk Türkçe diş hekimliği eseridir. 1938 yılında Diş hekimi Yarbay Şemsettin Çamoğlu II. Milli Diş Hekimliği Kongresi'ne "Harpte Diş Hekimliği" adlı raporla katılmıştır. Aynı diş hekimi "Alt Akıl Dişleri" adlı bir kitap daha yayınlamıştır.

1934 yıllarında Türk Silahlı Kuvvetlerinde 40 muvazzaf diş hekimi subay mevcuttur.

Askeri diş hekimliğinin ilmi bir hüviyet kazanması Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ndeki gelişmelerle olmuştur. 1945 yılına kadar sırası ile Diş Tbp. Yb. Refik Özoğlu, Diş Tbp. Alb. Tevfik Yeğenoğlu bu bilim yuvasında diş servisi şefliği yapmışlardır.

Askeri Diş hekimliğini Türk Ordusunda geliştiren diş hekimlerinin başında sayın Seyfettin Ersanlı meslektaşımız gelir.

Diş Tbp. Yb. Seyfettin Ersanlı, 1945–1955 yılları arasında diş servisinin şefliğini yapmıştır. Bu görevi esnasında orduya o zaman en modern diş hekimliği cihazlarını kazandırmış ve Türk Ordusunun en büyük diş hekimliği polikliniğini kurmuştur. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Okulu'nu bitirerek orduya katılan diş hekimi teğmenlere staj eğitimi, o zaman Yarbay olan Seyfettin Ersanlı tarafından yürütülmüştür.

1955 yılında Diş hekimi Albay Seyfettin Ersanlı Türk Ordusunda ilk general rütbesine yükselmiştir. Daha sonra meslektaşımız Tümgeneralliği kadar yükselerek orduda sağlıkla ilgili idari görevlerde bulunmuştur.

1955–1957'de Diş Tbp. Alb. İbrahim Tınay, 1957–1958 yıllarında görev yapan Diş Tbp. Alb. Neşet Tüzün, TSK'de ikinci defa General olan meslektaşımızdır. Bu meslektaşımızda maalesef terfiinden 6 ay sonra vefat etmiştir. 1958–1960'da Diş Tbp. Alb. Cihat Abuşka, 1960–1962'de Diş Tbp. Bnb. Hasip Altınsel, 1962–1968'de Enver Pülümer, 1968–1969'da Diş Tbp. Alb. Nidai Ergun Diş Enstitüsü Poliklinik Şefi olarak hizmet görmüşlerdir. Şu anda yalnız Diş Tbp. Alb. Nidai Ergun meslektaşımız hayattadır. Diğer meslektaşlarımızın hepsi aramızdan ebediyete intikal etmişlerdir.

1946 yılında Gülhane Askeri Tıp Akademisi Diş Servisi, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlıklarınca Odontoloji (Diş) Enstitüsü olarak onaylanmıştır. 1968 yılına kadar Öğretim Üyesi olmadığından Enstitünün direktörlüğü diğer klinik ve enstitülerin öğretim üyeleri tarafından yürütülmüştür.

7 Şubat 1966 tarihinde Odontoloji Enstitüsüne bağlı Ortodonti seksiyonu Diş Tbp. Alb. Hasip Altınsel ilk olarak Türk Ordusunda Doçent unvanını almış ve Enstitünün direktör vekilliğine atanmıştır. 26 Ocak 1972'de Doç. Diş Tbp. Alb. Hasip Altınsel'in ani vefatı, askeri diş hekimliği için büyük bir kayıp olmuştur. 1972–1974 yılları arasında Odontoloji (Diş) Enstitüsünün Direktör Vekilliği Doç. Dr. Sadun Uzel tarafından yürütülmüştür. 1974 yılından günümüze kadar bu görev Prof. Diş Tbp. Kd. Alb. Ertuğrul Erdoğan tarafından yürütülmektedir. Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi bugünkü durumuna gelinceye kadar aşağıda belirtilen aşamalardan geçmiştir:

a) 1974–1980 yılları arasında öğretim üyesi bulunmayan Diş Hekimliği bölümlerine eleman yetiştirmek amacıyla, asker diş hekimleri, diş hekimliği fakültelerine doktora eğitimine gönderilmiştir. Eğitimleri tamamlayan doktor diş hekimleri, Diş hekimliği Bilimleri Merkezi'nin akademik temelini oluşturmuşlardır.

b) 1980 yılının Şubat ayında akademik gelişmemize uygun olarak yapılmış olan yeni binaya taşınılmıştır.

c) 17 Kasım 1983 tarihinde çıkan GATA kanunu ile birlikte, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü kurulmuş ve Odontoloji (Diş) Enstitüsünün, bu müdürlüğe bağlı Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi olarak yeniden akademik düzenlenmesi yapılmıştır.

d) Aynı GATA kanununda belirtildiği gibi Merkezimizde, diş hekimlerine staj ve ihtisas eğitimine ilave olarak doktora eğitimi, görev başı eğitimi ile sıhhiye astsubaylarına diş teknisyenliği kursu eğitimleri de verilmeye başlanmıştır.

e) Merkezimizin kadrosu akademik bünyeye uygun olarak iki Anabilim Dalı ve bunlara bağlı beş bilim dalı halinde düzenlenmiştir.

f) Günümüzde ise Merkezimizdeki beş bilim dalı anabilim dalına dönüştürülmüş ve yedi anabilim dalı olarak görev yapmaktadır.

Anabilim Dalı Başkanlıklarımız:

1. Ortodonti AD Başkanlığı
2. Diş Hastalıkları ve Tedavisi AD Başkanlığı
3. Pedodonti AD Başkanlığı
4. Protetik Diş Tedavisi AD Başkanlığı
5. Ağız, Diş, Çene Hastalıkları ve Cerrahisi AD Başkanlığı
6. Oral Diagnoz ve Radyoloji AD Başkanlığı
7. Periodontoloji AD Başkanlığı

Diş hekimliği Bilimleri Merkezi'nde görev yapan personelin dağılımı; 8 profesör, 11 doçent, 3 yardımcı doçent, 19 doktora öğrencisi, 1 uzmanlık öğrencisi, 4 diş hekimi olmak üzere toplam 46 subay ile 6 protez teknisyeni astsubay, 7 ordu hemşiresi, 1 röntgen teknisyeni, 4 tıbbi sekreter, 5 dişçi kalfası, 8 hizmetli olmak üzere 25 sivil memurdan oluşan toplam 77 personeli olan bir kadrodan oluşmaktadır." (GATA Diş Hek. Bim. Mrk.1996-1997 ve 2009-2010 Eğitim Programları; www.gata.edu.tr).

3.7. GATA'da Diş Hekimliği ile İlgili Yapılan Bilimsel Toplantılar

Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde yapılan toplantı ve kurslar aşağıya çıkarılmıştır:

1. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 1. Bilimsel Kongresi 12-16 Mayıs 1989-Ankara
2. Türk Oral Maksillofasiyal Cerrahi Derneği 6. Uluslar arası Bilimsel Kongresi 28 Ekim-1 Kasım 1998 Belek Antalya Türkiye (GATA'nın 100. kuruluş münasebeti ile dernekle yapılan ortak kongre).
3. 1. Askeri Diş Hekimliği Kongresi. GATA Halil Akçiçek Konferans Salonu. 11-13 Nisan 2002, Ankara.
4. 1 nci Askeri Diş Hekimliği Sempozyumu. 21-23 Mayıs 2003, Askeri Müze, Kültür Sitesi, Harbiye İstanbul.
5. 2 nci Askeri Diş Hekimliği Sempozyumu. TSK Sağ.K.lığı 600 Yt. Gümüşsuyu Asker Hastanesi 6-8 Mayıs 2004, Askeri Müze Harbiye, Taksim-İstanbul.
6. Diş Hekimliğinde İmplantoloji ve Son Gelişmeler Sempozyumu. Gölcük Deniz Hastanesi, 11 Şubat 2005, Gölcük-Kocaeli.
7. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 1. İmplantoloji Kursu 15-26 Ocak 2007 Ankara
8. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 2. İmplantoloji Kursu 26 Şubat-9 Mart 2007 Ankara .
9. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 3. İmplantoloji Kursu 21 Ocak-1 Şubat 2008 Ankara.
10. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 4. İmplantoloji Kursu 18-29 Şubat 2008 Ankara
11. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 5. İmplantoloji Kursu 5-26 Şubat 2010 Ankara
12. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 6. İmplantoloji Kursu 8-19 Mart 2010 Ankara
13. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 7. İmplantoloji Kursu 14-25 Şubat 2011 Ankara
14. GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi 8. İmplantoloji Kursu 7-18 Mart 2011 Ankara

3.8. Askeri Tıp ve Diş Hekimliği ile İlgili Diğer Kaynaklar

Diş ve Genel Tıp hekimliği tarihi ile ilgili dergilerdeki bilgiler ve bilimsel toplantılarla ilgili kongre kitapçıkları ve broşürler de tartışma bölümünde değerlendirildi.

3.9. Sözel Kaynaklar ve Anketler

Askeri diş hekimleri ile ilgili sözel bilgilerin toplanması için hazırlanan Ek-5 sonuçlarına göre meslektaşlarımızın “doğum yeri ve yılı, bitirdiği diş hekimliği fakültesi, sicil ve kuvveti, gördüğü kurslar, rütbe terfi yılları, görev yaptığı birlikler ve yılları katıldığı savaşlar ve aldığı madalyalar, çalışma şartları, emekli olduğu yıl, iletişim adresi ve ilave öneriler ve ilginç anıları” ile ilgili bilgiler tartışmada kullanılmıştır.

Meslektaşlarımızın mezun olduğu okullar incelendiğinde; en çok mezunu 1908’de kurulan İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesinin verdiği gözlendi. Tüm diş tabibi subaylar, temel subay kursunu ve GATA stajyerlik eğitimini tamamladığı gözlendi. Çalışma şartları hakkında kısa bilgi istenen meslektaşlarımızın da yarısından çoğu alet ve malzeme konusunda sıkıntı çekmediklerini belirtmişlerdir. Diğerleri de alet ve malzemedeki çok çalışma şartlarının zorluklarından bahsetmişlerdir. “İlave öneriler ve ilginç anılar”da da birçok meslektaşımız anılarını paylaşmıştır.

Emekli subaylardan aldığımız anketlerin sonuçlarına göre atama sayısı en az 3 ve en fazla 14 olarak belirlenmiştir. İstatistiki değeri olmamasına rağmen emekli askeri diş hekimlerinin ortalama 6.3 kere atama gördüğü belirlenmiştir.

Yirminci yüzyıl askeri diş hekimlerinin tarihini yazarken meslektaşlarımızla birçok telefon veya internet bağlantısı kurularak eksikliği düşünülen bilgiler tamamlanmaya çalışıldı.

4. TARTIŞMA

İnsanın yeryüzünde yaşamaya başlamasından beri, sağlığın korunması onun öncelikli amaçlarının başında gelmiştir. Barınmak, giyinmek, karnını doyurmak gibi biyolojik birtakım gereksinimlerin karşılanması yanı sıra, çeşitli hastalıklarla mücadele ederek sağlıklı bir yaşam sürebilmek de insanın başlıca hedeflerindedir (Arda ve ark., 2009). Bu nedenle insanoglu, hasta olduğunda sağlığını geri kazanmak veya onu korumak için bir bilgi birikimine gereksinim duymuştur.

Tarihsel süreç içinde gerek deneme yanılma yoluyla gerekse bir keşif ile kazanılan bilgiler, bireyler, toplumlar ve nesiller arasında aktararak sistematik bir bilgi alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel anlamda bilimin, özel anlamda ise tıbbın insan toplumlarında ne şekilde ve ne zaman başladığını söylemek çok güçtür. Çünkü bilgi edinme ve bilgiyi sistematik bir forma getirme süreci, bir savaşın ilanı veya bir barış anlaşmasının imzalanması gibi tarihsel süreçleri belli olan olaylar değildir (Adıvar, 2000). Bu nedenle, tıbbın da diğer bilimsel disiplinler gibi bir süreç içinde geliştiğini söyleyebiliriz.

Tıbbın özel bir uygulama alanı olan diş hekimliğinin tarihsel süreç içinde gelişimini göz önüne aldığımızda; dişlerle ilgili tedavi uygulamalarına dair 5000 yıl öncesine ait somut bulguların olduğu bilinmektedir. Ancak, diğer tedavi uygulamaları gibi diş tedavilerinin de, çok daha eskilere dayandığı söylenebilir. Çünkü hastalıklar ile ilgili tedavi girişimlerinin insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinmektedir (Efeoğlu ve ark., 2000).

Dünya diş hekimliği tarihine baktığımız zaman; hem diş ağırları hem de bir süs aracı olarak dişin bizzat kendisi, Antik Çağ'dan beri insanların ilgi alanında olmuştur. Çeşitli kültürlerde dişlerin renklerine, şekillerine ve eksikliklerine verilen önem, dişlere atfedilen estetik bir kaygıyı ifade etmektedir. Estetik bir yaklaşımın dışında bir sağlık konusu olarak dişin ele alındığı ilk uygulamalara Mezopotamya uygarlığında rastlanmaktadır. Bu uygulamalar arasında en önemlilerinden biri, M.Ö. 3000 yıllarına ait

kürdanın günlük tuvalet eşyası arasında yer almasıdır. Daha sonraları eski Çin, Mısır, İsrail, Fenike, Etrüsk, Bizans ve Roma'da da diş sağlığı ile uğraşıldığını ortaya koyan yazılı kaynaklar, resimler, kabartmalar ve hatta o devirlere ait çene kemiklerinde yer alan protezler ele geçmiştir. Eski Mısır'da hekimler arasında diş hekimlerinin de yer aldığı papirüslerdeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Dini veya folklorik tıp uygulamaları içinde yer alan diş sağlığı konusunun, modern tıbbın babası olan Hipokrat ile stomatoloji (ağız bilimi) şeklinde düşünülebilmisse de odontoloji (diş bilimi)'nin gelişmesi ancak yakın çağlarda olabilmıştır. Orta Çağ'da Bizanslılar, Orta Asya Türkleri ve İslam Dünyası da diş sağlığı ve bakımı ile yakından ilgilenmiştir. Celse⁶⁰ ve eski Pline'in⁶¹ eserleri, Bizans uygarlığının "Stomatologie" ve ağız bakımı hakkında birçok bilgilere sahip olduğunu ve diş hekimliğinin genel tıp içinde yer aldığını göstermektedir. Bu nedenle diş sağlığı konuları genel tıp hekimlerinin eserlerinde yer almıştır. 12. yüzyılın önemli tıp merkezlerinden olan Pantokratör Manastırındaki 62 hastanede yapılan cerrahi operasyonlar arasında diş tedavilerinin de yer aldığı bilinmektedir (Şehsuvaroğlu ve ark., 1984).

M.S. 7. ve 15. yüzyıllar arasında diş hekimliğindeki en büyük gelişmeler Müslüman ülkelerde olmuştur. İslamiyet'in temizlik ve ağız sağlığına verdiği önem nedeniyle, diş sağlığı ile ilgili bilgi ve uygulamaların bu dönemde arttığı bilinmektedir. Müslümanların dişlerini misvak ile fırçalamaları ve ağız bakımına önem vermeleri, toplumun ağız sağlığının korunması açısından önemli bir uygulamadır. İslam tıbbının önde gelen hekimlerinden Razi, Zehravi, İbn-i Sina, Hekim Ahmedi, Akşemsettin, ve Sabuncuoğlu, tıbbın gelişmesine katkıda buldukları gibi diş hekimliğinin gelişmesine de büyük katkı sağlamışlardır. 16. yüzyılda Rönesans ile İtalya'da başlayan bilimsel gelişmeler ve buluşlar, diğer bilim alanlarında olduğu gibi tıpta da hızlı bir gelişmeye neden oldu (Edad 2007). Rönesans ile tıpta başlayan bu ivme, 18. yüzyıl boyunca tıbbi uygulamaları önemli ölçüde değiştirdi ve diş hekimliği ile ilgili uygulamalar fark edilmeye başlandı. Bu gelişmelere bağlı olarak, diş tedavisi uygulayıcılarının yetki ve unvanlarının yasal tanımı konusunda istemler gündeme geldiğinden, diş hekimliği bağımsız bir meslek haline dönüştü. Pierre Fauchard'la 18. yüzyılda bağımsız bir meslek olarak kabul

⁶⁰ Celse: Celsus(Aulus Cornelius Celsius) (3-64) Romalı ünlü hekim ve eczacı

⁶¹ Pline: Pline l'Ancien (23-799 Romalı ünlü hekim ve eczacı

edilmeye başlanan diş hekimliğinin, branşlara ayrılması ise ancak 20. yüzyılın başlarında mümkün olmuştur (Edad, 2007; Çötört, 2007).

Diş hekimliğinin ülkemizdeki tarihsel gelişim süreci ise, özellikle 16. yüzyıldan itibaren bir ivme kazanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren yazılan Türkçe tıp yazmalarında, diş bakımı ve hastalıkları ile ilgili bazı bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Özellikle Hacı Paşa'nın eserleri, İbni Şerif'in Yadigarı, Hekimbaşı Salih Efendi'nin Fayat al-İtkanı, Derviş Nidai'nin Menafî ün-Nas'ı ve Sabuncuoğlu'nun Cerrahiyetü'l Haniyye'si bu açıdan kayda değer eserler olarak dikkat çekmektedir.

Ülkemizdeki diş hekimliği uygulamalarının tarihsel süreç içinde kendi kendilerini yetiştiren bazı meslek sahiplerince yerine getirildiği bilinmektedir. Bu meslek guruplarından en önde gelenler; özellikle küçük cerrahi ile uğraşan berberler, cerrahlar ve ebelik meslekleri olmuştur. Ancak 19. yüzyıldan itibaren, tıbbın diğer alanlarında olduğu gibi, dişçilik mesleği de bir disiplin altına alınmıştır. Bu çabalar önceleri hastanelerde çalışan dişçilerin yanlarında çalışanlara yeterlik belgesi vermesi şeklinde başlamış ve 1878'den sonra bu belgeler Mekteb-i Tıbbiye Nezaretince onaylanmak şartıyla dişçilik mesleği yapılabilmektedir. Mekteb-i Tıbbiye Nezareti bu onay yetkisini daha sonra Sağlık Müdürlüklerine devretmiş ve 1909'da da diş hekimlerinin yetiştirilmesi için açılan diş hekimliği okulu eğitime başlamıştır (Şehsuvaroğlu ve ark., 1984).

Diş Hekimliği Okulu kurulmadan önce Cerrahhanede okutulan dersler incelendiğinde; genel anatomi, ameliyat-ı cerrahi (cerrahi patoloji), fenn-i cerrahi – sagir, kimya-i cerrahi, müfredat-ı tıbbiye-i askeriye ve fenni esbabı-ı alamat-ı maraziye⁶² derslerinin yanında dil bilgisi, kurallar, yazı ve Osmanlıca derslerinin de okutulduğu anlaşılmaktadır. Cerrahhanenin kurulduğu ilk yıllarda öğretim gündüzlü ve üç yıl olarak belirlenmişti (Kahya, 1997; Kahya ve ark., 2000). Bu ders programı incelendiğinde diş hekimliği ile ilgili özel bir dersin olmadığı görülmektedir. Ancak bu okulda diş hekimliği eğitiminin genel uygulamalar içinde gösterildiği düşünülmektedir. Bu durum söz konusu

---

⁶² Fenn-i cerrahi – sagir : Küçük cerrahi bilimi.

eğitimi alan cerrahların diş hekimliği ile ilgili bilgi ve uygulamalarının, g¼n¼m¼ze g¼re çok zayıf olduğunu g¼sterir.

D¼nyada ilk diş hekimliği okulu 1839 yılında ABD'nin Maryland eyaletinin Baltimore kentinde kurulmuştur. Avrupa'da kurulan ilk diş hekimliği okulunun kuruluş tarihi ise 1856 yılıdır. Bu eğitim kurumlarının katkılarıyla Batı D¼nyasında oluşan bilimsel birikim sonucunda, 1900 yılında Paris'te gerçekleştirilen 3. Uluslararası Diş Kongresi'nde, "diş hekimliğinin bir bilim olarak d¼ř¼n¼lebileceđi" duyurulmuştur. D¼nyada diş hekimliği ile ilgili bu gelişmeler olurken, 1827 yılından beri modern tıp eğitiminin yakından takip edildiği ¼lkemizde, ilk diş hekimliği okulunun yaklaşık 70 yıllık bir s¼re geçtikten sonra 1908'de kurulması, tarihimiz açısından ¼nemli bir gecikmedir. Bu gecikmede çeşitli fakt¼rler rol oynasa da, değişime direnç g¼steren Osmanlı toplumsal yapısı bunun en ¼nemli etmenlerindedir. Nitekim Osmanlı toplumunda dini gerekçelerle diş dolgusu yaptırmak yasaklanmış ve bunun dine aykırı olmadığına ilişkin fetva, ancak Cumhuriyet d¼neminde 1924 yılında ıkarılabilmifitir (Tez, 2010). Yine ¼lkemizde diş hekimliğinin uygulama alanını belirleyen 1219 sayılı "*Tababet ve şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun*" 1928 yılında kabul edilmiş (Eren, 1997) ve aradan 82 yıl geçtikten sonra ancak 2010 yılında modern diş hekimliğinin tarifini veren kanun çıkabilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2011). Diş hekimliği alanında meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmeler g¼z ¼n¼ne alındığında, diş hekimliği mesleği ile ilgili bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel yasal d¼zenlemelerin çok ve oldukça g¼ bir şekilde yapılabilmesi d¼ř¼nd¼r¼c¼d¼r . ¼lkemizde birçok alanda olduğu gibi diş hekimliğinde de yeniliklere karşı g¼sterilen direnç veya bu yeniliklerin kabul¼ndeki gecikmeler, bilimsel anlamda incelenmesi gereken toplumsal bir olgudur.

T¼rkiye'de modern diş hekimliği eğitiminin başladığı 1908 yılına kadar diş hekimliği, cerrahlar ve berberler tarafından yapılıyor, ayrıca Tıp Fak¼ltesi tarafından yapılan sınavla bazı kişilere de çalışma izin belgesi (Permi) veriliyordu. O zamanki adıyla Dişçi Mekteb-i Alisi'nin açılması, Mekteb-i Tıbbiye-i şahanede Ameliyatı-ı Cerrahiye Muallim Muavini Kol Ağası Halit şazi Bey (1869-1921) (¼mer, 1900; Tez, 2010). abalarıyla gerçekleşmiştir. Başlarda hekimler, diş hekimliğini "esnaflık" olarak g¼r¼yor ve k¼¼ms¼yorlardı. Halit şazi'nin çabaları, bu mesleği "berberlerin elinden kurtarmaya"

yönelik bir çabanın ürünüydü (Tez, 2010).

Osmanlı Devleti döneminde ülkemizde kurulan Cerrahhane’de eğitim süresinin 1836 yılından önce 3 sene olduğu, 1836 yılında Tıphane ile birleştikten sonra burada da Tıbbiyenin programının uygulandığı bilinmektedir. 1841 yılında yapılan düzenlemelerle tıbbiyedeki eğitim süresi 9 yıla çıkarılmış olsa da 1854 yılında bu süre 5 yıllık mesleki eğitim ve 1 yıllık tatbikatlar olmak üzere 6 yıl olarak belirlenmiştir (Kahya, 1997).

Prof. Dr. Esin Kahya, “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitim ve Türk Hekimleri”⁶³ adlı eserinde, 18. yüzyılda ülkemizde diğer bilimlerde olduğu gibi, tıp bilimlerinde de bir gerileme olduğunu belirtmiştir. Bu yüzyılda ülkemizde hekimlik yapan insanlar içinde tıp eğitimi almış olanların sayısının oldukça az olduğu ve tıp eğitimi almamış kişilerin de hekim olarak çalıştıkları bilinmektedir. Bu karışıklık nedeniyle o dönemin hükümeti tarafından alınan bir karar ile, hekimlik yapacak kişilerin belli sınavlardan geçmesi kararlaştırılmış ve bu sınavlardan geçmeyenlerin hekimlik yapmaları yasaklamıştır. Yapılan bu yeni düzenlemeler nedeniyle sağlık hizmetleri ile ilgili bazı kurumsal yapıların yenilenmesi gerekmiştir. Osmanlı Devleti’ndeki Batılılaşma hareketleri kapsamında yapılan tüm bu düzenlemeler arasında en önemli adımlar eğitim alanında olmuştur. Bu yenilik hareketleri 19. yüzyılda da devam etmiş ve II. Mahmut tarafından 1826 yılında modern tıp eğitimi verecek Tıbhane-i Amire kurulmuştur (Kahya, 1997).

Prof. Dr. Esin Kahya çalışmasında, 19. yüzyılın başlarında Fransa’daki tıp eğitimi ile ülkemizdeki tıp eğitimini karşılaştırmış ve ülkemizdeki tıp eğitiminin Fransa’daki eğitimden etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Bu çalışmada Fransa’daki Ecole de Sante’nin (Sağlık Okulu) 4 Aralık 1794’te kurulduğu, Osmanlı İmparatorluğu’nda açılan tıp okulunun ise Aralık 1826 yılında kurulduğunu belirtilmiştir. Kahya, Tıbbiye-i Amire’nin eğitim programlarını, öğretim dilinin Fransızca olması nedeniyle Fransa’daki tıp fakültelerinin eğitim programlarıyla karşılaştırmıştır. Her ne kadar Tıphane’de eğitim süresi dört yıl olsa da, bu sürenin ilk yılının hazırlık olması nedeniyle Fransa’daki üç yıllık

---

⁶³ Prof. Dr. Esin Kahya’nın bu eseri, 14 Şubat 1985 Atatürk Kültür Merkezi Konferansı olarak yapılmış olan konuşmasının genişletilmiş bir metnini içermektedir.

tıp eğitimi müfredatına uygun bir eğitim düzenlenmiş olduğunu belirtmiştir. Bunun bir başka göstergesi de ilk iki yılın programlarının hemen hemen aynı olmasıdır. Her iki ülkenin tıp eğitimi sisteminin ilk iki yılında; kimya, botanik, zooloji, anatomi, fizyoloji ve cerrahi dersleri yer almaktadır. Yine son sınıftaki derslerin de dahili ve harici hastalıklar ile doğum dersleri olmak üzere her iki sistemde aynı olduğu belirlenmiştir (Kahya, 1997).

Aynı şekilde Prof. Uzel de çalışmasında; “Okulumuz eğitime, kuruluş yılındaki ihtiyaca göre, eğitim süresi beş yıl olan Paris Dış Hekimliği Okulu’nun dış teknisyeni yetiştirmeye yönelik iki yıllık kısa süre programını esas olarak başlamıştır” değerlendirmesini yapmış ve ülkemiz dış hekimliği ile ilgili sonraki sorunların temel nedeninin bu durum olduğunu belirtmiştir (Uzel, 2009).

Prof. Dr. İlter Uzel (2009), ülkemizde 1908 yılında kurulan dış hekimliği okulunun eğitim programının, Paris Ecole Odontologique (Paris Dış Hekimliği Okulu)’nun mekanisyen (dış teknisyen) programı yerine 1905 yılında önerilen 3 yıllık eğitim programının uygulanmış olması durumunda, ülkemizdeki dış hekimliğinin “dişçi” formasyonu olarak yetişmek yerine, “ağız hekimliği” formasyonunda bir eğitim olarak zamanında daha çağdaş bir boyut kazanabileceğine vurgu yapmıştır (Uzel, 2009).

Ülkemiz dış hekimliği uygulamaları ile ilgili yasal düzenlemeler geç ve güç bir şekilde güncellenebilse de, bu alandaki eğitim müfredatının günün şartlarına uygun bir şekilde geliştirildiğini ve güncellendiğini söyleyebiliriz. Nitekim İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ikinci maddesinde;

“İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi’ndeki eğitim ve öğretim dış hekimliği alanında yüksek lisans yaptırmaya yöneliktir. Bu eğitimin amacı, temel tıp bilimlerinde yeterli bilgiler verilmiş ve bu bilgilerin üzerine klinik bilimlerine ait bilgi ve beceriler eklenmiş, içinde yetiştiği toplumun ve bireylerinin sağlık sorunlarına çağdaş, ileri düzeyde çözümler getirebilecek Atatürk İlkeleri doğrultusunda düşüncelere sahip dış hekimleri yetiştirmektir”

ifadeleri yer almaktadır (İ.Ü. Dış Hek.Fak. Tanıtım Kitabı, 1993).

1990 tarihli sözkonusu yönetmelikteki dersler ve uygulamalar incelendiğinde, bu müfredatta dış hekimî eğitimi için dünya standartlarında bir programın yer aldığı görülmektedir. Nitekim diğer dış hekimliği fakültelerinin de müfredatlarında çağdaş gelişmeler doğrultusunda değişiklik ve geliştirmelerin yapıldığı bilinmektedir.

Bu yönetmelikteki ders programı ile, 1967 yılındaki dört senelik Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dış Hekimliği Yüksek Okulunun programı karşılaştırıldığında; 1990 yılındaki ders programının daha gelişmiş olduğu ve Tıp Fakültesinden alınan ders ve stajların programa girdiği görülmektedir. Dış hekimliğinin bir tıp etkinliği olduğunu göz ardı etmeden Dış Hekimliği Fakültelerinin, Tıp Fakültelerinin içinde veya yakınında olması gereği de unutulmamalıdır.

Ülkemizde askeri dış hekimliği hizmetleri, sivil fakültelerden mezun dış hekimleri tarafından yürütülmektedir. Bu nedenle dış hekimliği fakültelerindeki eğitim ve öğretimin çağdaş gelişmelere paralel bir şekilde olması, askeri dış hekimliği açısından da önem taşımaktadır. Çünkü, askeri sağlık hizmetlerinin temel uygulama alanlarından biri olan askeri dış hekimliği, birliklerin savaş gücünün devam ettirilebilmesi için, ordunun ağız ve diş sağlığının korunmasına odaklanmış çağdaş bir anlayışla uygulanmalıdır.

Askerler özellikle savaş durumunda, düzenli kışla ortamından uzaklaşarak arazide kendilerine özgü bir düzene geçerler. Askerî birliklerin her zamanki şartlarından uzaklaştığı ve fiziksel aktivitelerinin arttığı bu durumlar, genellikle iklim ve çevre şartlarının olumsuz etkileri ve beslenme yetersizliği gibi nedenler ile bir aradadır. Bu şartlar altında dirençleri düşen askerler, mikropların ve hastalıkların etkilerine açık hale gelirler. Tarihsel deneyimler hastalıkların, acının ve farklı rahatsızlıkların arttığı bu gibi durumlarda, hijyen ve koruyucu önlemlerin de gözardı edildiği bir kısır döngüye girildiğini göstermiştir. Olumsuz şartlar ve hastalıkların oluşturduğu bu kısır döngü birliklerin savaş yeteneğini azaltan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle, askeri birliklerin savaş yeteneğinin korunması ve ayakta tutulması, askeri sağlık sınıfının ana görevi olarak görülmektedir (Askerî Sağlık Hizmetleri Enstitüsü, 1977).

Yukarıdaki hususlar göz önüne alındığında, askeri sağlık uygulamalarının sivil sağlık uygulamalarından ayrıldığı bazı temel farklılıklar görülebilir. Bu farklılıklar nedeniyle askeri hekimler, sivil meslektaşlarıyla aynı olan eğitim müfredatlarının üzerine yaptıkları kıta stajlarında; bölük idaresi, istihbarat, telli - telsiz muhabere, orduda bakım, lojistik, iç hizmet ve askeri ceza, silahlar, savaşta sıhhi hizmetler ve tahliye gibi konularda eğitim alırlar. Alınan bu eğitim, olası bir savaş durumunda askeri sağlık hizmetlerinin uygun bir şekilde yürütmesi açısından yaşamsal öneme sahiptir (Tuzla Piyade Okulu Ders Notları, 1977)

Tez kapsamında yaptığımız incelemeler sonucunda; dünyada askeri sağlık hizmetleri içinde modern diş sağlığı hizmetlerine ait ilk örneklerin 19. yüzyıl sonlarında Avrupa'da uygulanmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde askeri sağlık kurumu ve hastanelerinde çeşitli cerrahi aletlerin içinde ağız ve diş sağlığına ait aletler de yer almakta ve bunlarla ancak diş çekimi yapılabilmekteydi. İngiltere'de 1889 yılında Cuninghan ve Cambridge'in yazdıkları rapor, askeri hastanelerde bir diş tedavi bölümünü tavsiye eden ilk kayıt olarak diş hekimliği tarihinde yerini almıştır. Bu rapordan sonra yapılan diş hekimliği kongresinde; hükümetin kuracağı sağlık kurumlarında, diş sağlığı hizmetlerinin de verileceği bir bölümün kurulmasının zorunlu ve gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu zorunluluğun, ülkenin deniz ve karadaki tüm askeri sağlık uygulamaları için de geçerli olduğu ayrıca vurgulanmıştır (Nusret, 1934).

Modern askeri diş hekimliği açısından İngiltere'deki bu gelişmelerden sonra en dikkat çekici gelişme, M. M. Saventin ve Gross'un 1900 yılında Paris'de yapılan uluslararası diş hekimliği kongresindeki teklifleri olmuştur. Bu tekliflerde özetle aşağıdaki hususlara vurgu yapılmıştır:

1. Orduda hizmetlerin meslek sahibi kimselerce yürütüleceği bir diş servisi kurulmalıdır. Bu servis silah altına alınacak genç diş tabiplerine veya diş tabibi öğrencilerine verilmelidir.

2. Bu öğrenciler veya diplomalı diş tabipleri askeri eğitimlerini bitirdikten sonra doğrudan doğruya kliniklerde diş tedavileriyle uğraşmak üzere görevlendirilmelidir.

3. Askeri hastaneler, yaptıkları görevlerin önemine göre bir veya birkaç askeri dış tabibi bulundurmalıdırlar.

Askeri dış hekimliğine yapılan bu vurgular sonrasında, bünyesinde askeri dış hekimi çalıştıran ordu olarak Kanada silahlı kuvvetleri ön plana çıkmıştır. Kanada silahlı kuvvetlerinde 1904 yılından Birinci Dünya Savaşının başladığı 1914 yılına kadar toplam 33 dış hekiminin çalıştığı belirtilmiştir. Kanada askeri dış hekimliği ile ilgili çalışmaların, Güney Afrikalı Hollanda'lılara karşı kraliyet ordusuna hizmet eden iki Kanadalı dış hekimi tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Ottawa'dan D. Bairs ve Montreal'den E. Lemieux'un adlı bu iki hekim, 1900 yılında Güney Afrika sahrasındaki askeri birliklerde askeri dış hekimliği hizmetlerini başlatmışlardır (Protheroe, 1990).

Kanada örneğinin ardından 1906'lı yıllarda Fransa, Almanya, ABD, İngiltere, İspanya, İtalya, Arjantin gibi birçok ülkenin ordularında da dış servislerinin kurulduğu görülmektedir. Bu durum, askeri dış hekimlerinin kongrelerde ortaya koydukları teklif ve isteklerin güç de olsa zaman içinde kabul edilmiş olduğunu ve yaygınlaştığını göstermektedir.

Askeri sağlık hizmetleri içinde yer alan dış sağlığı hizmetlerinin ne kadar etkili olduğu, Birinci Dünya Savaşındaki uygulamalar sonucunda daha iyi anlaşılmıştır. Savaş nedeniyle bu alanda ortaya konulan uygulamalar, askeri dış hizmetlerinin her orduda daha da gelişmesine neden oldu. Özellikle siper savaşları nedeniyle yoğun bir şekilde görülen çene ve yüz yaralanmalarının tedavi ve rehabilitasyonu, yeni gereksinimleri ortaya çıkardı. Bu gereksinimler askeri dış sağlığı hizmetlerine çene-yüz protezi ve cerrahisi şubelerinin eklenmesine neden oldu (Nusret, 1934).

Bu tez kapsamında yaptığımız incelemeler sonucunda; Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ordusunda görev yapan dış hekimi ve cerrahlar ile ilgili olabileceği düşünülen 56 belge incelenmiştir. Günümüz Türkçesine çevrilen bu belgelerden 32 adedinin tez konumuz ile ilgili olduğu belirlenmiştir. İncelenen belgelerden, Osmanlı ordusunda Birinci Dünya Savaşı yıllarında görev yapan toplam 12 dış tabibi, 6 dışçı ve 14 cerrah bulunduğu anlaşılmıştır. Görevli dış tabiblerinden Veresonyan Efendi'nin

Chicago’da eğitimini tamamladıktan sonra yurda döndüğü belirtilmektedir. Bu belgede 4. K.O. Komutanı Pertev Paşanın; “Viresonyan efendinin diploması imtihansız tasdik edilerek mesleğini icra etmesine müsaade edilmiştir” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu bilgi, Osmanlı ordusunda görev yapan diğer 11 dış tabibinden bazılarının da eğitimlerini yurt dışında tamamlamış olabileceklerini düşündürmektedir. Osmanlı ordusunda dışçı olarak çalışan 6 kişinin, cerrahlıktan veya bir dış tabibinin yanında yetişmiş olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar Osmanlı ordusunda görev yapan cerrahların aynı zamanda dış sağlığı hizmetlerini de yerine getirdiğine dair bilgiler olsa da orduda görevli 14 cerrahın dış sağlığı ile ilgilenip ilgilenmediğini söylemek zordur. İncelediğimiz belgelerde, bir dış tabibinin ve iki cerrahın emekli olduktan sonra çalıştıklarına dair bilgiler de yer almaktadır.

Bu belgelerde yer alan bilgiler bize, 1914 – 1918 Birinci Dünya Savaşı yıllarında modern ordularda olduğu gibi ordumuzda da ağız ve dış sağlığının cerrahlar, dışçı ve dış hekimlerince korunduğunu göstermektedir. İncelediğimiz belgelerin dışında kalan başka belgelerde de, orduda dış sağlığı hizmeti veren dış hekimi ve cerrahlar ile ilgili bilgilerin bulunabileceği düşünülmektedir.

M.S.B. Arşiv Şube Müdürlüğünde yer alan dosyalardan 1905 - 1926 yılları arasındaki 27 dış tabibi subayın sicil dosyaları incelendiğinde; bu subaylardan Hüsamettin Fikret (1904-6) ve Hüseyin Selami (1925-2) dışındaki subayların Harp Okulu mezunu muharip subaylar olduğu görülmüştür. Bu subaylar daha sonra dış hekimliği ile ilgili eğitimlerini tamamlayarak orduda dış hekimi olarak görev yapmışlardır.

Harp Okulu mezunu olmayan dış hekimi subaylardan Hüsamettin Fikret (1904 – 6) Mektebi Tıbbiyeden Askeri Eczacı olarak, Hüseyin Selami (1925-2) ise dışçı olarak mezun olmuştur. Sicil dosyalarını incelediğimiz dış hekimi subaylardan en kıdemlisi olan Hüsamettin Fikret, farklı birliklerde eczacı subay olarak görev yaptıktan sonra, 1919’da Tuzla hastanesine, buradan da Tahriratı Askeriye Müfettişliğine tayin olmuştur. Buradaki görevinden sonra “Umum Sıhhi Depolar Teftiş Heyeti” üyeliğine atanmış ve bu komisyonda yerine başkası tayin edildiği için komutanlık emrine verilmiştir. Bu arada dış hekimliği ünvanını alan Hüsamettin Fikret, Hilali Ahmer Anadolu İmdadı Sıhhiye Heyeti ile 1 Ağustos 1921’de İneboluya, oradan da 11. Ağustos 1921’de Ankara’ya geçerek

İstiklal Harbine katılmıştır. 1922’de Eczacı olarak Garp Cephesi Sıhhiye Depo Müdürlüğü ve 2 numaralı Hastanede kurulan Müdafa-i Milliye Dış Tedavisi Muayenehanesinde dış tabipliği yapmıştır. 1924 yılında dış tabipliği kadrosuna geçmiş ve 1925’te Müdafa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesine bağlı Dış Müessesesi Müdürü olmuştur. 1932 yılında yarbay rütbesi ile Ankara Merkez Hastanesi dış hekimliği görevini yürüten Hüsamettin Fikret’in, mezun olduğu 1904 yılından 1922 yılına kadar dış hekimliği yapamadığı, mezuniyetinden 20 yıl sonra 1924’te dış tabipliği kadrosuna geçtiği anlaşılmıştır.

Arşiv incelemesinde hakkında bilgi edindiğimiz muharip subay kökenli askeri dış hekimlerinden en kıdemsizi olan A. Talat Kut (1924 – 4), 1924 yılında Harp Okulundan mezun olmuş olduğu halde 1935 yılında dış hekimliğini bitirmiştir. Mezuniyetten sonra 14. 09. 1936 tarihinde dışçı sınıfına geçtiği anlaşılan Talat Kut, dış hekimisi olarak Haydarpaşa Hastanesine atanmıştır. Bu duruma göre, 1904 yılından 1925 yılına kadar dış hekimliği okulundan mezun olan aynı zamanda Harp Okulu mezunu 27 subay mevcuttur. Bu subaylar dış hekimliği okulundan mezun olmalarına rağmen uzun yıllar orduda muharip subay olarak çalışmışlar ve sonraki yıllarda hizmetlerine dış hekimisi olarak devam etmişlerdir. Bu uygulamanın, henüz savaştan çıkmış ülkemizde kuruluş aşamasından olan dış hekimliği mesleği kadrolarının tam oluşturulamaması ile bağdaştırılabilir.

Bu subaylar 1923’te açılan “Dış Müessesesi” nin ilk dış hekimleri olmuşlardır. Cumhuriyetin başlangıcında kurulan bu kurum aynı zamanda askeri dış hekimliğinin de temel kurumu olmuştur.

Özellikle Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşına katılan ve kayıtlarına ulaştığımız 27 subaydan bazılarının orduda çeşitli görevlerde buldukları sırada dış hekimliği okuluna devam edip dış tabibi ünvanı aldıkları bilinmektedir. Bu subaylardan bazıları katıldıkları savaşları nedeniyle birçok madalya almıştır. Anket formlarından elde ettiğimiz bilgilerden, dış hekimisi Tahir Nurettin Salpar’ın Yüzbaşı rütbesi ile Kıbrıs Barış Harekatına katıldığını ve Gümüş Madalya ile taltif edilmiş olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz (Anket Formları, 2008-2011) Dosyalarını detaylı inceleyemediğimiz birçok meslektaşımızın da katıldıkları savaş ve tatbikatlarda madalya ve şerit rozet aldığı düşünülmektedir.

Yaptığımız incelemede, 20. yüzyılın başında olduğu gibi 20. yüzyılın son çeyreğinde de muharip subay oldukları halde diş hekimliği fakültelerini bitiren subayların bulunduğunu belirledik. Harp Okulu mezunu oldukları halde, GATA'nın 1977-1978 stajyer sağlık subayları arasında yer alan Hv.K.K.lığı mensubu üç diş hekiminin harp okulundan sonra diş hekimliği fakültesini bitirdiği görülmüştür. Harp Okul mezuniyet branşları, muhabere, bakım ve istihbarat alanı olan bu subayların, diş hekimliğini tercihlerinde, o dönemde özel diş hekimliği okulunun açılması, eğitiminin gece olması ve insan sağlığı ile ilgili önemli bir branş olması faktörlerinin rol oynadığı düşünülmektedir (Gülhane Yıllığı 1977-1978; Avcıoğlu, 2010).

Ülkemiz askeri diş hekimliği tarihi açısından 20. yüzyılın ilk çeyreği bir kuruluş dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde ordu sağlık hizmetlerinde muvazzaf diş tabibi subayların yanında sivil diş hekimleri de görevlendirilmiştir. Türk Ordusunun diş tedavi gereksinimini karşılamak üzere Askeri Hastanelerde diş tedavi servisleri açılmış ve bu servisler gerek savaş yıllarında gerekse savaş sonrasında pek çok değerli hizmetlerde bulunmuştur (Diş Hekimliği Bilimleri Eğitim Dosyası 1996 – 1997).

Çalışmamızda yalnız muvazzaf subaylar değerlendirmeye alınmıştır. Ancak orduda yedek subay olarak görev yapan meslektaşlarımızın da askeri diş hekimliğinin kuruluşunda temel unsurlardan olduğunu unutmamak gerekir. Daha sonraki yıllarda verilen bigilere göre; 1948-1957 yıllarında Gülhanede staj yapan diş hekimlerinin listesinde 75 muvazzaf diş hekimi subay varken, 1948-1951 yılları arasında Gülhanede staj yapan diş hekimlerinin sayısı 136 olarak belirlenmiştir (Özbay, 1976b). Yedek subay diş hekimlerinin de askerlik hizmetleri süresince, diş hekimliği hizmetlerinde önemli olduğunu göstermektedir.

Bu tez kapsamında yaptığımız incelemede belirlediğimiz bir başka husus; Cumhuriyetin ilk yıllarında diş hekimliği eğitimi için yurt dışına personel gönderilmeye başlanmasıdır. Dz. K.K.lığı adına 1929 yılında Fransa'ya giden Fazilet Esen, iki yıllık eğitiminin ardından 1931 yılında yurda dönmüştür. K.K.K.lığı adına 1929'da yurt dışına giden Süleyman Şemsettin Çamoğlu (1905-18) ise Fransa ve Almanya'da 18 ay eğitim

aldıktan sonra yurda dönmüştür. TSK tarafın gönderilen dış hekimlerinin dışında kendi olanakları ile yurt dışında eğitim alan askeri dış hekimleri de olmuştur. Bunlardan Dişçi Bnb. Ali'nin (1909 – 18) kendi olanakları ile 1923'te Berlin Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesinde eğitimini tamamladığı bilgisi kayıtlarda yer almıştır. 20. yüzyılın başlarında yurt dışında eğitim alan bu askeri dış hekimlerinin ülkemiz dış hekimliğinin gelişimine büyük katkıları olduğu değerlendirilmektedir. Yaptığımız incelemelerde kısıtlı bilgilere ulaştığımız bu subaylarla ilgili daha kapsamlı bir çalışma yapılacak olursa, hangi okullara devam ettikleri ve ne tür eğitimler aldıkları gibi hususlar ayrıntılı bir şekilde ortaya konabilir (Genkur Atese, 2009; MSB Arşivi 2007-2010).

Arşiv incelemesinde dikkatimizi çeken bir başka konu ise; dış hekimliği uzmanlık alanları ile ilgili ülkemizdeki ilk uygulamalara dair bilgilerdir. Örneğin ülkemizde çene cerrahisi ile ilgili ilk uygulamaların Birinci Dünya Savaşı yıllarında başladığı, 1916 -1917 yılları arasında İstanbul'da Askeri Tıp Akademisinde Çene Cerrahisi Bölümü oluşturulduğu ve bu bölümün başkanlığını Alman dış hekimi Hekim Yüzbaşı Prof. Dr. Jung'un yaptığı belirlenmiştir. Stomatoloji alanında eğitimini tamamlayan ilk hekim ise Dr. Necdet Albay (339-22) olmuştur. Prof. Dr. Necdet Albay 1932-1935 yılları arasında Almanya'da stomatoloji eğitimi almış, 1947 yılında Gülhane Tatbikat Okulu Çene cerrahisi profesörlüğüne atanmış ve uzun yıllar dış hekimliği okulunun hocalığını yapmıştır (Gündoğmuş, 2010; MSB Arşivi Tabip Subay Sicil Kaynakları; Gülhane Yıllığı, 1977). Bu bilgiler ülkemizde gerek dış hekimliği okulunun kuruluşunda gerekse daha sonra uzmanlık dallarına ayrılmasında askeri hekimlerin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bilgiler, TSK personelinin bilimsel gelişmeleri yakından takip etmeleri ve yurtdışı eğitim olanakları nedeniyle, Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer alanlarda olduğu gibi dış hekimliği alanında da öncü rolü oynadıklarını göstermektedir.

TSK Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece kendi toplumuna değil dost ve müttefik ülke insanlarına da eğitim yoluyla öncülük yapmaya çalışmıştır. Yaptığımız incelemede bu eğitim faaliyetiyle ilgili bir örneğin askeri dış hekimliği alanıyla ilgili olduğunu belirledik. Afganistanlı Seyit Ahmet (1944-1), ülkesi adına Kara Harp Okulunda eğitimini tamamlamış ve 1944 yılında mezun olmuştur. Daha sonra dış hekimliği eğitimini

tamamlayan Seyit Ahmet 21 Haziran 1949 yılında ülkesine dönmüştür (Kuvvet Komutanlıkları 2010)

TSK'nin dost ve müttefik ülke askerlerine askeri diş hekimliği alanında eğitim verme faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir. Halen GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde rotasyon ve doktora eğitimlerini devam ettiren Afganistan'lı diş hekimi subaylar bulunmaktadır. Bu subaylardan biri olan Diş Hekimi Yüzbaşı Ziyaüddin Melikzade, GATA Ortodonti bölümündeki eğitimini 2011 yılında tamamlayarak Afganistan'a dönecek ve ülkesinin ilk ortodonti doktoru unvanını alacaktır. GATA çene cerrahisine iki senelik eğitim için gönderilen Afganistanlı diş hekimi yüzbaşı Muhammed Nabi Basiri' de rotasyon eğitimine devam etmektedir. Günümüze kadar GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde eğitim alan subaylar arasında sadece Afganistanlı subaylar yoktur, Iraklı askeri diş hekimleri de zaman zaman kurs ve rotasyonlar şeklinde eğitimlere katılmaktadır. Son olarak, Azeri dişhekimi subayların eğitim ve ihtisaslarını GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde yapmaları için, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ile de anlaşmalar imzalanmıştır.

Askeri diş hekimlerinin TSK'lerindeki çalışma sürelerini incelediğimizde; 1904 – 1999 yılları arasında en az görev yapan subayın çalışma süresi 1 yıl ve en uzun süre görev yapan subayın ise 54 yıl olduğu bulunmuştur. Günümüzde öğretim üyesi ve hakim sınıfı dışında kalan subaylar, çalışma süreleri göz önüne alınarak 29 veya 30 sene hizmet süresi sonunda 52 yaş civarında T.S.K.'nden zorunlu emekli olmaktadır. 54 yıllık bu uzun görev süresinin 1911 yılında Dz.K.K. emrinde görev yapan bir diş hekimi subaya ait olduğu belirlenmiştir. Bu personelin emekli olduktan sonra sözleşmeli subay olarak göreve devam ettiği düşünülmektedir.

Genel tıp ve diş hekimliğinin ortak bir tarihsel gelişim sürecinden geçtiği ve önce genel tıp, sonra cerrahi ve diş hekimliğinin kendilerine özgü alanlara ayrıldığı bilinmektedir. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren genel tıbbın diğer alanlarında olduğu gibi diş hekimliği alanında da uzmanlaşma gittikçe artarak devam etmektedir. Günümüzde diş hekimliği eğitim programları ve uzmanlık alanları diş hekimliği fakülteleri, stomatoloji enstitüleri veya fakülteleri ile tıp fakültelerine bağlı stomatoloji

eğitimi veren okullarda yürütülmektedir (Yıldırım, 1993). Gerek lkemizde gerekse diğer ülkelerde askeri diş hekimlerinin tümü eğitimlerini bu kurumlarda tamamlamakta ve daha sonra askeri sağlık hizmetlerine özgü eğitimleri almaktadırlar. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra askeri diş hekimliğinde de uzmanlaşma önem kazanmıştır. Önceleri ortodonti ve maksillofasiyal protezler alanına yoğunlaşan askeri diş hekimliği, günümüzde temel tıp branşları hariç 7 ayrı anabilim dalı haline gelmiştir.

Dünyada ve ülkemizdeki gelişmeler istikametinde GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi de sürekli bir gelişme göstermiş ve günümüzde 7 anabilim dalı olan bir eğitim ve uygulama merkezi haline gelmiştir. T.S.K.'nin ağız ve diş sağlığı açısından en yüksek bilimsel kurumu olan bu merkez, doktora ve uzmanlık eğitimlerinin yanında düzenlediği çeşitli kurslarla mezuniyet sonrası eğitimleri desteklemektedir. Bu merkezin bir başka işlevi de, TSK'lerinin gereksinimi olan diş teknisyenlerine eğitim ve ğretim vermektir.

Yaptığımız incelemede GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezindeki uzmanlaşma çalışmalarının eski merkez başkanlarından Prof. Diş Tbp. Kd. Alb. Ertuğrul Erdoğan'ın çalışmalarıyla başladığını belirledik. Prof. Ertuğrul Erdoğan'ın gayretleriyle 1970'li yıllarda bazı askeri diş hekimleri Ankara, Hacettepe ve İstanbul niversiteleri Diş Hekimliği Fakültelerinde doktora eğitimi almak üzere gönderilmiştir. Doktora eğitimi için gönderilen bu subaylar protez, ağız diş çene hastalıkları cerrahisi, pedodonti, periodontoloji, oral diagnoz, diş hastalıkları ve tedavisi branşlarında eğitimlerini tamamladıktan sonra uzmanlık alanlarının ilk ğretim yeleri olmuşlardır (Erdoğan, 2010).

Yirminci yüzyıl Türk askeri diş hekimliği tarihi açısından dikkat çeken bir başka husus da; uzmanlaşmanın artması ve kadın askeri diş hekimlerinin sayısındaki yükseliştir. TSK'lerinde halen görev yapan diş hekimleri subaylar değerlendirildiğinde, uzmanlık ve doktoralı askeri diş hekimleri sayısının pratisyen hekimlerden daha fazla olduğu görülmektedir. 1908 yılında kurulan ilk diş hekimliği fakültesinde, ilk kadın diş hekimleri 1926 yılında mezun olmuştur (Bahadır, 2006),(Namal ve ark., 2008). T.S.K.'inde 1960'lı yıllarda ilk diş hekimliği kadın askeri ğrencisi eğitime başladığı bilinmektedir (Erseven, 2010). Sonradan bu uygulamadan vazgeçilmiş olsa da eğitimlerini sivil olarak

tamamlayan kadınlardan diş hekimi kadın subay alımına devam edilmiştir. Nitekim 1980 – 1999 yılları arasında TSK'lerinde görev yapan 335 diş hekiminden 49'u (%14.6) kadın diş hekimi subaydır. İlk uzman diş hekimi kadın subay ise 1984 yılında orduda görev yapmaya başlamış ve diş hastalıkları ve tedavisi uzmanı olarak 2005 yılına kadar görev yapmıştır.

2000 - 2010 yılları arasında görev yapan 320 diş hekiminin 87 (%27.2)'si kadın diş hekimi subaydır. Kadın diş hekimi subay sayısında toplumdaki gelişmelere paralel olarak 1980'li yıllardan sonra hızlı bir artış gözlenmektedir. Erkek diş hekimlerinde gözlenen uzmanlaşma oranı kadın diş hekimi subaylarda daha yüksektir. 87 kadın diş hekimi subayın 34 (% 39.1)'ü uzmanlık eğitimini tamamlamış ya da tamamlamak üzere olan diş hekimleridir. Bu bilgi kadın diş hekimi subayların erkek meslektaşlarına göre uzmanlaşmaya daha fazla önem verdiği anlamına gelebileceği gibi, kıta şartlarında çalışması daha zor olan kadın subayların doktora yapmaları yönünde tercih edilmeleri yönünde bir eğilimi de düşündürmektedir.

Kadın diş hekimi subaylar ile ilgili bir başka husus da, son yıllarda bu subayların akademisyen olma yönündeki çabalarıdır. Nitekim 2005 yılında GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde iki kadın subay doçentlik unvanı almıştır. İlk anabilim dalı başkanı kadın subay ise anabilim dalı başkanlığına 2008 yılında atanmıştır. Günümüzde GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde 4 doçent, 3 yardımcı doçent, 4 uzman, 13 doktora öğrencisi kadın subay bulunmaktadır. Bu durum, ülkemizde diğer çalışma alanlarında olduğu gibi askeri sağlık hizmetleri alanında da kadınlar ile erkekler arasındaki yarışma ortamının normalleşmesinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmeler; diş hekimliğinin çekim, diş çürüklerinin doldurulması ve eksik dişlerin yerine konulması gibi pratik uygulamalar sürecinden geçerek kendine özgü teorik ve teknolojik bir bilim alanına dönüşme sürecini ortaya koymaktadır. Bu süreç 20. yüzyıl başına kadar yavaş bir şekilde ilerlese de, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer bilim alanlarındaki gelişmelere paralel bir şekilde hızlı bir ivme kazanmıştır. Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda çene kemiğine yapay diş yerleştirilmesi, yumuşak ve sert doku greftlerinin

kullanılması, kök hücre ve diş embriyo çalışmaları, üç boyutlu katı modelleme teknolojisi ve ağız-çene ameliyatlarının gerçekleştirilmesi mümkün olmaktadır. 20. yüzyıl Türk askeri diş hekimliği tarihi, diş hekimliği alanıyla ilgili bu sürecin, ülkemizde de yakından takip edilerek, bilgi ve uygulamaların askeri sağlık uygulamalarına aktarıldığını ve bu gelişmelere uygun bir kurumsal yapılanmanın oluşturulabildiğini göstermektedir. 20. Yüzyılın başında diş hekimliği okulu sayısı birken, günümüzde diş hekimliği fakülte sayısı 26'ya ulaşmıştır. GATA Diş hekimliği bilimleri merkezi de fakülte kurabilecek öğretim üyesi kadrosuna ve uygun bina ve teçhizata sahiptir. Yakın bir zamanda da askeri diş hekimliği fakültesi kurulması planlanmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

20. yüzyıl Türk askeri diş hekimliğini incelediğimiz bu çalışma, konuyla ilgili yapılan ilk çalışmadır. Bu çalışma kapsamında; Türk askeri diş hekimliği ile ilgili farklı kaynaklardaki bilgileri, arşiv belgelerini ve askeri diş hekimlerinden ulaşılabildiklerimizden elde edilen bilgileri bir araya getirdik. Tüm bu bilgileri tez kapsamında toplamakla, konuya bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmayı ve daha sonra yapılacak çalışmalar için bir zemin oluşturmayı amaçladık. Çalışmamız sonucunda aşağıdaki bilgi ve bulgulara ulaştık.

1. 1908 yılında kurulan ve ülkemizdeki ilk diş hekimliği okulu olan “Darülfünunu Osmani Tıp Fakültesi Eczacı ve Dişçi ve Kıbele ve Hastabakıcı Mektebi”, modern diş hekimliği eğitiminin verildiği ülkemizdeki ilk okul olmuştur. Türk ordusunda daha önce cerrahlar tarafından verilen askeri diş hekimliği hizmetleri, bu okulun kurulmasıyla modern ordularda olduğu gibi askeri diş hekimleri tarafından vermeye başlanmıştır.

2. Modern diş hekimliği eğitimi alan ilk askeri diş tabipleri, 1911 yılından itibaren orduda göreve başlamış ve askeri diş sağlığı hizmetleri veren ilk diş servisi 1912 yılında Gülhane’de kurulmuştur.

3. Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası barış yıllarından sonra, orduda görev yapan muharip subaylardan bazılarının diş hekimliği okuluna devam edip diş hekimliği unvanı aldıkları bilinmektedir. Arşiv kayıtlarından bunlardan 25 kişiye ait bilgilere ulaşılmıştır. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına katılan bu subayların, maluliyet veya başka bir nedenle muharip subay olma niteliklerini kaybetmeleri sonucunda sağlık sınıfına geçerek diş hekimliği mesleğini icra etmeye başladıkları değerlendirilmiştir. Birçoğu Kurtuluş Savaşına da katılan bu subaylar, Türk askeri diş hekimliği mesleğinin ilk çekirdek kadrosunu oluşturmuşlardır.

4. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra askeri sağlık hizmetleri içinde diş sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesine önem verilmiştir. Bu amaç için, 1926 yılında mevcutlara

ilave olarak 15 yeni askeri diş hekimi kadroya alınmış ve bu alanda hızlı adımlar atılmaya başlanmıştır.

5. Askeri diş hekimliğinin güçlenmesi açısından alınan en önemli önlemlerden birisi, Askeri Tıbbiye'ye Askeri Diş Hekimliği öğrencilerinin alınması olmuştur. Askeri Tıbbiye'den mezun olan ilk askeri diş hekimleri 1934 yılından sonra göreve başlamışlardır.

6. Türk askeri diş hekimliğinin kurumsallaşmasının dönüm noktası ise; Türk askeri diş hekimliğinin ilk bilimsel merkezi olan GATA Diş Servisi ve Odontoloji Enstitüsünün 1946 yılında hizmete girmesi olmuştur. Bu tarihten sonra, askeri diş hekimliği ile ilgili bilimsel bilgi birikimi ve uygulamalar hızla gelişerek, alan ile ilgili akademik kurumsal yapı oluşmaya başlamıştır.

7. Askeri diş hekimliği alanında oluşmaya başlayan bu akademik kurumsal yapının ilk sonuçları; 1961 yılında ilk ortodonti uzmanının göreve başlaması ve 1969 yılında ilk askeri diş hekimi doçentlik unvanının alınması şeklinde olmuştur.

8. 1984 yılında GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsünün kurulması ve Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinin bu birime bağlanmasıyla, merkez bünyesinde iki anabilim dalı (Protetik Diş Tedavisi ve Ortodonti A.D.) ve beş bilim dalı (Diş Hastalıkları ve Tedavisi, Ağız Diş Çene Hastalıkları Cerrahisi, Oral Diagnoz ve Radyoloji, Pedodonti ve Periodontoloji B.D.) oluşturulmuştur. 1996 yılından yapılan yeni bir düzenleme ile tüm Bilim Dalları Anabilim Dalına dönüştürülmüş ve Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi bünyesinde 7 anabilim dalı olan bir akademik birim olmuştur.

9. İlk askeri diş hekiminin göreve başladığı 1911 tarihinden itibaren günümüze kadar T.S.K.'lerinde toplam 587 diş hekimi görev yapmış ve askeri diş hekimlerinin görev yapma süreleri ortalama 20 yıl olarak belirlenmiştir.

10. İlk kadın askeri diş hekimliği öğrencisinin 1960'lı yıllarda alınarak başlayan kadın askeri diş hekimi süreci, 1990'lı yıllarda kadın subayların doktora eğitim programlarına katılmasıyla artarak devam etmiştir. Günümüzde GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde iki anabilim dalı başkanı, 6 doçent, 4 yardımcı doçent ve üç uzman kadın askeri diş hekimi bulunmakta, toplam 33 doktora öğrencisinden 13'ünü kadın diş hekimi subaylar oluşturmaktadır.

11. 1904'ten 1999 yılının sonuna kadar askeri diş hekimlerinde branşlaşma oranı % 16.2 iken, bu oran 2000 – 2010 yılları arasında % 55.4'e çıkmıştır.

12. Askeri diş hekimliğinin en üst düzey uygulama ve eğitim merkezi olan GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezinde, diş hekimliği bilimleri ile ilgili günümüzdeki tüm bilimsel gelişme ve uygulamaların yakından takip edilmekte ve TSK'lerinin diş hekimliği ile ilgili tüm mezuniyet sonrası eğitim, staj ve görev başı eğitimlerinin burada verilmektedir. Bu merkez kuruluşundan itibaren Türk askeri diş hekimliğinin gelişimini sağladığı gibi ülkemiz diş hekimliğine de önemli katkılarda bulunmuştur.

Bundan sonra askeri diş hekimliği tarihini çalışmak isteyen araştırmacıların, daha kısa zaman dilimlerini seçerek, seçtikleri zaman dilimindeki askeri diş hekimliği ile ilgili daha detaylı çalışmalar yapması ve bulgularını paylaşması uygun olacaktır.

ÖZET

20. Yüzyılda Türk Askeri Diş Hekimliği Tarihi

20. yüzyıl Türk askeri diş hekimliği tarihi bir askeri tıp doktoru olan Halit Şazi'nin diş hekimliği mesleğine yönelmesiyle başlar. Halit Şazi'nin bu meslek sevgisi, 1908'de İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği okulunun kurulmasında önemli bir etken olacaktır. Bu okulun kurulmasından önce, orduda diş hekimliği hizmetlerinin, cerrahlar tarafından yapılan diş çekimleri ve basit diş tedavilerinden ibaret olduğu bilinmektedir.

20. yüzyılın başında 1911 yılında orduda diş hekimleri göreve başlamışlar ve 1912'de Gülhane hastanesinde diş servisi kurulmuştur. Ordumuzda Birinci Dünya savaşından sonra diş hekimliği okuluna çeşitli zamanlarda devam eden muvazzaf muharip subaylar okullarını bitirip diş hekimi unvanı aldıktan sonra sıhhiye sınıfına nakledilerek ordunun çeşitli yerlerinde diş hekimi olarak görev almışlardır. Bu meslektaşlarımız Kurtuluş Savaşına da katılmışlardır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bazı diş hekimi subaylar yurt dışı kurs ve stajlara gönderilmeye başlanmıştır. Askeri tıbbiyeye diş hekimliği öğrencisi 1930'lu yılların başından itibaren alınmaya başlanmış ve ilk askeri tıbbiyeli diş hekimi subay İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesinden 1934 yılında mezun olmuştur.

Gülhane'de diş servisi şeklinde başlayan diş hekimliği hizmetleri bilimsel aktivitesini 1946'da odontoloji enstitüsü kurulmasından sonra hızlandırmış ve 1961 yılında ilk ortodonti uzmanını ve 1969'da da ilk doçentini kazanmıştır. 1984 yılında iki anabilim ve beş bilim dalı olarak görev yapan diş hekimliği bilimleri merkezi, 1996 yılından itibaren tüm bilim dallarının da anabilim dalı olması ile 7 anabilim dalı olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Başlangıcından günümüze kadar ordumuzda toplam 587 diş hekimi görev yapmıştır. Askeri diş hekimlerinin orduda görev yapma süreleri ortalama 20 yıldır.

1904'ten 1999 yılının sonuna kadar askeri diş hekimlerinin mesleklerinde uzmanlaşma oranı % 16.2 iken, 1960'lı yıllardan sonra uzmanlaşmaya verilen önem artmaya başlamış ve 2000 – 2010 yılları arasında bu oran % 55.4'e yükselmiştir.

1904 yılından günümüze kadar silahlı kuvvetler bünyesinde 88 kadın diş hekimi görev almıştır. Bunların 34 (%38.6)'ü uzman diş hekimidir.

Diş Hekimliği Merkezi'nin hedefi; ordumuzun diş hekimliği alanında en yüksek bilimsel kuruluşu olarak çalışmalarını daha da geliştirerek, gelecekte yalnız ordumuzun değil tüm ülkemizin ve dünyanın önemli bir diş hekimliği merkezi olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Diş Hekimliği Tarihi, Askeri Tıp Tarihi, Diş Hekimliği Tarihi, Tıp Tarihi.

SUMMARY

The History of Turkish Military Dentistry in the 20th Century

The history of the 20th century Turkish Military Dentistry begins with Halit Şazi's attendance to dentistry. Who was primarily educated known as a military doctor. His devotion to the career had had an effective role on the establishment of İstanbul University of Dentistry in 1908. Before the establishment of the university, dental services in the army was realized by the surgeons and limited to simple tooth care and extractions.

At the beginning of the 20th century in 1911, dentists had started working in the army and in 1912 the first dental service was established at Gülhane hospital. After the World War I, the military staff who had attended and graduated from the school of dentistry were transferred to the medical unit and started working at several different services in the army as dentists. These dentists had also took part in the War of Independence.

After the establishment of the Turkish Republic, some military dentists were sent to the internship and courses to foreign countries. First military dentistry students were accepted to the civil school on behalf of Turkish Military Forces in early 1930's and the first military dentist was graduated from the Dentistry Faculty of İstanbul University in 1934.

Dental care at Gülhane hospital which had first started as a small unit, increased its scientific activities in 1946 after the establishment of the Institute of Odontology and then the first specialist of orthodontics was at service in 1961 and in 1969 the first associated professorship was granted. The Center of Dentistry which had been serving with its two departments and five units in 1984. Started to serve in seven department in 1996 after all the units turned into departments.

Starting from its establishment till today a total number of 587 dentists had worked at Turkish Military Forces. The average duration of working years of military dentists is approximately was 20.

The rate of specialization from 1904 to the end of 1999 while was 16.2%, it was increased to 55.4% in 2000 – 2010 according the importance given to specialization after 1960's.

Starting from 1904 till today, 88 female dentists had worked at Turkish Military Forces and 34 of them (38.6%) are specialists.

The target of the Military Dentistry Center is to be the highest qualified scientific center within the Turkish Military Forces and by improve its scientific activities, the most important Dentistry Center not only in the Turkish military forces but in Turkey and in the World as well.

KeyWords: History of Dentistry, History of Medicine, History of Military Dentistry, History of Military Medicine.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, A., (2000), Osmanlı Türklerinde İlim. Remzi Kitabevi. **6.** Basım, S: 15
- AKALIN, B. Ö., (1316 (1900)), Nevsali Afiyet (Tıp Salnamesi) II Sene Matba-i Ahmet İhsan, İstanbul, S: 395 (Besim Ömer Paşa, soyadı kanunu ile birlikte AKALIN soyadını almıştır).
- ALATLI, C.F., ÇOLAKLAR, H., EFEOĞLU, A., NAMAL, A., (2008), Bilimsel Diş Hekimliğinde 100 Yıl, *İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Albümü*, 1908 – 2008. S:5, 9-13, (31-32).
- ALPASLAN, G., (2005), Diş Hekimliği Tarihi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2005, S: 2, 17-19, 33-34, 36, 41, 50-52, 61-64, 66, 75-76, 87-90, 92, 98-99, 109, 117-120.
- ANKARA Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu İki yıllık çalışma raporu (1966), Atalay Matbaa ve Ciltevi, Ankara. S: 4, 8-9.
- ANKET Formları, (2008-2011), Diş Tabip Subaylar için hazırlanan anket formları.
- ARDA, B., KAHYA, E, BAŞAĞAÇ GÜL, T., (2009), Bilim Etiği ve Bilim Tarihi, **2.** Baskı. Ankara S: 13.
- ATAÇ, A. (1997), 20. Yüzyılda Şehit Olan Türk Sağlık Subayları. Gülhane Basımevi Ankara, S:85.
- AVCIOĞLU, O.Z. (2010), Yüz yüze görüşmeler
- BAHADIR, O. (2006). İlk Dişçi Bayan. *Cumhuriyet Gazetesi*, sayı **1066**, S:15
- BAYTOP, T. (1995). Eczahane'den Eczane'ye Türkiye'de Eczaneler ve Eczacılar (1800-1923) Bayer, İstanbul S: 24,25
- BECKER, H., (1983). 1. Dünya Savaşında (1914–1918) Osmanlı Cephesinde Askeri Tababet ve Eczacılık (Alman Kaynaklarına Göre), Yayınlanmış Doktora Tezi. S: 92,93.
- ÇEKİÇ, C., (1983). Türk Diş Hekimliğinde Hizmet Sorunları, *Hacettepe Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, **7(4)** S: 284-289.
- ÇÖTERT, H.S. (2007). Diş Hekimliği Tarihi “Ders Notları”, E.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi Ders Notları, Yayın No. **2007- 3**, S: 57.
- DENİZ Kuvvetleri Komutanlığı Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Albümü. (1974) Duran Ofset, Mayıs.
- DENİZLİ, A., (2010). Yüz yüze görüşmeler ve Kore Resimleri
- Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi Eğitim Dosyası, (1996-1997).
- Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi Eğitim Dosyası (2010).

DÖLEN, E. (2009). Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863 – 1922 İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: **271**, Akedemya, S: 405, 411, 413.

EDAD (2007). Dış Hekimliği Tarihi edad_icg@yahoo.com.
[Erişim: www.wikipedia.org 'dan derlenen bilgiler]
[Erişim Tarihi: 22.11.2007]

EFEÖĞLU, A., ERDEMİR, A., D., ÖNCEL, Ö., (2000) Başlangıçtan Günümüze Dış Hekimliği, Nobel Kitabevi, S:1, 8-18, 25, 28, 2930-35, 37, 39, 42-43, 49, 63, 65-66, 71, 76-77, 91, 96, 99, 101, 126,127, 145-151, 153-154, 164, 173.

ERDOĞAN, E. (2010) Yüz yüze görüşmeler

EREN,C.F., (1997) Dış Hekimliği Mevzuatı, Bornova-İzmir, Can Ofset., S: 28, 29, 33.

ERSEVEN,G., (2010) Yüz yüze görüşmeler

GATA Dış Hekimliği Bilimleri Merkezi web sayfası
[Erişim <http://www.gata.edu.tr/ALL.html>]
[Erişim Tarihi: 09.09.2010]

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI (1985). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi Faaliyetler ve Lojistik, X. Cilt, Genkur. Basımevi S: 142 -144, 299, 399, 486, 487, 577, 578, 584

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI (2010) Kore ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatına Katılan Subaylar, Arşiv Taraması.

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI, B.D.H. Kaynakları (21.01.2009 tarihinde Osmanlıca Bilir Sivil Memurlar Gökçen Tokeser ve Arzu Yoğurtçuoğlu tarafından tercüme edilerek aslına uygun olarak alınmıştır):

BDH, K.No. 2971, DN 7 FN 1-22	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-29a, 2-10
BDH, K.No. 2971, DN 7 FN 1-30	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-10a, 2-11
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-1	BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-12a, 2-13
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-2	BDH, K.No. 2441, DN 151, FN 13
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-20, 1-21	BDH, K.No. 2205, DN 8 FN 1-9
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-22, 1-23	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-11a,1-12
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-28	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-12 -1-12a
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-29	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-12a -1-13
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-31	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-13 -1-13a
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-37	BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-13a -1-14
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-37	BDH, K.No. 2444, DN 175 FN 1-1
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-39, 1-40	BDH, K.No. 2444, DN 175 FN 1-4
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1- 42	BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 12-1
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-43	BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 46
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-44	BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 1-9a
BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-47	BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 2-6

- GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI (2010) 1324 (1908) Salname-i Askerisi Cerrahları. S:148, 180, 189, 438, 451, 454, 579, 624, 898, 900, 903, 905, 907, 911, 918, 921, 1018, 1113-1117.
- GÜÇLÜ, N. (2010) Genkur. Reviri Başhekimi, Tabip Albay. Yüz yüze görüşmeler
- GÜLHANE ASKERİ TIP AKADEMİSİ (1963), 1963 – 1964 Eğitim Yılı Ders, Konferanslar ve Poliklinik Çalışmalarına Ait Program.
- GÜLHANE ASKERİ TIP AKADEMİSİ Odontoloji Enstitüsü 1976 – 1977 Eğitim ve Öğretim Yılı Programları, S: 1-4.
- GÜLHANE ASKERİ TIP AKADEMİSİ Talimatı (1947), D – 122, S: 38.
- GÜLHANE ASKERİ TIP AKADEMİSİ (1998) 100. YIL ALBÜMÜ 1898 – 1998, S: 409
- GÜLHANE YILLIĞI (1966). GATA Matbaası, S: 21,22.
- GÜLHANE YILLIĞI (1968). GATA Matbaası
- GÜLHANE YILLIĞI (1972). GATA Matbaası, S; 162,
- GÜLHANE YILLIĞI (1973). GATA Matbaası
- GÜLHANE YILLIĞI (1976). GATA Matbaası
- GÜLHANE YILLIĞI (1977). GATA Matbaası, S: 108-110, 140,148.
- GÜNDOĞMUŞ, R. (2010), 1. Dünya Harbine Osmanlı Ordusuna katılan Alman Dış Tabibi Subayları. Dr. Mete Soytürk (www.mete.soytuerkft-online.de)'ün Rehan Gündoğmuş'a gönderdiği elektronik mesaj kopyası [Erişim 24 Haziran 2010].
- GÜNER, H., (2006). 15. TSK Askeri Tıp Kongresi Açılış Konuşması, Kongre Kitabı, S: 1 .
- İSTANBUL Askeri Tıbbiyeliler Albümü (1965 – 1966), Aşkın Basımevi. İstanbul.
- İSTANBUL Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Tanıtım Kitabı (1993), S:18-23.
- KADIOĞLU, F., (2002). Dış Hekimliğinin Türkiye'deki Yeri ve Sorunları Paneli, (Panel Konuşma notları) 4 Ocak 2002. Sağlık Bakanlığı, Ankara Hastanesi Büyük Toplantı Salonu.
- KAHYA, E. ,(1997). Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara, Editör Songül Boybeyi, Yücel Ofset. S: 2, 3, 5, 7, 9-12, 16, 19.
- KAHYA, E., ERDEMİR, A.D. (2000). Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları /302. Ankara, S: 269.
- MUĞAN, N. (1994). Türk Dış Hekimliği Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.: 3881, Dış Hekimliği Fakültesi Yayınları No.: 80, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, S: 9, 10, 29, 53, 54, 97, 98.
- NAMAL, A., ÖNCEL, Ö., ERDEMİR, A.D., (2008) Ülkemizin İlk Dış Hekimliği Okulu ve İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi, 100. Yıla Armağan. Türk Tıp Tarihi Kurumu, Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul, S:339

- NEZİHI Muhsin (1923), Halit Şazi, *Diş Tabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Sayı 2, S: 1.
- NORAS, Y. (1973). Diş Hekimliği Tarihi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları B10, S: 1, 4-11, 13-15, 17, 21-23, 25, 26, 28, 30-36, 38-40, 46, 47, 62, 71.
- NUSRET, Ş. (1934). Orduda Diş Bakımı, İkinci Milli Diş Tababeti Kurultayına takdim edilmiştir. İstanbul Hilal Matbaası, S:3-38.
- M.S.B. ARŞİVİ, (1904 -1925 Nasıplı Diş Tabip Subaylar Sicil Kütükleri) (Tarama yılları 2007 -2010).
- M.S.B. ARŞİVİ, (Tabip Subaylar Sicil Kütükleri) (Tarama yılları 2007-2010)
- ÖZBAY, K.(1976 a) Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt 1, Yörük Basımevi – İstanbul S: 9, 14-16, 29, 30, 42, 45, 46, 224, 225, 265, 372, 373, 433, 434, 661, 663, 668, 676, 678-680.
- ÖZBAY, K. (1976 b) Türk Asker Hekimliği Tarihi İkinci Cilt, Osmanlı –Türk Ordularında Sağlık Hizmetleri Teşkilatı ve Personelinin Yetiştirilmesi, İstanbul Matbaası S:10, 11, 14-16, 217, 218, 256, 269, 278, 280, 291, 296, 343, 344.
- PROTHEROE, D.H. 1990. Seventy-Five Years of Military Dentistry in Canada . *Journal of Canadian Dental Assoc.* , April Vol. 56, No. 5.P: 265- 268.
- RING, M. E., (1999) Dentistry An Illustrated History. Abradale Pres Harry N. Abrams, Inc., Publishers, P: 14, 15, 32., 45, 128, 134, 161, 191, 211.
- SAYILI, A.. (1984), İbn Sina doğumunun bininci yılı armağanı, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 80. Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara 1984, S: 11.
- SNYDER, O.P., (1953). What is Military Dentistry?, *The Military Surgeon*, January 1953, P: 13-15.
- ŞEHSUVAROĞLU, B.N., DEMİRHAN, A.E., GÜREŞSEVER, G.C., 1984),Uludağ Üniversitesi Bursa, Türk Tıp Tarihi, S. 189, 190.
- ŞENTÜRK, S. (2010), Beyazıt Devlet Kütüphanesi Md. Yrd., Yüz yüze görüşmeler
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları (1975) , Seri No: 1, Türk İstiklal Harbi, VII nci Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923) S: 513, 557.
- T.C. RESMİ GAZETE, Kanun No. 6088 Tarihi: 11/12/2010
[Erişim: <http://www.resmigazete.org/tarih/20101222-1.htm>]
[Erişim Tarihi: 06.03.2011]
- TEZ, Z. (2010), Tıbbın gizemli Tarihi Semboller, Büyüler ve Ritüeller Eşliğinde Şifa, Hay Kitap,1. Baskı, S: 251.
- TUZLA Piyade Okulu Ders Notları (1977).
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, (1975), Türk İstiklal Harbi VII. Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 - 2 Kasım 1923) Ankara Gnkur. Basımevi, S: 513-515, 517 – 518, 530, 531, 538, 542, 544, 557, 563, 615

TÜRK Dil Kurumu Yayınları, (1974). Türkçe Sözlük, 6. baskı. Sayı: **403**, Bilgi Basımevi Ankara, S:229.

TÜRK Diş Tabipleri Cemiyeti, (1943). Diş tababeti Mektebini İlk Bitirenler. İstanbul Hüsn-i Tabiat Basımevi, S: 3-16.

TÜRK Silahlı Kuvvetleri Kuvvet Komutanlıkları (2010), Diş Hekimi Subay Bilgileri.

UZEL, İ. (1979). İlk Türkçe Tıp Yazmalarının Ağız ve Diş Hastalıkları Yönünden İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979, Nu. **26**, S: 12, 13, 116, 117.

UZEL, İ. (1984). Diş Hekimliğinde Yetkiler ve Unvanlar Hakkında Görüşler (Modern Eğitimin Başlamasınının 76. Yıldönümü Dolayısıyla). *Oral Dergisi*, Cilt **7**, S: 39 – 42.

UZEL, İ. (1988). Eski Türk Hekimliği Literatürün Doğuşu, *Oral Dergisi*, Cilt **5**, Sayı: 52-54, S: 9-16.

UZEL, İ. (2004). Amasyalı Hekim ve Cerrah Sabuncuoğlu Şerafeddin, T.C. Amasya Valiliği Kültür Yayınları, N. **10**, S: 16, 42, 60.

UZEL, İ. (2009). Yüzüncü Yılında Türk Diş Hekimliği Eğitimi'nin Eleştirisi, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana. S: 4, 6, 17.

ÜNİVERSİTE Yerleştirme LYS Taban Puanları

[ERİŞİM: www.lystabanpuanlari.com/2010/05/dishekimligi-fakultesi.html]

[Erişim Tarihi: 28.09.2010]

ÜNVER. A.S. (1958). The Origins of History of Turkish Medicine. University of Istanbul Institute of History of Medicine, Number: **53**, İstanbul, Resimler Bölümü, 3. Resim,

ÜNVER. A.S. (1938). Tıp Tarihi (Tarihten evvelki zamandan İslam taabetine kadar) İstanbul Ühivenbikebi Yayınlarından Adet: **64**, Matbaai Ebuzziya, S:1,2,6.

YILDIRIM, M. (1993) Ülkemizde 19. Yüzyılda ve 20 Yüzyılın Başında Diş Hekimliği Eğitiminin Gelişimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, S: 16, 24, 25

YÜZÜNCÜ Yılda. Gülhane Askeri Tıp Akademisi 1982, S:382-504.

Dip Not Kaynakları

TÜRK Dil Kurumu (2008), Diş Hekimliği Terimleri Karşılıklar Kılavuzu. Ankara TDK Diş Hekimliği Terimleri Çalışma Grubu S: 1, 2, 5, 13, 41, 50, 51.

YILDIZ, S. (2011)

[Erişim: http://www.selimyildiz.net/modules/terimlersozlugu/index.php?cat_id=1#q17]

[Erişim 13.03.2011]

ARAS, A. Y., (1998) Açıklamalı Diş Hekimliği Terimler Sözlüğü. Nobel Tıp Kitabevleri. 2. Baskı S: 75, 92, 103, 104, 115, 146, 154, 157, 176, 181, 182, 196, 200, 206, 214, 225, 235, 252, 264, 275, 283.

ULUDAĞ SÖZLÜK (2011)

[Erişim <http://www.uludagsozluk.com/k/detertraj>]

[Erişim Tarihi:13.03.2011]

NÜVEFORUM (2011)

[Erişim:<http://www.nuveforum.net/1860-dishekimligi-fakultesi/217159-damak-defektli-yenidoganda-beslenme-plagi>]

[Erişim Tarihi: 13.03.2011]

ORTHODOX WIKI (2011)

[Erişim: [http://orthodoxwiki.org/Pantokrator_Monastery_\(Athos\)](http://orthodoxwiki.org/Pantokrator_Monastery_(Athos))]

[Erişim Tarihi : 29.03.2011]

ŞEHSUVAROĞLU, B.N. (1970), Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul 1970, İ.Ü. yayınları No. **1582** İ. Ecz Fakültesi yayını No. 10., S:114,117.

EKLER

Ek – 1. Arşiv Şube Müdürlüklerinden alınan bilgiler için hazırlanan form

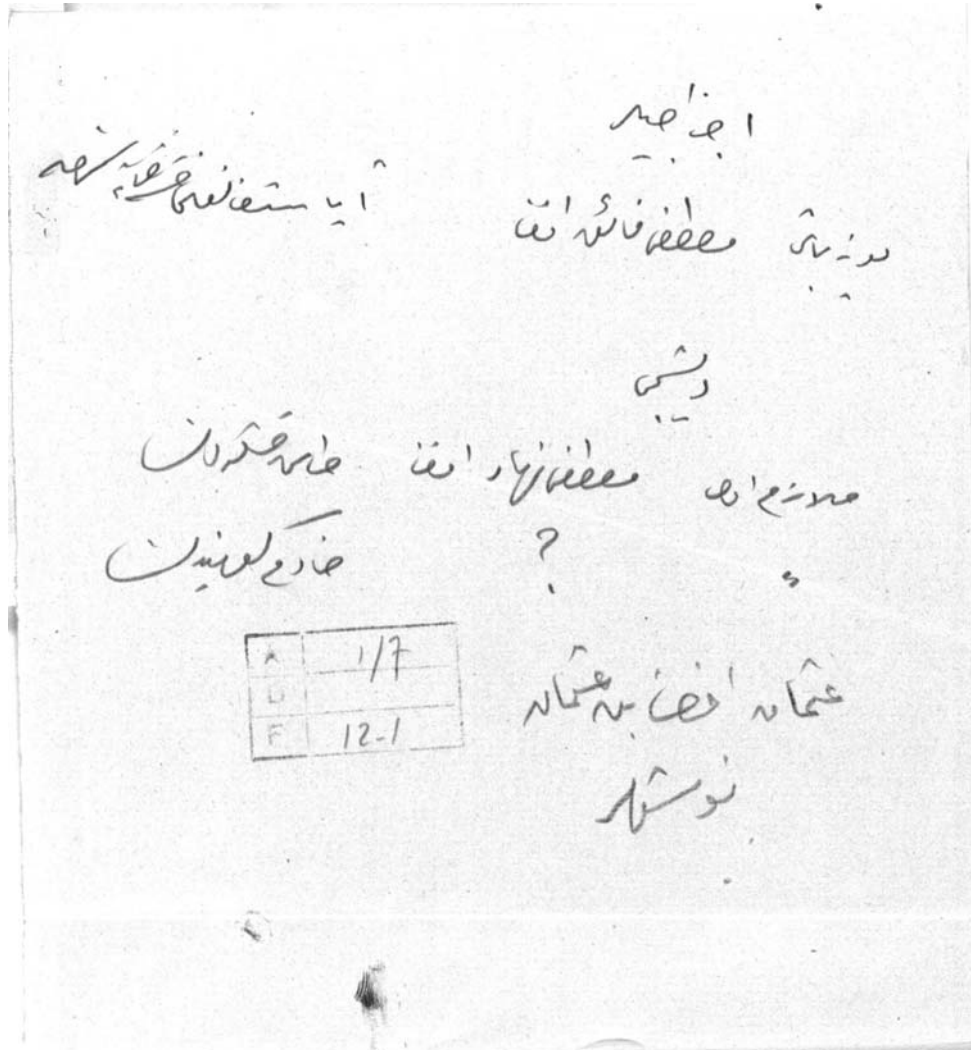
Adı		Resim
Soyadı		
Doğum Yeri ve Yılı		
Baba Adı		
Ana Adı		
Eşi		
Çocuklar		
Lise Mezuniyet		
Harp Okul Mezuniyeti		
Branşı		
Sicili		
Diş Hekimliği Fakültesi Mezuniyeti ve Tarihi		
Diğer Fakülte Mezuniyeti ve Tarihi		
Rütbe Terfi Yılları		
Görev Yaptığı Birlikler ve Yılları		
Katıldığı Savaşlar		
Aldığı Madalyonlar		
Emekli Olduğu Yıl		
Sağlık Durumu		
Diğer Özellikleri		
Adresi		
Mühürler – Önemli Evraklar		
Resmi Çekilecek Evraklar ve Resimler		
Açıklama		
Yorum		

Ek – 2. Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri

BDH, K.No. 2971, DN 7 FN 1-22
 BDH, K.No. 2971, DN 7 FN 1-30
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-1
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-1
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-2
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-20, 1-21
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-20, 1-21
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-22, 1-23
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-28
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-29
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-31
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-37
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-37
 BDH, K.No.2452, DN226 FN 1-39,1-40
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1- 42
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-43
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-43
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-44
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-44
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 1-47
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-29a, 2-10
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-10a, 2-11
 BDH, K.No. 2452, DN 226 FN 2-12a, 2-13
 BDH, K.No. 2441, DN 151, FN 13
 BDH, K.No. 2205, DN 8 FN 1-9
 BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-11a,1-12
 BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-12 -1-12a
 BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-12a -1-13
 BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-13 -1-13a
 BDH, K.No. 2215, DN 56 FN 1-13a -1-14
 BDH, K.No. 2444, DN 175 FN 1-1
 BDH, K.No. 2444, DN 175 FN 1-4
 BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 12-1
 BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 12-1
 BDH, K.No. 2420, DN 35 FN 46
 BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 1-9a
 BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 2-6
 BDH, K.No. 2459, DN 265 FN 2-6

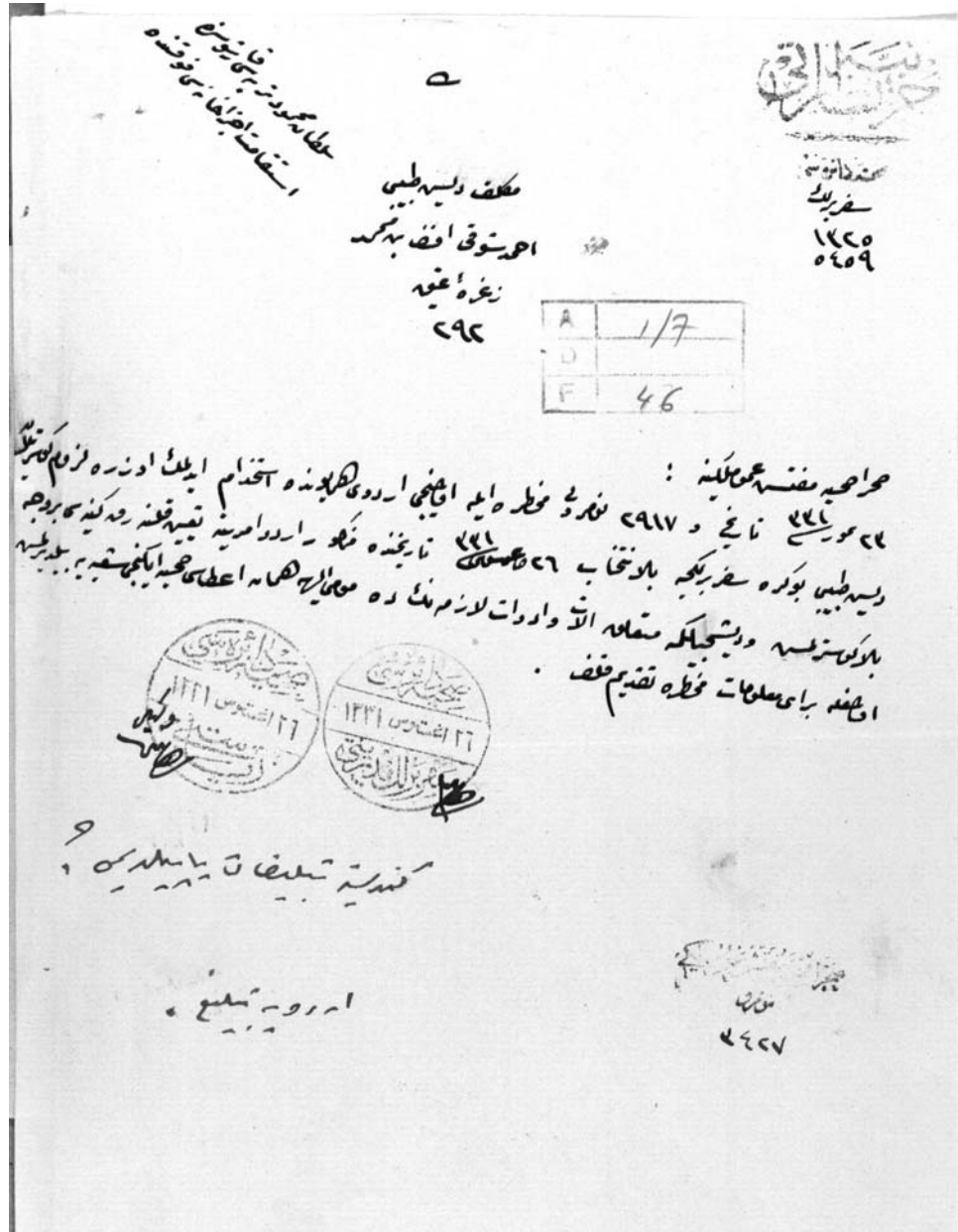
(BDH : Birinci Dünya Harbi, K.No. : Klasör Numarası,
 DN: Dosya Numarası, FN: Fihrist Numarası)

Ek - 2. Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (2420 - 35 - 012 - 01)

Ek – 2. (Devam) Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (BDH 2410 – 35 - 046)

Ek – 2. (Devam) Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (BDH 2459 - 265- 001- 09a)

	<p>مترک خسته خانہ لرسا جلہ خاروی</p> <p>اوچیزار دورک تفتہ لری</p> <p>فدیه نوریان</p> <p>حسبہ صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p> <p>عنه</p>	<p>اوچیزار دورک تفتہ لری</p> <p>یکتاب</p> <p>نویسید به بیسمه تفتہ</p> <p>نہ</p>
<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت</p> <p>۱- دور</p>	<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت به مکتف</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>فدیه نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>
<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p> <p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p> <p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>
<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت به مکتف</p> <p>قطره</p> <p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت به مکتف</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت به مکتف</p> <p>قطره</p> <p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت به مکتف</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه ضاقت به مکتف</p> <p>قطره</p>
<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p> <p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p> <p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>
<p>۱- زنجبیر خسته خانہ لری</p> <p>نوریان</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p> <p>قطره</p>	<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>فدیه نوریان</p> <p>عنه ضاقت</p>	<p>۱- زنجبیر ترک خسته خانہ لری</p> <p>یکتاب</p> <p>عنه صلی الله به صلی</p>

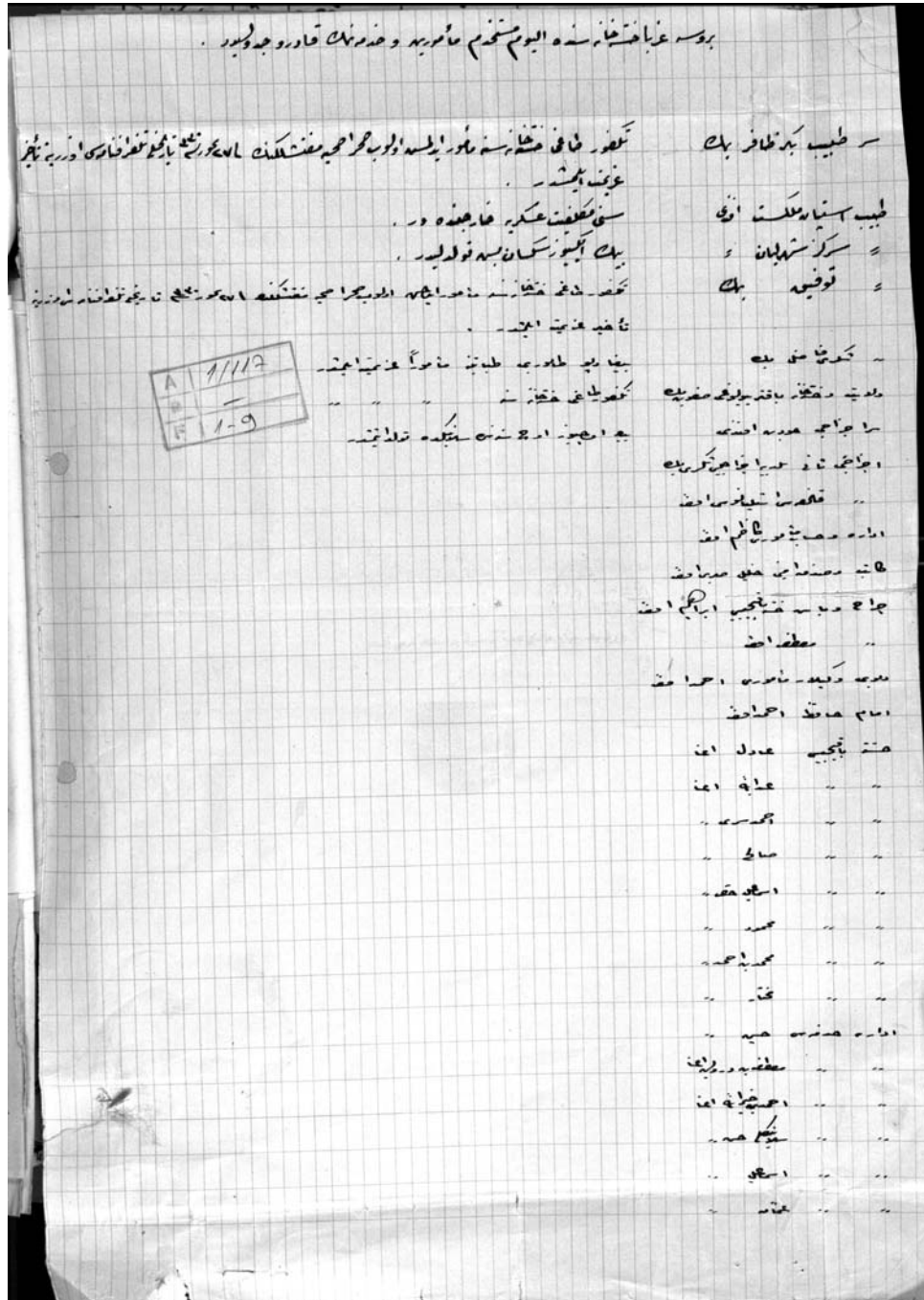
Ek - 2. (Devam) Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (BDH 2459 - 265 - 002 -06)

در روزهای در روزهای...

ردیف	تاریخ	محل خدمت	نام پزشک	شرح حال بیمار	توضیحات
۱	۱۰	...	...	...	...
۲	۱۱	...	...	...	...
۳	۱۲	...	...	...	...
۴	۱۳	...	...	...	...
۵	۱۴	...	...	...	...
۶	۱۵	...	...	...	...
۷	۱۶	...	...	...	...
۸	۱۷	...	...	...	...
۹	۱۸	...	...	...	...
۱۰	۱۹	...	...	...	...
... (middle section) ...					
۱۱	۲۰	...	...	...	...
۱۲	۲۱	...	...	...	...
۱۳	۲۲	...	...	...	...
۱۴	۲۳	...	...	...	...
۱۵	۲۴	...	...	...	...
۱۶	۲۵	...	...	...	...
۱۷	۲۶	...	...	...	...
۱۸	۲۷	...	...	...	...
۱۹	۲۸	...	...	...	...
۲۰	۲۹	...	...	...	...
۲۱	۳۰	...	...	...	...
۲۲	۳۱	...	...	...	...
۲۳	۱	...	...	...	...
۲۴	۲	...	...	...	...
۲۵	۳	...	...	...	...
۲۶	۴	...	...	...	...
۲۷	۵	...	...	...	...
۲۸	۶	...	...	...	...
۲۹	۷	...	...	...	...
۳۰	۸	...	...	...	...
۳۱	۹	...	...	...	...

... (bottom section) ...

Ek – 2. (Devam) Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (BDH 2205 – 8 – 001 – 09)

Ek – 2. (Devam) Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (BDH 2215 – 56 – 001 - 11 a)

ردیف		تاریخ		مکان		شرح	
ردیف	تاریخ	مکان	شرح	ردیف	تاریخ	مکان	شرح
۱	۱۳۰۰	...	...	۱	۱۳۰۰	...	...
۲	۱۳۰۰	...	...	۲	۱۳۰۰	...	...
۳	۱۳۰۰	...	...	۳	۱۳۰۰	...	...
۴	۱۳۰۰	...	...	۴	۱۳۰۰	...	...
۵	۱۳۰۰	...	...	۵	۱۳۰۰	...	...
۶	۱۳۰۰	...	...	۶	۱۳۰۰	...	...
۷	۱۳۰۰	...	...	۷	۱۳۰۰	...	...
۸	۱۳۰۰	...	...	۸	۱۳۰۰	...	...
۹	۱۳۰۰	...	...	۹	۱۳۰۰	...	...
۱۰	۱۳۰۰	...	...	۱۰	۱۳۰۰	...	...
۱۱	۱۳۰۰	...	...	۱۱	۱۳۰۰	...	...
۱۲	۱۳۰۰	...	...	۱۲	۱۳۰۰	...	...
۱۳	۱۳۰۰	...	...	۱۳	۱۳۰۰	...	...
۱۴	۱۳۰۰	...	...	۱۴	۱۳۰۰	...	...
۱۵	۱۳۰۰	...	...	۱۵	۱۳۰۰	...	...
۱۶	۱۳۰۰	...	...	۱۶	۱۳۰۰	...	...
۱۷	۱۳۰۰	...	...	۱۷	۱۳۰۰	...	...
۱۸	۱۳۰۰	...	...	۱۸	۱۳۰۰	...	...
۱۹	۱۳۰۰	...	...	۱۹	۱۳۰۰	...	...
۲۰	۱۳۰۰	...	...	۲۰	۱۳۰۰	...	...
۲۱	۱۳۰۰	...	...	۲۱	۱۳۰۰	...	...
۲۲	۱۳۰۰	...	...	۲۲	۱۳۰۰	...	...
۲۳	۱۳۰۰	...	...	۲۳	۱۳۰۰	...	...
۲۴	۱۳۰۰	...	...	۲۴	۱۳۰۰	...	...
۲۵	۱۳۰۰	...	...	۲۵	۱۳۰۰	...	...
۲۶	۱۳۰۰	...	...	۲۶	۱۳۰۰	...	...
۲۷	۱۳۰۰	...	...	۲۷	۱۳۰۰	...	...
۲۸	۱۳۰۰	...	...	۲۸	۱۳۰۰	...	...
۲۹	۱۳۰۰	...	...	۲۹	۱۳۰۰	...	...
۳۰	۱۳۰۰	...	...	۳۰	۱۳۰۰	...	...

Ek – 2. (Devam) Atase Başkanlığı BDH arşivlerinden dış hekimleri ile ilgili olan Osmanlıca arşiv belgeleri ve örnekleri (BDH 2215 - 56 - 001 – 14)

ص ۷

رتبہ و نام	صاف نام	نام و پست	تاریخ	حیوانات		ملاحظات
				بنا	تاریخ	
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱
۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲
۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳
۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴
۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵
۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷
۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸
۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹
۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱
۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲
۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳
۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴
۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵
۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶
۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷
۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸
۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹
۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰

A	7/11
B	
F	1-14

Ek – 3. M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
1	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Sabri		1904
2	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Hüsametdin Fikret		1904
3	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Osman	Yalçınlar	1905
4	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Süleyman Şemsettin	Çamoğlu	1905
5	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Bedrettin		1909
6	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Ali		1909
7	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Abdülvahap		1910
8	Dz.K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Ahmet Eyüp	Kasımlıoğlu	1911
9	Dz.K.K.K.	Diş Tbp. Alb.	Fazilet	Esen	1911
10	Dz.K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Kemalettin	Sun	1911
11	Dz.K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	M.Nuri	Günyal	1911
12	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	A. Nizami	Ersanlı	1912
13	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Sadrettin	Arıpek	1912
14	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mehmet Nihat	Akat	1912
15	K.K.K.	Diş Tbp.Ütg.	Halit		1912
16	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	A.Rıza	Öztürk	1912
17	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Faik	Bilimen	1912
18	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Ethem	Canyakmaz	1914
19	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Hüseyin Hüsnü	Akbaş	1916
20	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	M. Cevat	Eligüzel	1916
21	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Ahmet Refik	Özoğul	1916
22	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Hasan Ferit	Arcan	1916
23	K.K.K.	Diş Tbp.Ütg.	Ahmet Süreyya		1916
24	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Rifat (Refik)	Erdiş	1916
25	K.K.K.	Diş Tbp.Ütg.	Ömer	Faruk	1916
26	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Remzi	Güleryüz	1917
27	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Yusuf Hüsnü	Başarı	1917
28	K.K.K.		Seyfettin		1917
29	K.K.K.	Diş.Tbp.Tümg.	Seyfullah	Ersanlı	1917
30	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Tevfik	Akın	1921
31	K.K.K.	Diş.Tbp.Tuğg.	Mehmet Neşet	Tüzün	1921
32	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	A. Talat	Kut	1922
33	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Hüseyin Selami		1925
34	K.K.K.	Diş Tbp.alb.	M.Sadettin	Berkman	1926
35	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	İbrahim	Tınay	1926
36	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Ahmet Cevat	Artun	1926
37	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mehmet Selahattin	Güven	1926
38	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	İsmail Hakkı	Önen	1926
39	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Muammer Sabih	Ağabeyoğlu	1926
40	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Osman Kamil	Özen	1926
41	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Hasan Fikret	Emcioğlu	1926
42	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Fevzi Ahmet	Argun	1926
43	K.K.K.	Diş Tbp.Ütg.	Ziya	Fişekçi	1926
44	K.K.K.	Diş Tbp. Bnb.	Sami	Bayer	1926
45	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Ahmet Cevat	Ece	1926

Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
46	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Salih	Tulgar	1929
47	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Hikmet	Oralkan	1930
48	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mehmet Nurettin	Gürel	1932
49	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Ahmet Tarık	Akbulut	1934
50	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Kd.Alb.	Mecit	Yalçınkaya	1934
51	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Adil	Aral	1935
52	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Necmettin	Akol	1935
53	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Ferit	Tozan	1935
54	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Cenahettin	Algan	1935
55	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Bnb.	Enver	Dilaver	1935
56	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Enver Kemal	Plümer	1936
57	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Mehmet Şeramettin	Günberk	1937
58	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Arif Alaeddin	Bingöl	1938
59	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Hakkı	Özbek	1938
60	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mehmet Cihat	Abuşka	1939
61	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Münir	Aydiner	1939
62	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mustafa Muzafer	Cebeci	1939
63	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Bedrettin	Özdoğan	1939
64	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Refik	Türel	1940
65	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mithat	Özgen	1940
66	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Şahabettin	Yağcıoğlu	1942
67	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mehmet	Yıldırım	1942
68	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Abdülaziz	Çankırlı	1943
69	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mehmet Rasim	Taşar	1943
70	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Ahmet	Taşöz	1943
71	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Mehmet Sait	Akoğuz	1943
72	K.K.K.	Diş Tbp.Kd..Alb.	Hasip	Altınsel	1943
73	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Seyit	Ahmet	1944
74	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mahir	Ünal	1944
75	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Ağah	Ürgüplü	1944
76	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Süleyman Selami	Kuşçuluoğlu	1944
77	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Ütğm.	Ahmet Cemalettin	İyiyürek	1945
78	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Abdülkerim	Özdemir	1945
79	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Sabri	Gökkaya	1945
80	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Süha	Göğen	1946
81	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Mehmet Esat	Ozan	1946
82	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Ali Ragıp	Tabanlı	1946
83	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Hasan Necdet	Karsçakar	1946
84	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Ütğm.	Mustafa Ferhan	Erkey	1946
85	K.K.K.	Diş Tbp. Ütğm.	Hüseyin Samim	Avcı	1946
86	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mahir	Kanat	1946
87	Dz.K.K.	Diş Tbp. Kd.Alb.	Adnan	Çekmece	1947
88	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Safi	Yiğitsoy	1947
89	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Nidai	Ergun	1947
90	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Yzb.	Hüseyin	Berkyer	1947

Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
91	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Yaşar	Yatmaz	1947
92	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Galip Necdet	Mutlu	1948
93	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Sebahattin	Akkoyunlu	1948
94	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Ahmet	Kabadayı	1948
95	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Hayri	Soytürk	1948
96	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Latif	Kaynak	1948
97	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Nurettin	Günay	1949
98	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	M. Ali	Güçlü	1949
99	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Ö, Lütfü	Toygar	1949
100	K.K.K.	Diş Tbp.Alb	Fahrettin	Bingöl	1949
101	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Osman	Uygur	1949
102	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Hüsnu	Merdanoğlu	1949
103	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Sezai	Sayiner	1949
104	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Mehmet Fahrettin	Kocamüftüoğlu	1949
105	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Mehmet İlhami	Altınok	1949
106	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Necati	Kartal	1950
107	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Nedim	Sivar	1950
108	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Nevzat	Sevindik	1950
109	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Hamit	Ketenci	1950
110	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mehmet Nihat	Aytuğ	1951
111	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Sadık	Tatar	1951
112	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Nadir	Kavurmacioğlu	1952
113	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Bayram	Ayabakan	1953
114	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mehmet İlhan	Çuhadaroğlu	1953
115	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Selman Kadri	Över	1953
116	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Cavit	Üçer	1953
117	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Abdullah Bülent	Süer	1953
118	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Emin	Tan	1953
119	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	A.Hamdi	Dündar	1953
120	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Cevdet Uğur	Özer	1954
121	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Ethem	Kılkiş	1955
122	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Alp	Evirgen	1955
123	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Mehmet Şükrü	Kayıran	1955
124	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Teoman	Gönen	1955
125	Hv.K.K.	Hv. Diş Tbp. Alb.	Timuçin	Gökdamar	1955
126	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	İlhan Cumhuri	Türker	1955
127	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Ergun	Baygün	1955
128	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Mehmet Necati	Şener	1956
129	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Teoman	Bicioğlu	1956
130	K.K.K.	Diş Tbp.Alb	Yunus	Almaata	1956
131	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Necdet	Aksel	1956
133	K.K.K.	Diş Tbp. Alb.	A.Necdet	Erişildar	1956
134	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Sami	Yanık	1956
135	K.K.K.	Diş Tbp.Alb	Ahmet Doğan	Değim	1958

Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
136	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Güner	Ünal	1958
137	Dz.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Mehmet Özer	Öner	1959
138	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Yılmaz	Barut	1959
139	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Necmi Ertuğrul	Erdoğan	1960
140	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Yılmaz	Sayinsu	1960
141	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Faik	Kemikçioğlu	1960
142	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Orhan	Aydın	1960
143	Hv.K.K.	Hv. Diş Tbp.Kd.Alb.	Naci	Aker	1960
144	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Yüksel Kadri	Sağnak	1961
145	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Emin	Emiroğlu	1961
146	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Faruk	Koca	1961
147	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Metin	Yumukoğlu	1962
148	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mustafa	Dökmeci	1962
149	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	Onur	Ustomar	1962
150	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Kd.Bnb.	Necdet	Soyuyüce	1962
151	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yb.	Fikret	Özler	1962
152	Dz.K.K.	Diş Tbp. Yb.	Erman	Gürgüç	1963
153	Dz.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Taylan	Dora	1963
154	Dz.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Tokay	Hekimoğlu	1963
155	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Behzat	Mermutlu	1963
156	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Yılmaz	Koç	1963
157	Dz.K.K.	Diş Tbp.Ön.Yzb.	Savaş	İlgaz	1964
158	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Halil Çetin	Açımuz	1964
159	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Erdem	Eröktem	1964
160	K.K.K.	Diş Tbp.Yb	Mehmet	Bulut	1964
161	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Emrullah	Duryılmaz	1964
162	K.K.K.	Diş Tbp.Alb	Tahir Gürcan	Hamzakadı	1964
163	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Ertan	Erkut	1965
164	Dz.K.K.	Diş Tbp.Ön.Yzb.	Cemil	Altay	1965
165	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Halil Çetin	Uyar	1965
166	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Hasan Dinçer	Güler	1965
167	Dz.K.K.	Diş Tbp.Ütğm.	Mustafa Engin	Çoruh	1965
168	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Bnb.	Muharrem	Çelemlı	1965
169	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Ali	Akcan	1965
170	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	İlter	Uzel	1965
171	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Tahir Nurettin	Salpar	1965
172	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Alaidin	Güler	1965
173	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Osman Zinnur	Avcıoğlu	1965
174	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Tankut	Baturay	1965
175	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Şevket	Ata	1966
176	K.K.K.	Diş Tbp. Yb.	Bekir	Bal	1966
177	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Muzaffer	Ersoy	1966
178	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Alb	Necati	Başaran	1966
179	K.K.K.	Diş Tbp.Ütğm.	İzzet	Yalçınkaya	1966
180	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Bnb	İsmail	Çağlar	1966

Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
181	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Baki	Büyükkal	1966
182	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Şerif	Sezer	1966
183	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	Esen	Erol	1966
184	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Selçuk	İlksoy	1966
185	Hv.K.K.	Prof.Hv.Diş Tbp.Alb.	Servet	Harputluoğlu	1966
186	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yzb.	Ali Osman	Gökdemir	1966
187	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Erkan	Barın	1966
188	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Osman	Yücel	1967
189	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	İsmail	Akınç	1967
190	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Bnb	Erol	Ayirtman	1967
191	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Yücel	Çıtak	1967
192	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Bedri	Özarlan	1967
193	K.K.K.	Diş Tbp.Ütg.	Ali	Kiriş	1967
194	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Hüseyin	Haskan	1967
195	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Tevfik Ertan	Altıparmak	1968
196	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Mehmet Demir	Yiğit	1968
197	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Refik	Eren	1968
198	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Gürsel	Ortuğ	1968
199	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Hakan Hüsnü	Oğuz	1968
200	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Rüçhan	Türkoğlu	1968
201	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Bülent	Berk	1968
202	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yb.	Erdal	Arman	1968
203	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	İbrahim Faik	Çokpekin	1968
204	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Tuğg.	Yalçın	Işimer	1968
205	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Mehmet Nevzat	Çevik	1969
206	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Cüneyt	Sengelli	1969
207	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Mehmet Erol	Günel	1969
208	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Yücel	Aksoy	1970
209	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb	Tamer	Tutak	1970
210	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Erkal	Küçüktüzen	1971
211	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Tanju	Akbay	1971
212	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	İlhan	Numançlı	1971
213	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yb.	Ali Bedri	Bamaç	1971
214	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Muharrem Şakir	Göker	1971
215	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	Barlas	Ersoy	1971
216	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb	Erkan	Aksu	1972
217	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Kudret	Menteş	1972
218	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Kd. Alb.	Uğur Nazmi	Tüzün	1972
219	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	M.Metin	Çelebi	1972
220	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Muammer	Üşümez	1973
221	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Önder	Sağlık	1973
222	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Özgür	Akçıl	1973
223	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Demir	Temuçin	1973
224	Dz.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Ali	Eronat	1974
225	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Selçuk	Oruç	1974

Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
226	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Mehmet Selçuk	Oruç	1974
227	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Şafak	Tezcan	1974
228	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	İbrahim	Nalbant	1974
229	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Mehmet Emin	Topçu	1974
230	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Selahi	Ertürk	1974
231	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Servet	Bötke	1974
232	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Kd.Alb.	Ahmet Faik	Korunmuş	1974
233	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Kd.Alb.	Serhat	Kofoğlu	1974
234	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Mustafa Macit	Şar	1974
235	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Mustafa Ceyhan	Günaydın	1974
236	K.K.K.	Prof.Diş Tbp.Yb.	Onur	Şengün	1975
237	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Yb.	Osman Nuri	Gazioğlu	1975
238	K.K.K.	Diş Tbp.Alb	Hamdullah Suphi	Elibol	1975
239	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Ali Ulvi	Cedim	1976
240	Dz.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Doğan Raşit	Aydıntuğ	1976
241	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Uğur	Özbek	1976
242	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yzb.	Adnan	Uflaz	1976
243	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Kamil Günhan	Alanoğlu	1976
244	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Recep	Tunçelli	1977
245	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Ahmet Fehmi	Tütüncüoğlu	1977
246	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Yzb.	Ahmet Kenan	Filoğlu	1977
247	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Hasan	Özel	1977
248	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Avni Metin	Savcı	1977
249	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Ayhan	Tiryakiler	1978
250	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Tufan Veysi	Akınsal	1978
251	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Ali	Dinçer	1978
252	K.K.K.	Doç.Diş Tbp.Kd.Alb	Ömer Faruk	Baykal	1978
253	K.K.K.	Uzm.Diş Tbp.Yb.	Ahmet	Özdoğan	1978
254	K.K.K.	Doç. Diş Tbp.Alb.	Kürşat	Eser	1978
255	K.K.K.	Doç.Diş Tbp.Alb.	Zeki İsmail	Erkan	1978
256	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Osman	Herdem	1978
257	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Mehmet	Kul	1978
258	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Hüseyin Cihangir	Alpay	1978
259	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Hüseyin	Kesici	1979
260	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Sadık	Yaşa	1979
261	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Sait	Alper	1979
262	K.K.K.	Uzm. Diş Tbp.Alb.	Tayfun	Gülten	1979
263	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	M.Adnan	Gazneli	1979
264	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Ahmet Korkut	Işıl	1979
265	K.K.K.	Uzm.Diş Tbp.Kd.Alb.	Sedat	Okkar	1980
266	K.K.K.	Uzm.Diş Tbp.Yb.	Sadık	Meral	1980
267	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Alb.	Murat Ateş	Yücekaya	1980
268	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Abdullah	Gün	1980
269	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yb.	İsmail Serhad	Kurtoğlu	1980
270	Dz.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Ömer Nuri	Çakır	1981

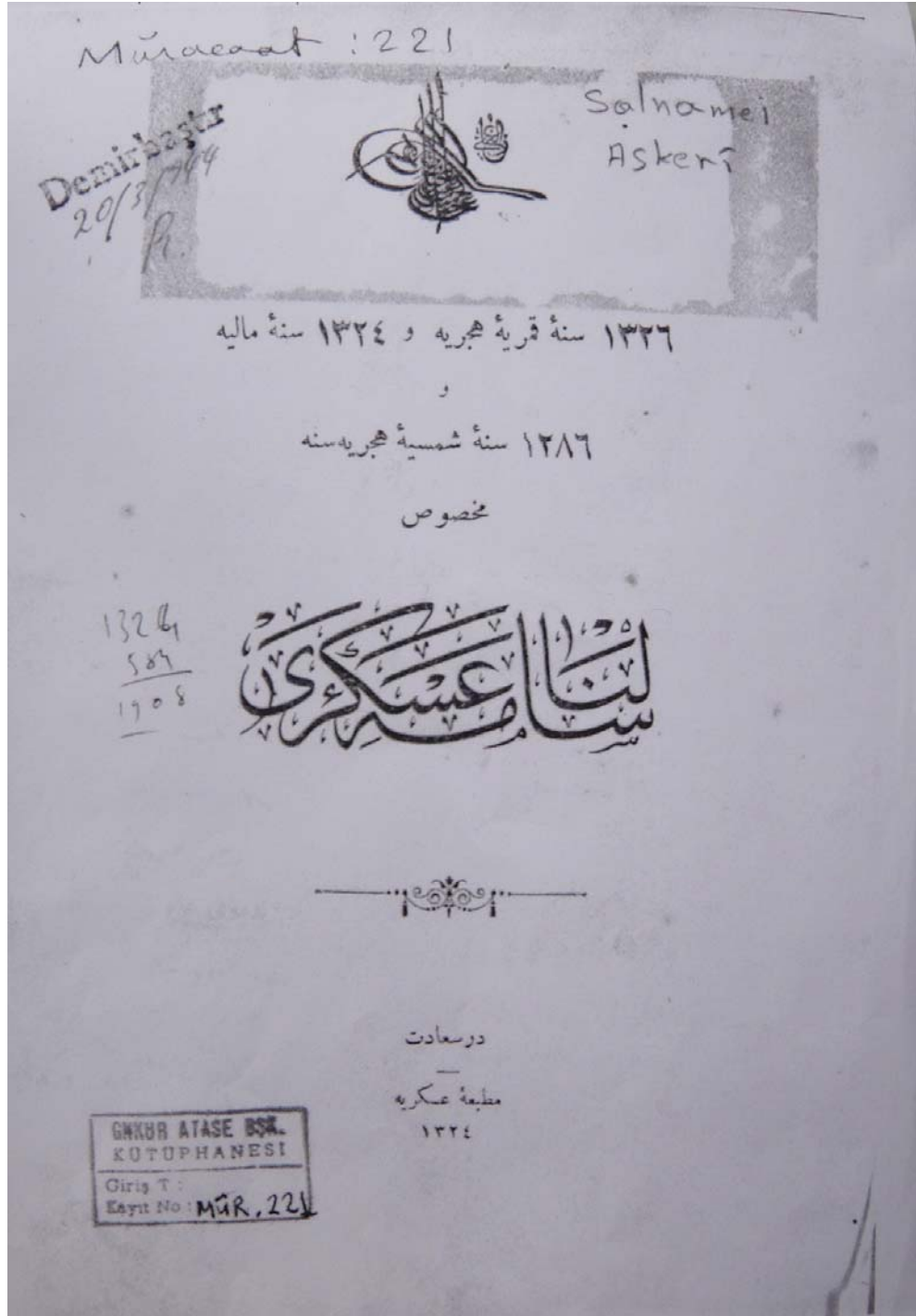
Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
271	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Yb.	Kemal	Mete	1981
272	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Talat	Kamaş	1981
273	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Suphi	Gürtürk	1981
274	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	Nejat	Gençer	1981
275	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Ünsal	Ünal	1981
276	Dz.K.K.	Diş Tbp.Alb.	İbrahim Berk	Bellaz	1982
277	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Serdar Zühtü	Akın	1982
278	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	İ. Ender	Tukay	1982
279	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	İrfan	Uzun	1982
280	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Kd.Alb.	Murat	Öcal	1982
281	K.K.K.	Uzm. Diş Tbp.Alb.	Beydar	Köksoy	1982
282	Dz.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Sait Suha	Leblebioğlu	1983
283	Dz.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Cevat	Şimşek	1983
284	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Yalçın	Güneri	1983
285	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Emrullah	Eyi	1983
286	K.K.K.	Dr. Diş Tbp.Kd.Alb.	İlhan	Başcılar	1983
287	K.K.K.	Uzm. Diş Tbp.Yb.	Orhan	Babayiğit	1983
288	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Nedim	Şüküroğlu	1983
289	K.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Necati	Evkaya	1983
290	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Neciti	Evkaya	1983
291	K.K.K.	Yrd.Doç.Diş Tbp.Yb.	Şevket	Özkal	1983
292	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Hüseyin Erol	Bal	1983
293	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Ali Zafer	Bulat	1983
294	K.K.K.	Diş Tbp.Ütgm.	Hüseyin Hüsnü	Beker	1983
295	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Semiramis	Esmer	1984
296	K.K.K.	Yrd.Doç.Diş Tbp.Alb.	Sedat	Mandıracı	1984
297	K.K.K.	Doç.Diş Tbp.Kd.Alb	Mehmet	Dalkız	1984
298	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Bnb.	Fuat	Çık	1984
299	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Osman	Kan	1984
300	K.K.K.	Diş Tbp.Yzb.	Yusuf Fethi	Ak	1985
301	Dz.K.K.	Diş Tbp.Kd.Alb.	Mustafa	Güneri	1986
302	Dz.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Mehmet Cemal	Oker	1986
303	Dz.K.K.	Diş Tbp.Alb.	Bülent	Kama	1986
304	K.K.K.	Doç.Diş Tbp.Kd.Alb	Kerim	Ortakoğlu	1986
305	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Mustafa Hakan	Durmaz	1986
306	Dz.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Baturay	Canatalay	1987
307	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Alb.	Alper Recep	Kansu	1988
308	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Şahin	Şengül	1989
309	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Şahin	Şengül	1989
310	K.K.K.	Diş Tbp.Kd. Ütgm.	Ümit	Işıklar	1989
311	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Ütgm.	Kayhan	Sağbaş	1989
312	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Yb.	Çetin	Bilgili	1989
313	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Alb.	Çetin	Bilgili	1989
314	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb	Hüseyin	Altunkılıç	1989
315	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Ütgm.	Muzaffer	Erdoğral	1989

Ek – 3. (Devam) M.S.B. Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları, sözel kaynaklar ve anket formlarından yararlanılarak elde edilen askeri dış hekimleri listesi (Sicil sırası listeli) (Halen görevdeki askeri dış hekimleri dahil edilmemiştir).

Sıra No	Kuvvet	Rütbe	Adı	Soyadı	Sicil Yılı
316	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	Cüneyt	Bosna	1989
317	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yb.	Erol	Akın	1989
318	K.K.K.	Dr. Diş Tbp.Alb.	Arslan Yaşar	Güner	1989
319	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yb.	Murat	Sütpideler	1990
320	K.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Hakan	Mızrak	1990
321	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Zeynep Ece	Er	1991
322	K.K.K.	Diş Tbp.Kd.Bnb.	Emire	Sıtkı	1991
323	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Banu	Güner	1991
324	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Şahin Korkut	Ağın	1992
325	K.K.K.	Diş Tbp.Bnb.	Feride	Özbatur	1992
326	Dz.K.K.	Diş Tbp.Yb.	Seher	Sayın	1992
327	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Yzb.	Salih	Başaraner	1993
328	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Ütğm.	N.Mustafa	Şentürk	1993
329	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Bnb.	Mehtap	Gürton	1993
330	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Ayşe	Yıldırım	1994
331	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Feyzullah	Karaaslan	1994
332	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Arzu	Çeliker	1996
333	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Gülçen	Nuroğlu	1996
334	Hv.K.K.	Hv.Diş Tbp.Tğm	Onur Yalçın	Saral	1997
335	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Efgan	Oğun	1998
336	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Ercan	Özcan	1998
337	K.K.K.	Diş Tbp. Tğm.	Resul	Borahan	1998
338	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Erdem	Arıcan	1999
339	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Hakan	Gürsoy	1999
340	K.K.K.	Dr.Diş Tbp.Tğm.	Mehmet	Kürkçü	2000
341	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Barış	Yılmaz	2000
342	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Burçin	Koyuncu	2001
343	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Ertuğrul	Akyazı	2002
344	K.K.K.	Diş Tbp.Ütğm.	Latife Aysu	Halvacıay	2003
345	K.K.K.	Diş Tbp.Ütğm.	Latife Aysu	Halvacıay	2003
346	Dz.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Köksal	Atalay	2004
347	K.K.K.	Diş Tbp.Tğm.	Gökçe	Üner	2006

Ek – 4. 1324 (1908) Salname-i Askeri'nin Kapağı ve görev yapan sağlık personeli

Ek – 4. (Devam) 1324 (1908) Salname-i Askeriye'nin kapağı ve görev yapan sağlık personeli .(Genkur. ATASE 2010).

Sayfa 148 -----

Nizamiye İkinci Alayı

Me'murin-i Sıhhiye
Cerrahlar :

Lazeri Efendi
Ahmet Nuri Efendi, 8-6-99
Mustafa Efendi. Bekir, 4-6-91

Bunlardan başka 4 eczacı ve 4'de tabip görev yapıyordu.

Sayfa 189 -----

Onikinci Nizamiye Alayı

Cerrahlar :

Ahmet efendi. Mahmut, 1-8-301 (5 adet Mecidi Nişanı Sahibi)
Halit Efendi, 25-2-310
Salim Ahmet Efendi, 1-5-300 (5 adet Mecidi Nişanı, Rusya ve Plevne muhabere madalyaları sahibi)
Ayrıca 4 eczacı ile 4'de tabip görevliydi.

Sayfa 579 -----

TOPÇU ALAY VE TABURLARI

Birinci Seyyar Topçu Numune Alayı

Me'murin-i Sıhhiye
Cerrahlar :

Rıfat Efendi

Ayrıca görev yapan 1 baytar ve 1 eczacı ile birlikte 2'de tabip vardı.

Sayfa 624 -----

İkinci Topçu Alayı

Cerrahlar :

Necip Efendi, 20-11-317
Salih Efendi, 3-3-308
Nuri Efendi, 31-8-304
Mahmut Efendi, 22-6-306

Ayrıca 1 baytar, 3 eczacı, 4'de tabip görev yapıyordu.

Sayfa 898 -----

İşkodra Kalesi

Cerrah :

Yusuf Efendi, 21-10-94

Ayrıca 1 eczacı ile 1'de tabip görevliydi.

Sayfa 907 -----

Kuleli Hastanesi

(1 sertabip, 1'de tabib-i sani var)

Cerrahlar :

Ali Naci Efendi, 13-4-93
Raif Efendi, 23-9-301
Salih Efendi, 77

Ayrıca 20 tabip ile 5 eczacı görev yapıyordu.

Sayfa 911 -----

Manastır Merkez Hastanesi

(Yönetimde 1 tabib-i evvel, 1'de tabib-i sani var)

Cerrahlar :

Ahmet Efendi, 25-6-87
Muiz Efendi, ...87
Abdullah Sabri Efendi, 14-6-91
Osman Efendi, 13-5-89

Ayrıca 9 Tabip ve 7'de eczacı görev yapıyordu.

Ek – 4. (Devam) 1324 (1908) Salname-i Askeriye'nin kapağı ve görev yapan sağlık personeli .(Genkur. ATASE 2010).

Sayfa 918 -----

Erzincan Merkez Hastanesi
(Yönetimde 1 tabi-i evvel de var)
Cerrahlar: Hasan Bedri Efendi, 73
Ali Efendi, 7-3-95
Hüseyin Sırrı Efendi, 20-11-317
Mehmet Efendi, 13-7-314
Mustafa Efendi, 14-6-91
Ali Efendi, 30-7-96
Fuad Efendi
Hasan Efendi, 30-7-96
Mehmet Recep Efendi, 30-7-96
Mehmet Lütfi Efendi, 20-11-317
Cemal Efendi, 1-1-89
İsmail Efendi, 16-1-321
Ayrıca 16 tabip ile 19 eczacı görev yapıyordu.

Sayfa 921 -----

Cidde Hastanesi
Cerrahlar : Hüseyin Ali Efendi, 11-6-314
Abdullah Tahir Efendi, 17-7-310
Ahmet Efendi, 7-5-313
Sabri Efendi, 20-11-317
Ayrıca 3 tabip ile 6 eczacı görev yapıyordu.

Sayfa 1113-1117 -----

Mektab-i Tıbbiye-i Şahane ve İdadisi
1. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane

Okul yönetiminde bir tabip (ferik) bulunuyor.
2 ameliyyat-ı cerrahiye muallimi sağ kolağası bulunuyor.
1 ameliyyat-ı cerrahiye-i kebir muallimi sağ kolağası bulunuyor.
1 fenn-i cerrahi ve ilm-i hayvanat muallim muavini sol kolağası bulunuyor.
1 ameliyyat-ı cerrahiye muallim muavini yüzbaşı bulunuyor.
Mektebi-i Mezburun Eczanesined Memur 13 eczacı var.
Mekteb-i Mezburun Müstahdemin-i Sairesi
1 tabip bulunuyor.

Sayfa 1018 -----

Gülhane Serrriyat Hastanesi
Hastane yönetiminde 1 tabibi sani, 2'de tabib vardır

Ek –5. Mülakat ve anket uygulamaları için hazırlanan form**“20 Yüzyılda Türk Askeri Diş Hekimliği Tarihi”**

1. Adı Soyadı :
2. Bitirdiği Fakülte ve Yılı :
3. İhtisas ve Kursları :
4. Diş Hekimliği Eğitimi :
5. Yurt Dışı Görevi ve Kursu :
6. Çalıştığı Birlik ve Hastaneler :
7. Çalışma Şartları : Alet ve Malzeme Durumu :
8. Hasta Sayısı :
9. Aldığı Takdirler :
10. Arkadaşları :
11. Sizi Etkileyen Olaylar :
12. Emeklilik :
13. Hobileriniz :
14. Aileniz :
15. Diğer :

Ek –6. M.S.B. arşivinde bulunan on asker dış hekiminin kısa biyografileri

Hüsamettin Fikret (1904-6) -----

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir (Menemen) 1298
 Sınıf –Rütbe : Dış Tbp. Yb.?
 Görev Yaptığı Birlikler : 1905 Cidde Mrk Hast.
 1906 Medine’de 63. Alay 1. Tb. Eczacılığı
 Balkan Harbinde 1. Kolordu Karargah Eczacısı
 Trablusgarp Savaşında Denizli Redif Taburu Eczacılığı
 1910 İstanbul Kuleli Ask. Lisesine Eczacılığı
 1910 yılına kadar Ser eczacılığı
 1914 3. Kolordu Merkez Hastanesi Eczacısı
 1917 5. Kolordu Tekfur Dağı Merkez Hst. 1. Eczacı vekili
 1919 25. K.O.Tuzla Hst. Eczacısı
 Askeriye müfettişliği Eczacılığı
 Bu dönemde Dış hekim unvanı alıyor.
 11 Ağustos 1921’de Ankara’ya geçiyor. İnebolu yoluyla Hilali Ahmer
 Anadolu İmdadı Sıhhiye Heyeti ile Ankara’ya geliyor.
 2 No’lu Hastanede kurulan Müdafa-i Milliye Dış Tedavisi Muayenhanesinde Dış Tabibi olarak görev yapıyor.
 1922’de Garp Cephesi Sıhhiye Depo Müdürü (Eczacı)
 1924 dış tabibliği kadrosuna geçiyor.
 1925’te’ Müdafa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesine bağlı Dış Müessesesi Müdürü
 1932 Ankara Merkez Hastanesi Dış Hekimi Yb.?
 Katıldığı Savaşlar : 1.Dünya Savaşı, İstiklal Savaşı
 Emeklilik Tarihi : 30.11.1931
 Açıklama : 17 Şubat 1321 Mektebi Tıbbiyeyi Askeri Eczacı olarak bitirmiştir.Fransızca okur ve yazar.

Sabri Bey (1904-560) -----

1885 doğmuştur. 1904’te Harp okulundan mezun olmuştur. Çanakkale ve Balkan Savaşlarına katılmış ve 1 Temmuz 1905’te muharebede yaralanmıştır. Birçok birlikte muharip subay olarak görev yapmış 1919’da Dışçı mektebine devam etmekte iken Anadolu hareketi dolayısıyla son sınıfta mektebi bırakarak Anadolu’ya geçmiştir. 1924 yılında Dışçı mektebinden diploma alarak, sıhhiye sınıfına nakil ve Gülhane Hastanesine Dış Tabipliğine tayin edilmiştir. (Kd. Yzb.) Gülhane ve Haydarpaşa hastanelerinde istihdam edildikten sonra 1 Haziran 1926 senesinde Bnb. olmuştur. 1927 senesinde Ankara Cebeci Hastanesinde görev yapmış ve 1928 yılında da emekli olmuştur. 1936 tarihinden sonra Piyade ve Atış Okulu, Halıcıoğlu İhtiyat Zabit Mektebi Kumandanlığında emekli ücretli olarak Dış Tabibliği yapmıştır. Muhabere Gümüş Liyakat Madalyası ve İstiklal Madalyası (Nu. 8784) bulunmaktadır.

Süleyman Şemsettin Çamoğlu (1905-7) -----

1298’de Girit Hanya’da doğmuştur.1905 tarihinde harp okulundan ağır topçu subayı olarak mezun olmuştur. Çanakkale’de görevde iken 1913’de Almanya’ya tahsile gönderilecek subaylar için açılan sınavda birincilikle kazanarak İstanbul’da lisan tahsili için arkadaşları ile 5 ay Alman okuluna devam etmiştir. Almanya’ya hareket edecekleri sırada Balkan savaşı çıktığı için Genel Kurmayın emri ile kıtalarına katılmışlardır. Birçok batarya komutanlıklarında görev yapmış ve Çanakkale Savaşına katılmıştır. Barış antlaşmasından sonra kıtası ile İstanbul Selimiye Kışlasına gelmiş, kadrosu lağvedildiği için açığa çıkmış ve Sultan Ahmet Askerlik Şubesine misafir olarak kaydedilmiştir. Açıkta kaldığı bu devreden istifade ederek Darül - finun Tıp Fakültesi Dışçı şubesine devam ederek 3 senelik tahsilden

Ek-6. (Devam) M.S.B. arşivinde bulunan on asker dış hekiminin kısa biyografileri

sonra dış tabibliği diplomasını almıştır. 7 Mayıs 1919 tarihli Milli Müdafaa Vekaleti'nin emri ile sıhhiye sınıfına nakledilerek Elcezire Cephesinde 7. K.O. Diyarbakır Hastanesi Dış Tabibliğine tayin olmuştur.. 8. K.O. Erzincan askeri Hastanesi Dış Tabibliği görevinden sonra 7 Haziran 1928'de Ankara Hastanesi Dış Tabibliğine atanmış ve 1929'da Almanya'ya eğitim için giderek 1931 senesinde dönmüştür. Bu devrede Fransa ve Almanya'da kurs görmüştür. 1931 Ankara Merkez Hastanesi, 1932 de Haydarpaşa hastanesi ve 1934 te Gülhane Tababat Mektebinde ve Hastanesinde dış tabibi olarak görev yapmıştır. 5 Ocak 1935'te Gülhane'den yarbay rütbesi ile emekli olmuştur..Teşrinievvel 1914'de Harb madalyası, 12 Şubat 1914'te Harp Gümüş Liyakat madalyası ve 5 Mart 1914'te Avusturya Salip Nişanı almıştır. Fransızca, Almanca ve Rumca bilir. Fransızca'dan "Sahil İstihkamlarına Deniz Taarruzu" ve "Karaya Asker İhracı" adlı iki tercüme eseri vardır. Dış hekimisi olduktan sonra " Dişlerin Hıfıssıhhası ", " Orduda Dış Bakımı" ve "Alt Akıl Dişleri" adlı eserleri de hazırlamıştır.

Ali Osman Yalçınlar (1905-42) -----

1887 Konya (Nevşehir Derinkuyu Nahiyesi ?) doğumludur. Harp okulundan 1321 Yılında piyade subayı olarak mezun olmuştur. Birçok birliklerde görev yapmış ve Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına katılmıştır. İstanbul işgal altında iken dış hekimliği tahsilini yapmış ve 15 Ağustos 1923'de dış tabibi sınıfına geçmiştir. İzmir ve Denizli Asker hastanelerinde görev yapmıştır. 30 Ağustos 1927'de Binbaşılığı terfi etmiş ve 2 Ekim 1932 tarihinde de Emekli olmuştur. Kırmızı şeritli liyakat Madalyası ve 4. rütbeden mecidi nişanı bulunmaktadır.

Ömer Faruk (1916-86) -----

1901 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1916'da Topçu olarak Kuleli 'den mezun oluyor. Maltepe Piyade Talimhahı, Topçu Mektebi, Kafkas Tümeni Cebel obüs Takım Zabıtlığı görevlerinden sonra Mektebi Tıbbiye-i Şahane Dahiliye Zabıtlığı'nda görev yapmıştır. Dışçi mektebine devam etmiş ve 1919'da bitirmiştir. İzmir 1. K.O. Cebel Obus Taburu Takım Zabıtlığından sonra Sıhhiye kısmına tayin edilmiş ve İzmir Mevki Müstahkem Seyyar Hastanesi Dış Tabibliğine, buranın lağvedilmesi ile İzmir Merkez Hastanesi dış tabibliğine, buradan Siirt Askeri Hastanesine (1926-1929)ve 1929' da Konya Asker Hastanesine tayin edilmiştir. 30 Haziran 1930 tarihinde sağlık nedeniyle emekli olmuştur.

Ali Nizami Eranlı (1912-10) -----

1901 yılında doğmuştur. 1912 yılında harp okulunu bitirmiştir. Maraş 26. Tümen 771 Alay 2. Bl. Tayin olmuştur. 1. Dünya savaşının başında Halep Bağdat Hattı Ask. Komiser Muavinliğine, 1916 yılı sonunda Şam Hattı Komiser Muavinliğine, daha sonra Kudüs Hattı Komiser Muavinliğine tayin olmuştur. 1917'de ise Haydarpaşa Askeri Hattı Komiser Muavinliğine, harbin sonunda muamelatı zatiye emrine verilmiştir. Mütareke sırasında İstanbul'da Dış Tababeti Şubesine üç yıl devam etmiştir. 28 Şubat 1920'de Bandırma 14. Kolordu emrine, 1 Temmuz 1336'da bölgenin Yunanlılar tarafından işgali üzerine 2 temmuz 1920'de İstanbul'a dönmüştür. Temmuz 1923'e kadar İstanbul'da kalmıştır.1924 yılında sıhhiye sınıfına nakledilmiş , Haydarpaşa Hastanesi Dış Tabibliğine tayin edilmiştir. Yzb. iken Dış Tabibi olarak Stajını ikmal etmiştir (18.1.1927). 23 Ağustos 1927 'de Karaköse (Ağrı)'ye tayin ediliyor. 1927 – 1933 seneleri arasında Karaköse ve Kars Hastanelerinde görev yapmıştır. 1933'de İsparta Asker Hastanesine 1936'da Diyarbakır Asker Hastanesine ve 1937'de Çanakkale Müstahkem Mevki Hastanesine tayin olmuştur. 18.08.1943 tarihinde Ankara Mevki Hastanesinde hastalıktan vefat etmiştir. Dünya Harbi Gümüş Harp Liyakat Madalyası ve Alman Harp Madalyası bulunmaktadır.

Ek-6. (Devam) M.S.B. arşivinde bulunan on asker dış hekiminin kısa biyografileri

Hüseyin Hüsnü Akbaş (1916-1) -----

1896 Trabzon Sürmene doğumludur. 1916 harp okulu mezunudur. Irak'ta Kerkük Depo Taburunda, Altın Köprü Merkez Komutanlığı, Kelekhane Müdürlüğü, 6. Ordu 46 Tümen, 145. Alay Komutan Muavinliğinde, 191. Alay 1. Tabur 1. Bölük komutanlığında görev yapmıştır..Filistin cephesinde 4. O. 8. K.O. 48. Tümen 1. Bölükte Bölük komutanlığı yapmıştır. Şeria Duma'da yaralanarak esir düşmüştür. 25 Mayıs 1920'ye kadar Mısır İskenderiye' de Seydi Beşir' de esir kampında esir kalmıştır. 1920'de terhis edilmiş İstiklal Savaşına katılmamıştır.1924'te dış hekimliğine geçtiği bilinmektedir (726 numaralı mezuniyet belgesi). 1925-1928 arası Kars Hastanesinde görev yapmıştır. 1928'de Harbiye Mektebi, 1932'de Sivas Asker Hastanesi , 1935'de İzmir, 1938'de Diyarbakır Asker hastanelerinde görev yapmıştır. 1941'de Deniz hastanesi'nden sonra Haydarpaşa Asker Hastanesi, 1942'de Haydarpaşa ve aynı sene Gümüşsuyu asker hastanelerine tayin olmuştur. 1943 'te Haydarpaşa Asker Hastanesi ve 1946'den 1951 yılına kadar Çorlu Asker Hastanesinde görev yapmıştır. 27. 11. 1951 tarihinde 2. Kolordu Gelibolu Ask.Hst. Dış tabibliğine tayin olmuş ve 25. 11. 1952 tarihinde emekli olmuştur. Filistin cephesindeki başarılarından dolayı Harp ve Liyakat Madalyası var.

Dış Hekimi Yzb. Bedrettin(1909-174) -----

1889 yılında doğmuştur harp okulundan 1909 yılında piyade subayı olarak mezun olmuştur. Balkan harbi, birinci dünya harbi ve istiklal savaşına katılmıştır. Arnavutluk hareketine iştirak etmiş, Şark cephesine tayin olmuş, hattın Bulgarlar tarafından kesilmesi üzerine garp ordusuna alınmış ve Yenice muharebesinden sonra Selanik'te esir düşmüştür. Esaretten İstanbul'a dönmüş ve Çatalca hareketine iştirak etmiştir. Çanakkale hareketinde 23 Nisan ve Mayıs 1915'de genel taarruzlarında bulunmuş ve muharebenin sonuna kadar bölük komutanı olarak görev yapmıştır. Ayazma nahiyesi sahil muhafazasında ve daha sonra Dobrica hareketine katılmıştır. Gösterdiği başarılarından dolayı taltifleri vardır. Şuhur tepede hastalanarak İstanbul'da ameliyat edilmiştir Üç aylık tebdili hava süresinde Harbiye Nezaretine başvurarak yeni teşkil edilen Levazımatı Umumiyenin Müfettişliği refakatına verilmiştir. Burada altı ay kadar çalışmıştır. 1. Kolordu da görev yapmıştır. Kolordunun lağvedilmesi ile 1 Eylül 1920'de açığa çıkmıştır. 13 Mayıs 1921'de Kastamonu Menzil Müfettişliği taburu ile İnebolu'ya geçmiş daha sonra İstiklal Mahkemesi İnzibat Zabıtlığına ve 1922'de İzmir Ahzı Asker Şubesine Tayin olmuştur. 3 Teşrinisani 1924 tarihinde Darilfinun Dışçı mektebine eğitime başlamış ve 1927 yılı Ağustos ayında mezun olmuştur. Bundan sonra Sıhhiye sınıfına geçmiştir. 23. 12.1928 tarihinde Halıcıoğlu Askeri Lisesi dış tabibliğinde yüzbaşı rütbesinde iken vefat etmiştir 31 Mart 1909 vakasında Rus sefaretinden takdir almıştır. Çanakkale Liyakat Madalyası, Dobrice'de Alman'ların verdiği İkinci dereceden Demir Salip madalyası bulunmaktadır.

Dış Tbp.Ütğm. Halit (1912-3) -----

1901 yılında doğmuştur. 25 Mart 1912 tarihinde harp okulundan istihkam subayı olarak mezun olmuştur. 29 Mart 1912 tarihinde Edirne 2.K.O. 2.Tb. İstihkam 1. Bl.'e atanmıştır. İtalya Harbinde (Trablusgarp) bulunmuş ve Balkan harbinde çeşitli bölgelerde sefere iştirak etmiştir. Sağ ayağından yaralanmış ve kıtasında tedavi olmuştur. 1915 senesinde Çanakkale muhabereelerine ve 5 Temmuz 1915'de birinci kanal seferinde gösterdiği başarılarından dolayı Alman Görilah efendinin inhası üzerine ordu komutanı Cemal Paşa tarafından gümüş liyakat ve harb madalyası almıştır. İki sene kıdem terfi verilmiştir. Eleşkird civarında ve Kafkas cephesinde Pulur müdafaasında, tahkimi sırasında bölüğü ile gösterdiği başarıdan dolayı 10 Şubat 1916 tarihinde bir sene kıdem tazminatı ile taltif edilmiştir. 29 Mayıs 1917 hücum taburlarında staj görmek üzere Almanya'ya gönderilmiş ve iki ay kalmıştır.20 Temmuz 1917'de İstanbul'da ikinci hücum taburuna tayin edilmiş. 22.10.1918 tarihinden itibaren beş ay istihkam müfettişliği umumi yaverliğinde

Ek-6. (Devam) M.S.B. arşivinde bulunan on asker diş hekiminin kısa biyografileri

bulunmuştur. 29 Nisan 1919'dan itibaren müfettişliğin ikinci şubesinde kalmıştır. 1922 yılında diş tabibi diplomasını almış ve 10. Teşrinievvel 1923de diş tababetine nakli kabul edilmiştir. Amasya'da diş tabibliği yapmış ve Tokat Hastanesinde 5 Mart 1924 tarihinde vefat etmiştir.

Ethem Canyakmaz (1914- 1965) (Ağır Topçu) -----

Bitirdiği Fakülte ve Yılı	: Tıp Fakültesi Diş Tababeti Mektebi
Çalıştığı Birlik ve Hastaneler	: 25 Ağustos 1924 İzmit Askeri Hastane
Son Görev Yeri	: GENKUR Sağlık Dairesi.
Emeklilik	: 21 Aralık 1949

ÖZGEÇMİŞ

1. Bireysel Bilgiler

Adı : Yavuz Sinan

Soyadı: Aydınтуğ

Doğum yeri ve tarihi: Ankara 24.07.1953

Uyruğu: T.C.

Medeni durumu: Evli iki kız babası

Askerlik durumu: GATA’da öğretim üyesi subay.

İletişim adresi ve telefonu: GATA Dış Hekimliği Bilimleri Merkezi Ağz Dış Çene Hastalıkları Cerrahisi A. D. Başkanı 0312 304 60 48, 0532 341 42 87

2. Eğitim

Doktora GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ağz Dış Çene Hst. Cerr. “Gömülü ve Yarı Gömülü Dış Folliküllerinin Patolojik Potansiyellerinin Değerlendirmesi” adlı doktora tezi (1988 Ankara).

Lisans Üstü : İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi (1976)

Lise : Ankara Atatürk Lisesi (1969 – 1970)

İlk ve Orta Öğretim : Ankara Demirlibahçe İlk ve Ortaokulları.

Yabancı Dili : İngilizce

3. Ünvanları :

Anabilim Dalı Başkanı : : GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ağz Dış Çene Hst. Cerr. A.D. Bşk (2003-Halen)

Profesör : GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ağz Dış Çene Hst. Cerr.A.D. (2005 Ankara)

Doçent : GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ağz Dış Çene Hst. Cerr. A.D. 1992 (Sınav Tarihi 05.10.1992G.Ü.Dış Hek.Fak.)(Ankara)

Yardımcı Doçent : GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ağz Dış Çene Hst. Cerr. A.D. (1990 Ankara)

Bilim Doktoru : Doktora GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ağız Diş Çene Hst. Cerr. A.D.

4. Mesleki Deneyimi

1976 – 1977: GATA Stajyer Diş Hekimi ANKARA

1977 – 1982: 3.Ana Jet Üs K.'lığı Üs Diş Tabibi KONYA

1982 – 1984: 4.Ana Jet Üs K.'lığı Üs Diş Tabibi Mürtad ANKARA

1984 – 1988: GATA Ağız Diş Çene Hst. Cerr.A.D. (Doktora Öğr.) ANKARA

1988 – 1990: 600 Yataklı Hava Hastanesi Diş Hekimi (Etimesgut ANKARA)

1990 – Halen:GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi Ağız Diş Çene Hastalıkları Cerrahisi A.D. Bşk. ANKARA

5. Üye Olduğu Bilimsel Kuruluşlar :

AÇBİD (Ağız Çene Yüz Cerrahları Birliği Derneği)

6. Bilimsel İlgi Alanları :

Yayımları :

- Günhan,Ö., Erseven,G., Ruacan,Ş., Celasun,B., Aydıntuğ,Y., Ergun,,E., Demiriz,M.: Odontogenic tumours. A series of 409 cases. Australian Dental Journal, 1990.35(6):518-22.
- Günhan,Ö., Yıldız, E., Karşlıoğlu, Y., Aydıntuğ,Y.S., Doğan,N., Celasun,B. : Nuclear Morphometric Features of Epithelial Cells Lining the Keratocysts. Journal of Cytopathol. Analytical and Quantitative Cytology and Histology. Volume25,Number 2 (85-89) April 2003.
- Aydıntuğ,Y.S. , Okçu, K.M., Güner, Y., Günaydın, Y. Şençimen,M.: Evaluation of Oral or Rectal Midazolam as Conscious Sedation for Pediatric Patients in Oral Surgery. Military Medicine, Vol.169, 4:270-273, 2004.
- Ortakoğlu, K., Günaydın, Y., Aydıntuğ, Y.S., Bayar, G.R.: An analysis of maxillofacial fractures: a five-year survey of 157 patients at one military hospital in Turkey. Military Medicine; Sep 2004; 169,9: ProQuest Medical Library Pg:723-727.
- Sencimen M, Aydıntug YS, Ortakoğlu K, Karşlıoğlu Y, Gunhan O, Gunaydın Y. Histomorphometrical analysis of new bone obtained by distraction osteogenesis and osteogenesis by periosteal distraction in rabbits.Int J Oral Maxillofac Surg. 2007 Mar;36(3):235-42.
- Karacaylı U., A. Kaya, YS. Aydıntug, O. Gunhan, : Ploidy Status of Odontogenic Tumors with Epithelial Component , Analytical and Quantitative Cytology and Histology, (2009)

- Saygun,I., Özdemir,A., Günhan,Ö., Aydınтуğ,Y.S., Karşlıoğlu,Y .: Hereditary Gingival Fibromatosis and Expression of Ki-67 Antigen: A Case Report. J. Periodontol. 2003;74:873-878.
- Bengi, O., Gürton, Ü., Okçu, K.M., Aydınтуğ, Y.S. :Premaxillary Distraction Osteogenesis with an Individual Tooth-Borne Appliance. Angle Ortodontics, Vol.73. No 5, 2003
- Ortakoğlu K., Günaydın Y., Aydınтуğ Y.S., Safalı, M.: Osteoma of the Mandibular Condyle: Report of a Case with Five-year Follow up. Military Medicine. Vol.170 (117-120), February 2005.
- Karasu HA., Okçu KM., Ortakoğlu, K., Bayar, GR., Aydınтуğ YS.: Treatment of Temporomandibular Joint Ankylosis with Temporalis Superficial Fascia Flap. Military Medicine Vol.170 (167-171), February 2005.
- Günaydın,Y., Gülsoy,K., Aydınтуğ,Y.S., Salih, M.: Ağız Cerrahisinde Postoperatif Ödemin Ultrasonografik Yöntemle Değerlendirilmesi . Ankara Üniversitesi Dişhek. Fak. Derg., 14(2):197-201,1987
- Aydınтуğ,D., Akbay,T., Şengün,O., Aydınтуğ,Y. S. : Vestibuloplastide Kollajen Xenograft ve Lyodura Grefti Uygulanan Hastalarda Kazanılan Derinliğin Sefalometrik Radyografi Ölçümleri ile Hesaplanarak Karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi Dişhek.Fak. Derg.,16(2):283-292,1989.
- Şengün,O.,Bal,E.,Aydınтуğ,Y.S.,Sağdıç,D.:Gömülü Kaninler Üzerindeki Klinik Uygulamaların Değerlendirilmesi.Türk Ortodonti Derg.,4(2):32-37,1991.
- Üçok,C., Güner,Y., Üçok,Ö., Okçu,K., Aydınтуğ,Y.S., Özen,T. : Ankisiyete Ölçümünde Visual Analog Skala ile Corah'ın Dental Ankisiyete Skalasının Karşılaştırılması.Ankara Üniversitesi Dişhek.Fak.Derg., 22(2):121-124,1995.
- Akıncılar, L., Aydınтуğ, Y.S., Kurt, E., Okçu, K.M., Doğan, N., Günaydın, Y.:Ağız Cerrahisinde İntravenöz Sedasyon Uygulamalarında Kullanılan Propofolün Klinik Etkinliği.Türkiye Klinikleri Dişhek. Bilimleri Dergisi 7(1):1-9,Mart 2001.
- Uysal, S., Aydınтуğ, Y.S., Aydınтуğ, S., Güngör, E., Mutlu, İ., Yıldırım, L.K., Mercanlığil, S.M. : The Relationship Between Number of Teeth, Chewing Function and Nutritional Status in Patients Over 55 Years of Age. Türkiye Klinikleri J Med Sci 2009;29(5):1076-84
- Aydınтуğ, Y.S., Şençimen, M., Bayar, G.R., Mutlu, İ.,Gülşes, A.: Ağız, Diş, Çene Hastalıkları ve Cerrahisi Polikliniğine Başvuran Erişkin Hastalarda Çeşitli Sistemik Hastalıkların Görülme Sıklığı. Gülhane Tıp Dergisi 2010, 52: 7-10

Sunumları :

- Günaydın,Y., Karakurumer,K., Aydınтуğ,Y.S., Özen,T., Doğan,N.:Bir Trismus Olgusu Nedeniyle Manyetik Rezonans Görüntüleme(MRG) Tetkik Yönteminin Dişhekimliğindeki Tanı Değeri.Uluslararası Dişhekimliği Kongresi,3-5 Mayıs 1993,Atatürk Kültür Merkezi,İzmir.
- Günaydın, Y., Karakurumer, K., Aydınтуğ, Y.S., Özen,T., Doğan,N. : The Role of Magnetic Resonance Imaging (MRI) in Temporomandibular Joint(TMJ)Disorders.29.International Congress of Military Medicine . 18-25 September 1993,Atatürk Cultural Center,İstanbul,Turkey

- Şengün,O.,Aydıntuğ,Y.S.,Kökden,M.,Şahin,M.,Çanga,C.:Arsenik Nekrozu Nedeniyle Oroantral Açılma.Türk Oral ve Maksillofasyal Cerrahi Derneği 4.Uluslararası Bilimsel Kongresi,26-30 Ekim 1994,Kemer,Antalya
- Günaydın,Y., Aydıntuğ,Y.S., Güner,Y., Okçu,K.M., Özen,T: Evaluation Of Oral Or Rectal Midazolam As a Conscious Sedation For The Pediatric Oral Surgery Patient.I.Congress Of Balkan Military Medical Committee 6-8 May 1996,İstanbul Türkiye
- Köymen,R., Aydıntuğ,Y.S., Yıldız,E., Günaydın,Y., Şimşek,A. : Mandibulaya Uygulanan Cerrahi İşlemlerden Sonra Oluşabilecek duyu Bozukluklarının Klinik Duyu Testleri,Somatosensoryal Trigeminal Potansiyel(TSEP)'lerinin Ölçümü İle Değerlendirilmesi. Türk Oral ve Maksillofasiyal Cerrahi Derneği 6.Uluslararası Bilimsel Kongresi,28 Ekim-1 Kasım 1998 Belek, Antalya.

Kitap :

- Prof. Dr. Yavuz Sinan AYDINTUĞ , Doç. Dr. Kerim ORTAKOĞLU ve Dr. H. Aykut ÖZYİĞİT: Çene Yüz Cerrahisinde Hasta Hazırlığı ve Bakımı, GATA Basımevi 2007

7. Bilimsel Etkinlikler

Konferansları :

- Prof.Dr. Yavuz Sinan AYDINTUĞ : Bir Diş hekimi Gözüyle Atatürk. Expodental 18. Ağız-Diş Sağlığı Sergi ve Sempozyumu 10-12 KASIM 2006 Bilkent Otel ANKARA.
- “İmplantolojide Brenemark Uygulamaları” konusunda Pratik Uygulamalı Ders. Çukurova Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi. 28-29 Aralık 1998, ADANA.
- 2000’li Yıllarda Oral ve Maksillofasiyal Cerrahi Eğitimi(Tarihsel Gelişim). Türk Oral ve Maksillofasiyal Cerrahi Derneği 6.Sempozyumu Büyük Ankara Otel 11.11.2000
- Çene Yüz Bölgesinde Distraksiyon Osteogenezisin Tahihcesi. (Konferans) : II. Askeri Dişhekimliği Sempozyumu TSK Sağ.K.lığı 600 Yt. Gümüşsuyu Asker Hastanesi 6-8 Mayıs 2004, Taksim-İSTANBUL (Askeri Müze Harbiye-İSTANBUL)
- Dişhekimliğinde Lokal Anestezi Kullanımı. Lokal Anestezi Paneli. GATA Prof. Tbp. Tümğ. Fahrettin ALPARSLAN Toplantı Salonu. 28 Mayıs 2004, ANKARA
- İmplant Cerrahisi ve Komplikasyonları. Diş Hekimliğinde İmplantoloji ve Son Gelişmeler Sempozyumu. Gölcük Deniz Hastanesi, 11 ŞUBAT 2005, Gölcük-KOCAELİ.
- Türk Oral ve Maksillofasiyal Cerrahi Derneği “ Mesleki Sorunlarımız Paneli” 09-11 ARALIK 2005 NEVŞEHİR.
- Distraksiyon Osteogenezisi Biyolojik Temelleri ve Gelişimi. AÇBİD Ağız ve Çene – Yüz Cerrahisi Birliği Derneği 1. Bilimsel Toplantısı, 22-24 EYLÜL 2006 Marmara Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi –İSTANBUL
- Meslek Hayatına Başlarken (Panel), TDB 2. Ulusal Öğrenci Kongresi 5-6 NİSAN 2008. TES-İŞ Tesisleri ANKARA.

- İmplant Uygulamalarında Temel Prensipler. TSK Video Konferans, GATA Fahrettin Alparslan Anfisi 14 Kasım 2008, ANKARA.

8. Diğer Bilgiler:

Komisyon Üyelikleri :

- GATA K.lığı Teknik Şartname Komisyonu
- TSK Teknik Şartname Komisyonu
- GATA 100. Yıl Kutlama Komitesi
- GATA Bilimsel Çalışmaları Teşvik ve Ödüllendirme Kurulu Jüri Üyeliği (Yedek)
- TS EN ISO 9001 Kalite Güvence Sistemi Dış Hekimliği Sorumlusu
- Gülhane Tıp Tarihi Müzesinde Kızılay Bölümünün Kurulması hakkında yapılacak çalışma grubu üyesi, 26 Aralık 2001

Organizasyonunda katkıda bulunduğu bilimsel toplantılar:

- 18th Meeting of the COMEDS Working Group on Dental Services, 7-11 Haziran 2005, İstanbul / TÜRKİYE.
- İmplantoloji Kursu 2007 (İki Dönem)(Kurs Yöneticisi)
- İmplantoloji Kursu 2008 (İki Dönem)(Kurs Yöneticisi)
- İmplantoloji Kursu 2010 (İki Dönem) (Kurs Yöneticisi)
- İmplantoloji Kursu 2011 (İki Dönem) (Kurs Yöneticisi)